

MOKSLO LIETUVA

2009 m. spalio 1 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 17(417)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

Žymus Lietuvos mokslo organizatorius akademikas Povilas Brazdžiūnas buvo ta asmenybė, kuri Lietuvos talentingiausią studijuojantį jaunimą skatino orientuotis į tuo metu naujas ir perspektyvias eksperimentinės fizikos kryptis – lazerius, radiologiją, radioaktyvumo tyrimus ir puslaidininkių fiziką. Tai buvo toliaregiškas sprendimas, nes visa XX a. antrosios pusės technologijų pažanga ir plėtojosi šių fizikos kryptių pagrindu. Talentingiausi Lietuvos jaunuoliai buvo siunčiami studijuoti ir tobulintis į žymiausius to meto Tarybų Sąjungos mokslo centrus. Vienas

Kas lauktų mokslo, vedamo verslo nubrėžtu keliu (3)

iš jų buvo Juras POŽELA, kuris iš trečiojo Vilniaus universiteto kurso buvo išsiųstas į Maskvos valstybinį universitetą, o grįžęs P. Brazdžiūno paskatintas pakeitė savo specializaciją – iš branduolio fizikos į puslaidininkių fiziką.

Šiandien vertėtų tai apibendrinti. Jeigu Lietuvos fizikos patriarchas P. Brazdžiūnas rinkosi perspektyvias fizikos kryptis ir talentingą jaunimą, tai akad. Juras POŽELA su kaupu pateisino pasitikėjimą: ne tik įkūrė Puslaidininkių fizikos institutą, sukūrė puikių mokslo darbų, bet ir išvedė savo vadovautąjį institutą į tarptautinį pripažinimą. O pretekstą pokalbiui su Tarptautinio mokslinės kultūros centro Pasaulinės laboratorijos Lietuvos skyriaus vadovu prof. Juru Požela suteikė balandžio 27 d. JAV prezidento Barako Obamos JAV Nacionalinėje mokslų akademijoje pasakytoji kalba, kuri sukėlė nemažą ir Lietuvos mokslininkų susidomėjimą.

Nukelta į 4 p.

LIETUVOS MOKSLINĖS BIBLIOTEKOS:

Būsimasis Mokslinės komunikacijos centras Saulėtekio slėnyje iškilis Lietuvai būdingame kraštovaizdyje, kurį tarsi atkartos naujasis bibliotekos pastatas (architektas Rolandas Palekas)

Mokslinių bibliotekų sistemos ir praktikos, bendrosios bibliotekininkystės ir informacijos mokslų teorijos neatitikties padariniai kaip yla iš maišo išlindo užvirus aistroms dėl Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos tolesnio likimo. Diskusijų metu atsivėrė sisteminės mokslinių Lietuvos bibliotekų bėdos, kurios turėjo anksčiau ar vėliau išlįsti. Aki vaizdu, kad nesusikalbama. Ir ne todėl, kad vieni protingesni už kitus, moderniau mąsto ar turėjo daugiau galimybių pasižmonėti po pasaulį. Viena iš nesuskalbėjimo priežasčių yra ta, kad sprendžiant visuomenei rūpimus klausimus remiamasi skirtingais kriterijais ir vertybiniais matais.

Prasidėjusi mokslo ir studijų pertvarka neišvengiamai paveiks

ir mokslines bibliotekas, bet prieš tai būtina atsakyti į svarbiausią klausimą: kokia ta mokslinė biblioteka turi būti, kokios šiaudien reikia patiem mokslininkams? Vargu ar kas prieštarautų minčiai, kad mokslinės bibliotekos kaip darbo ir komunikacinės erdvės vaidmuo buvo ir lieka labai svarbus. Kaip užtikrinti mūsų mokslininkams prieigą prie naujausių duomenų bazių, pasaulio mokslinių publikacijų? Ką čia gali padaryti pačios bibliotekos ir kur reikia valstybės valingo įsikišimo? Koks santykis turi būti tarp bibliotekose kaupiamų ir saugomų atminties relikvų, kultūros paveldo dalykų ir prieigos prie naujausios, bet greitai senstančios informacijos?

Tų klausimų galima kelti ne vie-

na dešimtį. LR Švietimo ir mokslo bei Kultūros ministerijų rugsėjo 8 d. surengtoji apskritojo stalo diskusija Šiuolaikinė mokslinė biblioteka – moderniam mokslininkui ir visuomenei, buvo skirta aptarti ne tik šiems, bet ir daugeliui kitų ne vien mokslinei visuomenei rūpimų klausimų. Diskutuota dėl mokslinių bibliotekų strateginių veiklos kryptių, atsižvelgiant į mokslininkų poreikius ir gyvenimo keliamus reikalavimus. Tai ir ateities orientyrų paieškos.

Diskusijoje dalyvavo švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius, viceministrė Nerija Putinaitė, kultūros viceministras Liudas Šukys, mokslinių bibliotekų vadovai ir mokslininkai.

Nukelta į 3 p.

4–5 p.

JONUI
VANAGAIČIUI
140

6–7 p.

PROBLEMIŠKI
MOKSLO IR
PRAMONĖS
RYŠIAI

10–11 p.

KAI PROISTORĖ
PODUKROS
VIETOJE

12, 15 p.

KATALIKYBĖ
KLAIPĖDOS
KRAŠTE
1923–1939 M.

14 p.

BUS
APDOVANOTI
JAUNIEJI
MOKSLININKAI

Kas lauktų mokslo, vedamo verslo nubrėžtu keliu (3)

Pabaiga, pradžia Nr. 12, 13

Fundamentiniai ir taikomieji mokslai

Gerbiamasis Profesoriau, Jūs visada ryžtingai pasisakote už fundamentinių mokslo darbų svarbą. Gal išsamiau pakomentuotumėte šią savo nuostatą.

Taikomasis mokslas neegzistuoja be fundamentinio mokslo. Taikomasis mokslas – fundamentinio mokslo patirties panaudojimas tenkinant šių dienų materialius, dvasinius, valstybinius ir kitus praktinius poreikius. Taikomasis mokslas lemia materialųjį ir dvasinį visuomenės brandos lygį. Technologijos lygis lemia gamybos lygį. **Taikomuosius mokslus reguliuoja rinkos procesai ir valstybė.**

Fundamentiniai mokslai – taikomųjų mokslų pamatas. Fundamentiniai mokslai yra procesų gamtoje ir visuomenėje pažinimas ir supratimas, jie lemia mąstymo lygį. Pasaulio mokslinio pažinimo lygis lemia ir dvasinę visuomenės, civilizacijos pakopą. Mokslinis pažinimas – naujos informacijos apie gamtinius procesus atskleidimas.

Tai ne pavieniai atradimai, bet išsamus naujos informacijos apie gausybės procesų, vykstančių pasaulyje, atskleidimas. Būtent iš daugelio šių procesų supratimo formuojamas šiuolaikinis fundamentinis mokslas ir aukštos kompetencijos moksliniai kolektyvai.

Paprastai gamtos ir visuomenės pažinimo procesas vadinamas tiesiog mokslu. Žodžiai fundamentalus/fundamentinis dažnai priskiriami pažinimo proceso mokslinio lygmens apibūdinimui, kurį parodo atskleisti pamatiniai gamtos dėsniai ir procesai.

Fundamentiniai pažinimo darbai nėra rinkos ar valstybės reguliavimo objektas, tačiau yra valstybės palaikomi. Šalies fundamentinių mokslų darbai byloja apie tos šalies intelektualinį potencialą, mokslinės kultūros, švietimo, aukštojo mokslo lygį. Fundamentiniai mokslai ir šios srities mokslininkai yra tautos pasididžiavimas. Reikšmingas ir Lietuvos mokslininkų indėlis į pasaulinį fundamentinį mokslą.

Fundamentiniai darbai reikalauja kurti aukščiausio lygio technologijas ir tyrimo instrumentus. Šie darbai kelia naujus reikalavimus ir visai švietimo sistemai.

Reikšmingoms fundamentinėms problemoms spręsti daugelis šalių vienija savo pastangas, taip pat dalyvaujant Lietuvai, kurdamas kartais milžiniškus įrenginius ir plėtodamos net atskiras mokslo sritis (kosmosas, elektrinių dalelių greitintuvai, CERN, termobranduoliniai reaktoriai, biotechnologija ir t. t.).

Verslo ir mokslo dėsniai skiriasi

Tad ir JAV prezidento Barako Obamos kalbos, balandžio 27 dieną pasakytos JAV Nacionalinėje mokslų akademijoje, prasmę galima suvokti ir taip: jeigu JAV nori išlikti kaip stipri ir pasaulyje įtakinga valstybė, turi rūpintis mokslo reikalais ir visų pirma fundamentiniu mokslu?

Kyla ir dar viena esminė mintis: fundamentiniai mokslai turi vystytis laisvai, nepriklausomai nuo politinių ir kitokių jėgų išsidėstymo valstybėje.

O Lietuvoje kam skirtumėtė prioritetai – fundamentiniams ar taikomiesiems tyrimams? Fundamentiniai moksliniai

Tarptautinio mokslinės kultūros centro Pasaulinės laboratorijos Lietuvos skyriaus vadovas akad. prof. Juras Požela

tyrimai brangiai kainuoja, o grąža visiškai negarantuota. Tad fundamentiniais tyrimais tegu gal užsiima didelės ir finansiškai pajėgios valstybės, o Lietuvos mokslui gal išmintingiau orientuotis į taikomuosius tyrimus? Juk vieno straipsnio, išspausdinto ISI žurnale sąlyginė kaina – apie 1 mln. litų (paskaičiavus kiek iš viso mūsų mokslininkai parašo tų straipsnių ISI žurnaluose ir kiek valstybei kainuoja mokslas).

Taikomieji moksliniai tyrimai Lietuvoje būtini. Nors jie daug brangesni už fundamentinius, tačiau neša pelną ir stiprina Lietuvos ekonomiką. Universitetų ir tiriamųjų institutų mokslą orientuoti tik į taikomąją (pelną nešančią) veiklą, praktinį taikymą būtų didelė klaida. Negali būti kokybiško dėstymo universitete, kuriame nevykdomi fundamentiniai darbai. Apskritai neįsivaizduoju, kaip atrodys civilizacijos šalies – Lietuvos – mokslas ir kultūra be fundamentinių tyrimų mokslo institutuose ir aukštosiose mokyklose. Todėl fundamentinio mokslo stabdyti negalima. Be fundamentalaus univer-

sitetinio švietimo Lietuvoje nebus kam atlikti taikomųjų darbų.

Taip, bet nutrūko nuo grandinės naudos siekimo monstras ir dabar jį suvaldyti bus sunkiai įmanoma. Gražūs žodžiai – aukštojo mokslo reforma, modernizavimas, – vargu ar gali paslėpti to monstro beatodairiškų naudos ir pelno siekimo instinktus.

Sistema jau pati save reguliuoja, be to, tokia kryptimi, kad kyla grėsmė, jog už borto liks būtent mokslo interesai.

Turėsime išplėtotą verslą be mokslo paspirties

Net jei ir pasitikėtume bent dalies reformatorių sąžiningumu, gerais ketinimais, suinteresuotumu padėti Lietuvos mokslui, labai sunku patikėti, kad jų siekiai gali būti sėkmingi, žinant kaip Lietuvoje net ir geri ketinimai virsta jų parodija. Akivaizdžiai matome, kas vyksta šalies politiniame gyvenime ir įvairiose gyvenimo srityse. Ką dabar reiktų daryti, kol nepasidėjo visiška Lietuvos mokslo griūtis, piktnaudžiavimų lavina? O gal trau-

Fizikai prof. Juras Požela (dešinėje) ir prof. Artūras Žukauskas sveikina kolegą prof. Michailą Šurą (Michael Shur, JAV) tapus naujuoju Lietuvos mokslų akademijos užsienio nariu

kinys nuvažiuo, kai balandžio 30 d. Seime buvo priimtas Mokslo ir studijų įstatymas, leidžiantis pradėti naują Lietuvos mokslo ir studijų gyvavimo etapą? Gal apie visus šiuos dalykus kalbame pavėluotai, reikėjo kalbėti prieš gerus penkerius metus?

Lietuvoje nuolat apie tai buvo šnekama, o mums aktualu tai, kad JAV apie tai prabilta prezidento Barako Obamos lūpomis. Amerika įsitikino, kad švietimo ir mokslo organizavimo srityje šalyje padaryta esminė klaida – mažinamas greitai augančių fundamentinių mokslų finansavimas. Mes pasiryžę sukurti tuo klaidingu keliu. Juk ne pats B. Obama sugalvojo nei iš šio, nei iš to kritikuoti JAV mokslo organizavimo sistemą – tuo susirūpinusios galingos Amerikos jėgos, šalies intelektualinis elitas. JAV suprato, kad toliau šiuo keliu eidama po truputį praras pasaulyje pirmąją mokslą. Mums taip pat svarbu tai suvokti. Pasirinkome absurdišką, sveiku protu nesuvokiamą kelią. Stebėtina, bet Lietuvoje atsakoma (nutraukiamas finansavimas) fundamentinių mokslų centro – Lietuvos mokslų akademijos – ir buvusią MA institutų veiklos. Tiesiog nematoma Lietuvoje mokslo, nes jis nėra taikomasis. Kartu iš Europos Sąjungos mokslo išbraukiamas stiprus Lietuvos mokslininkų, atliekančių fundamentinius tyrimus, būrys. Mūsų mokslininkai priversti dirbti tik taikomuosius darbus, eiti į verslą.

Kai tranzistoriaus išradėjas Viljamas Šoklis (William Shockley) pabandė iš savo atradimo padaryti verslą, jo įkurtoji įmonė labai greitai bankrutavo, nes Šoklis nebuvo verslininkas. Versle veikia visai kiti dėsniai. Todėl ir mums nieko gero nežada kai kurie pasiūlymai mokslą nuvesti verslo keliu. Jeigu verslui būtų suteiktos galios vadovauti mokslui, būtų toks scenarijus mūsų lauktų. Ar bus gerai verslui? Tikriausiai. O Lietuvai? Labai abejoju.

Turime ir gerų pavyzdžių

Nejau niekur nematote teigiamų padarinių prasidedant didžiosioms pertvarkoms?

Teigiama tai, kad Lietuvos mokslo ir švietimo sistemoje sudaromos sąlygos taikomajam, ekonomiškai pelningam mokslui. Šis mokslas gali prisidėti keliant technologijos lygį Lietuvos pramonėje, formuojant intelektines, mokslui imlias gamybos šakas Lietuvoje.

Neigiama tai, kad iš mokslo ir švietimo sistemos eliminuojami fundamentiniai mokslai (nutraukiant finansavimą) kaip per brangūs Lietuvai.

Taip jau atsitiko su Lietuvos kultūros įstaigomis, teatrais, bibliotekomis.

Taip įvyko ir JAV, tačiau Amerikoje ši problema sprendžiama dvigubai padidinus fundamentinių mokslų finansavimą universitetuose ir mokslo tyrimo įstaigose (ir tai krizės metu).

Jeigu fundamentinio mokslo gyvavimas Lietuvoje būtų įteisintas Mokslo ir studijų įstatyme ir jo finansavimas būtų padidintas dvigubai, tokiam įstatymui priekaištų neturėčiau.

Nieko nesakote apie kuriamų slėnių – mokslo ir verslo centrų – teikiamas galimybes. Toks išpūdis, kad nieko gero iš tų slėnių nelaukiate?

Šių slėnių poreikio be suformuoto mokslinio veido, aiškių tikslų, nelabai suvokiu. Man tai panašu į dirbtinę schemą, kai mokslininkai surenkami į vieną vietą, į bendras patalpas šalia universitetų. Kad mokslas slėniuose galėtų plėtotis labiau, didesnių abejonių nekyla, nes esti viena labai svarbi sąlyga: fundamentinis mokslas gali sėkmingai plėtotis ten, kur gali būti sėkmingai pritaikytas. Tokioje aplinkoje mokslas vystosi sėkmingiausiai.

Lietuvoje slėniai gali būti formuojami aukšto lygio fundamentinio mokslo mokslinėse laboratorijose, pavyzdžiui, lazerių fizikos, puslaidininkių optikos ir elektronikos pagrindu.

Lietuvos biotechnologijos mokslinės laboratorijos taip pat gali būti geras pagrindas slėniui formuoti. Kai taikomoji mokslo sritis gerai išplėtotą, toliaregiški vadovai mėgina telktis ir stiprų fundamentinio mokslo pagrindą. Atkreipsime dėmesį į tai, kad biofarmacijos darbų sėkmė ir didelis ekonominis efektas remiasi fundamentiniais, baziniais darbais kuriant molekulinės biologijos įrankius. Nors fundamentiniai darbai gujami iš sėkmingai veikiančios *Sicor Biotech* bendrovės, *Fermento* bendrovėje kuriami nauji molekulinės biologijos įrankiai užtikrina biotechnologijos mokslo ir pramonės vystymo ateitį Lietuvoje. Tuo labiau, kad šie fundamentiniai darbai palaikomi Europos Sąjungos.

Prieš Lietuvoje kuriamus slėnius nepasisakau: jeigu tokie slėniai bus susieti su universitetais, toks modelis pasiteisins. Kyla abejonių, kaip visa ši organizacinė veikla pradėdama. Kodėl reikia griauti sėkmingai dirbančius mokslo institutus mėginant juos įkomponuoti į slėnio veiklą be mokslinio veido, savitumo? Tą matau šiandien.

Slėniai privalo turėti savo fundamentinį mokslinį veidą ir konkrečias taikomųjų darbų kryptis. Būtent tokiuose slėniuose galima tikėtis taikomųjų darbų sėkmės fundamentinių mokslų bazėje ir mokslinės pramonės užuomazgų kūrime Lietuvoje.

Kadangi slėniams numatyta skirti milijardus, galima laukti puikios rezultato: naujos, mokslui imlios ūkio šakos atsiradimo Lietuvoje.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

LIETUVOS MOKSLINĖS BIBLIOTEKOS:

Atkelta iš 1 p.

Koks bus mokslinių bibliotekų tinklas

Švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius įžangos žodyje patikino, kad diskusija rengiama ir numatoma mokslinių bibliotekų pertvarka bus vykdoma ne tam, kad būtų sutaupyta lėšų, uždarant kai kurias bibliotekas, bet tam, kad mokslinėms bibliotekoms skiriami finansiniai ištekliai ir žmogiškasis potencialas būtų panaudojami kuo optimaliausiai, su kuo didesne nauda bibliotekų lankytojams. O jei taip, išties reikėtų galvoti ne kaip sutaupyti bibliotekų ir lankytojų sąskaita, bet kaip tas bibliotekas patobulinti iki moderniam pasaulyje įprastų reikalavimų. Viltį teikiančių ženklų esama, vienas iš jų – šiais metais priimtas sprendimas ES struktūrinės paramos lėšas skirti Mokslinės komunikacijos centro Saulėtekio slėnyje statybai ir kūrimui. Yra ir kitas šią vasarą pradėtas projektas *eMoDB.LT: Elektroninių mokslo duomenų bazių atvėrimas Lietuvai*. Jis skirtas mokslinių duomenų bazių prenumeratai.

Esamas mokslinių bibliotekų tinklas susiformavo dar tarybiniais laikais, nors nepriklausomybės metais mokslo ir studijų institucijų tinklas, reikalavimai mokslinei veiklai, šiuolaikinės techninės galimybės sunkiai palyginamos su buvusiomis. Bet mokslinių bibliotekų tinklas iš esmės nesikeitė ir štai šioje neatitiktyje ministras G. Steponavičius mato problemą, kurią būtina spręsti. Labai gerai, kad prieš imantis sprendimų bandoma diskutuoti, išklaunami mokslinių bibliotekų darbuotojai ir mokslininkai.

Užduodamas diskusijai toną ministras siūlė kartu pasvarstyti, kokios yra ir gali būti mokslinių bibliotekų veiklos, kylančios iš jų pačių iniciatyvos leidyboje, tyrimų ir kultūrinėje srityse. Svarbu ir kiekvienos konkrečios mokslinės bibliotekos paskirtis, specializacija, fondai ir jų komplektavimo pobūdis, paslaugų skaitytajams asortimentas. Vis sparčiau mokslinė bibliotekų medžiaga perkeliama į elektroninę terpę. Prasidėjus mokslo institutų pertvarkai jie integruojami į universitetus, slėnius, formuojasi fizinių, gamtos mokslų ir medicinos centrai. Todėl būtina ieškoti atsakymų į klausimą, koks turi būti naujas mokslinių bibliotekų tinklas. Pasak ministro G. Steponavičiaus, mokslinės bibliotekos turi būti pirmiausia parankios ir naudingos mokslininkams, atliepti jų poreikiams.

Ministras pakvietė bendromis bibliotekų darbuotojų ir mokslininkų jėgomis išdiskutuoti klausimus dėl vieningos elektroninės informacinės sistemos kūrimo, būtinos mokslinės informacijos, duomenų bazių plėtros, naujausių leidinių užsakymų ir kitų ne-

mokslo šventovės ar informacijos greitkeliai?

LR Švietimo ir mokslo ministerijos apskritojo stalo diskusijos „Šiuolaikinė mokslinė biblioteka – moderniam mokslininkui ir visuomenei“ bendras vaizdas

atidėliotųjų darbų. Matyt, nerealu keičiant bibliotekų užsakinėti ir kaupti svarbiausias pasaulio duomenų bazes, mokslinės informacijos šaltinius. Reikės valstybės lygmens sprendimo dėl mokslinių bibliotekų specializacijos ir pasirinkimo, kur vienokia ar kitokia informacinė medžiaga būtų prieinamiausia skaitytojams.

Apskritojo stalo diskusijoje iškeltos idėjos turėtų rasti vietą būsimoje galimybių studijoje, kuri turėtų tapti paspartinti Lietuvos mokslinių bibliotekų modernizavimo darbe. Galimas dalykas, bus inicijuota galimybių studija, kurios reikalingumas jau aptartas su Kultūros ministerija ir veikiausiai bus dviejų ministerijų bendras darbas. Numatoma pasitelkti ir užsienio ekspertus.

Ministras pirmiausia pabrėžė ne bibliotekų tinklo optimizavimo, ne atskirų bibliotekų uždarymo ir ne iš piršto laužtų sprendimų siekio, bet bibliotekų modernizavimo svarbą. Šis tris kartus pakartotas neiginys rodo, kad ministerijos vadovybė sugeba daryti išvadas iš kai kurių gal ir pernelyg skubotų į viešą erdvę prasmelkusių idėjų, kad ir dėl Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos tolesnio likimo „optimizavimo“.

G. Steponavičius įvardijo ir pasiūlė diskutuoti šiais gana ambicingais klausimais: kokios mokslinės bibliotekos reikia šiuolaikinei Lietuvai; kokios naujovės padėtų šiuolaikinius mokslo leidinius padaryti kuo prieinamesnius mokslininkams; koks Lietuvos mokslinės bibliotekos (ar bibliotekų) santykis su kitomis šalies bibliotekomis, taip pat universitetų bibliotekų santykis su kitomis bibliotekomis?

Iš valstybinių tapo specialiomis?

LR Kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus vyriausioji specialistė Ramunė Petuchovaitė pranešime *Valstybinės reikšmės bibliotekų būklė Lietuvoje ir tendencijos* pristatė šalies bibliotekų sistemą, jos sudėtines dalis, pateikė situacijos analizę ir pasiūlymus, kas turėtų būti daroma. Priminsime, kad Kultūros ministerija atlieka bibliotekų valstybinio valdymo institucijos funkcijas.

Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas nustato, kad tam tikros bibliotekos turi valstybinės reikšmės bibliotekų statusą. Tą statusą jos įgijo dėka fonduose sukaupto rašto ir kultūros paveldo, kuris yra išskirtinai svarbus mokslui, kultūrai ir šalies ūkiui. Šios bibliotekos atlieka tam tikrą vaidmenį bibliotekų sistemoje, koordinuoja specialiųjų bibliotekų veiklą.

Lietuvos bibliotekų sistema taip pat nustatyta įstatymu, ją sudaro Lietuvos nacionalinė biblioteka, apskričių ir savivaldybių viešosios bibliotekos, mokslo ir studijų institucijų bibliotekos, mokyklų (išskyrus aukštąsias) bibliotekos ir specialiosios bibliotekos. Įstatymu įteisintos penkios valstybinės reikšmės bibliotekos: Lietuvos aklųjų, Lietuvos medicinos, Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos technikos ir Vilniaus universiteto bibliotekos. Įdomu, kad pranešėja Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos medicinos ir Lietuvos technikos bibliotekas priskyrė prie specialiųjų bibliotekų. Apie šias tris bibliotekas šiuo metu bene daugiausia kalbama, rašoma, jų ateitis pasirodė besanti toli gražu ne tokia užtikrinta, kaip ligi šiol galėjo atrodyti.

Buvo pabrėžta, kad specialiųjų bibliotekų veiklos pagrindinė funkcija yra informacinė, jos aprūpina reikalinga informacija tam tikros rūšies specialistus arba tam tikros institucijos specialistus. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos lankytojai, t. y. specialistai (derinantys prie valdiškų paragrafų) – tai mokslininkai, Lietuvos medicinos bibliotekos – sveikatos apsaugos sistemos infrastruktūros darbuotojai, o Lietuvos technikos bibliotekoje sukauptos informacijos vartotojai turėtų būti verslininkai, ūkio ir pramonės specialistai. Dar pastebėta, kad specialiųjų bibliotekų vienas iš bruožų yra

tas, kad jos finansuojamos iš steigėjo, šiuo atveju iš valstybės biudžeto ir aptarnauja steigėjo nustatytą vartotoją. Tai ir sudaro specialiųjų bibliotekų pagrindinį skirtumą nuo viešųjų bibliotekų: pastarosios aptarnauja visus be išimties lankytojus, kurie nori bibliotekos paslaugomis naudotis, o specialiųjų bibliotekų vartotojų diapazonas griežtai apibrėžtas.

Valdinių schemose viskas labai vienareikšmiška ir aišku: čia nėra vietos sentimentams, polėkiui ar jausmui, tačiau realus gyvenimas ne visada skaitosi su dirbtinėmis schemomis, kurios tokios aiškios ir patogios „ant

Atnaujintoje Šiaulių universiteto bibliotekoje studentams yra puikios sąlygos naudotis moderniomis informacinėmis technologijomis

popieriaus“. Tikriausiai ne vienam vilniečiui yra tekę būti visų trijų minėtų bibliotekų skaitytojais, nors nebūtinai jie buvo mokslininkai, sveikatos apsaugos sistemos darbuotojai, net nebūtinai verslo, ūkio ar pramonės „specialistai“. Naudojosi šių bibliotekų teikiama paslaugomis net neįtardami, kad iškrenta iš schemų ir paragrafų maišalynės. Anot Vilniaus pedagoginio universiteto bibliotekos direktorės Emilijos Banionytės, nors specialiųjų bibliotekų ir vartotojų diapozonas apibrėžtas, visos specialiosios bibliotekos yra atviros visuomenei ir bet kuris Lietuvos gyventojas gali tapti jų vartotoju – niekas neišvairys, atvirščiai – apsidžiaugs, kad atėjote.

Kol netrenkė perkūnas

R. Petuchovaitė remiasi duomenimis, kurie rodo, kad specifinių paslaugų paklausa mažėja, nes tradicinės paslaugos jau neatitinka vartotojų

poreikių (tiek paslaugų turinio, tiek formos požiūriu), nors bibliotekų fondai akivaizdžiai didėja. Išvada peršasi savaime: šių bibliotekų ir paslaugų asortimentas nebeatitinka kintančių lankytojų poreikių. Ima vyruoti archyvinės ar depozitinės bibliotekos vaidmuo. Visai galimas variantas, nes šios bibliotekos atlieka paveldo apsaugos funkciją, kaip kad Bibliotekų įstatyme ir numatyta, bet blogybė ta, kad nepakanka lėšų šių bibliotekų atnaujinimui iš esmės. Išvada: veikiausiai nepavyks išlaikyti visų šių bibliotekų tradicinių funkcijų, ir ne vien dėl to, kad mažai pinigų. Keičiasi švietimo, ūkio, sveikatos apsaugos infrastruktūra ir infostruktūra, paslaugas pradeda teikti ir kiti sistemos dalyviai, pvz., akademinės bibliotekos. Į pastarąjį sektorių investuojama labai daug lėšų pasitelkiant ir ES Struktūrinių fondų lėšas. Užtenka apsilankyti atnaujintoje Šiaulių universiteto bibliotekoje, naujose Kauno medicinos universiteto ar Mykolo Romerio universiteto bibliotekose, kad įvertintume įvykusius pokyčius. Statoma Vilniaus pedagoginio universiteto biblioteka, o Saulėtekio alėjoje netrukus prasišės Vilniaus universiteto bibliotekos (pavadintos mokslinės komunikacijos centru) statyba, kuriai bus skirta apie 100 milijonų litų.

Su Lietuvos technikos bibliotekos paslaugomis konkuruoja LR Ūkio ministerijos finansuojami Verslo informacijos ir Turizmo informacijos centrai. Šis tinklas neatstoja visų Technikos bibliotekos paslaugų diapazono, bet vartotojai beveik tie patys.

Pasaulyje skirtumai tarp įvairių bibliotekų tipų mažėja, užtat plėtėja informacijos šaltinių įvairovė, patys šaltiniai globalėja. Bibliotekos vis glaudžiau bendradarbiauja, keičiasi

Atnaujintoje Šiaulių universiteto bibliotekoje studentams yra puikios sąlygos naudotis moderniomis informacinėmis technologijomis

informacija, tampa mokslinės komunikacijos sistemos dalyvėmis, joms tenka prisitaikyti prie mokslinės leidybos ir duomenų bazių kaitos.

Pastebimos labai panašios specialiųjų bibliotekų veiklos tendencijos įvairiose šalyse: aptarnaujamas tik specifinis skaitytojų kontingentas, o tai gali grėsti, kad dalis skaitytojų bus prarasta. Jeigu taip atsitiks, gali baigtis tokių bibliotekų uždarymu. Ar tai gresia ir trims dažniausiai minimoms Lietuvos bibliotekoms? R. Petuchovaitė tokio pranašo vaidmens nesimė, tačiau jos išvada aiški: jeigu mūsų specialiųjų bibliotekų veikloje nebus imtasi pokyčių, anksčiau ar vėliau ligi tokios pabaigos gali tėti ateiti.

Gyvenimas keičiasi, todėl ir bibliotekos negali išlikti tokios pat visą laiką, antraip praras informacinių paslaugų teikimo galias. Atsidūrusios

VU Komunikacijos fakulteto bibliotekininkystės ir informatikos mokslų instituto lektorė dr. Zinaida Manžuch, Lietuvos medicinos universiteto bibliotekos direktorė Meilė Kretavičienė, LR švietimo ir mokslo viceministrė Nerija Putinaitė, ministras Gintaras Steponavičius ir kultūros viceministras Liudas Šukys

140-osioms Mažosios Lietuvos kovotojo

Jono Vanagaičio metinėms

„AŠ NORIU, KAD LIETUVOJ
BŪTŲ AUDRA“

Jono Vanagaičio devizas

JONAS VANAGAITIS gimė 1869 m. rugsėjo 23 d. Pabudupiuose (vokiškai *Pabuduppen*; nuo 1946 m. rusiškai *Krainėje*), Ragainės apskrityje, Lazdynų apylinkėse. Tai buvusi skalvių žemė. Mirė 1946 m. rugsėjo 9 d., būdamas 77 metų (iki šios sukakties trūko 2 savaitėms), Kasselio–Mattenbergo perkeltųjų asmenų stovykloje Vokietijoje. Tai vienas iškiliausių politikų ir visuomenės veikėjų šalia Martyno Jankaus, Erdmono Simonaičio, Vydūno. Iš kitų išsiskyrė kovingumu, narsa, siekiu, kad Mažoji Lietuva arba bent Klaipėdos kraštas susijungtų su Didžiąja Lietuva, su atkurtąja Lietuvos valstybe. Pastovus savo pasaulėžiūra, atkakliai siekė tikslo ir nėjo į kompromisus. Detmolde (čia po karo gyveno Vydūnas) leidžiamoji *Krivulėje* 1948 m. išspausdinti J. Vanagaičio prisiminimai, kad XX a. pradžioje, ypač po 1905 m. revoliucijos Rusijos imperijoje, stiprėjo ryšiai tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių. Jis rašo: „Visi, kas anapus rusų–vokiečių sienos buvo tautiškai atbūdę, ryžtingai kovojo prieš caro valdžią dėl lietuvių tautos teisių. Gana stambūs Didžiosios Lietuvos laimėjimai, pasiekti revoliucijos metu, daugelį Mažosios Lietuvos lietuvių tvirtai įtikino, kad pavergtoji tauta tikrai griežtos kovos priemonėmis tegali nusimesti geležinius pančius, kuriais yra sukaustyta“.

J. Vanagaitis buvo karštas lietuvininkų patriotas, bebaimis kovotojas. Antai per Pirmąjį pasaulinį karą, kurio Vokietijos imperija 1916 m. dar nebuvo pralaimėjusi, jis, tarnaudamas kariuomenėje, Didžiuosiuose Kuršiuose (Semba), užsipovalė Karaliaučiaus vidurinių mokyklų inspektorių Karolį Vybernaitį (*Wieberneit*). Esą, kaip šis vadovėlio apie Rytų Prūsijos provinciją skyrelyje *Lietuva ir jos gyventojai* galėjęs iškraipyti faktus, nemokšiška ir tendencingai įrodinėti, kad lietuvių tautos nėra buvę. Kodėl netgi mokyklų vadovėlyje dergiama Lietuva? „Juk tamsta, ponas Wiebernaiti, esi pats lietuvis! Aš ne, aš esu tikras vokiečių, aš ir lietuviškai nė žodžio nemoku“, – kalbėjęs K. Vybernaitis. Tada Vanagaitis nekukliai atrėžęs: „Na, o ar ožka gali pagimdyti veršiuoką?“ Jis atsisveikinęs Vybernaitį jau gerokai įpykusį. Kartu J. Vanagaitis buvo nuoširdus, rūpestingas šeimoje, draugų gerbiamas, gero būdo, ypatingai visuomeniškas, socialus. Duktė Anita Vanagaitytė–Šležienė Mažosios Lietuvos išeivių lietuvininkų laikraštyje *Lietuvos pajūris* (leido Mažosios Lietuvos bičiulių draugijos centro valdyba Montrealyje), 1969 m. Nr. 3, skirtame J. Vanagaičio 100-osioms gimimo metinėms, prisimena:

Senose Bitėnų kapinaitėse rugsėjo 19 dieną perlaidoti Mažosios Lietuvos politinio ir visuomenės veikėjo, laikraštininko, lietuvybės skleidėjo Jono VANAGAIČIO ir jo žmonos visuomenės veikėjos Marijos Brožaitės-Vanagaitienės palaikai. Reportažą apie šį įvykį spausdinsime kitame laikraščio numeryje. O šiame siūlome Jono Vanagaičio 140-osioms gimimo metinėms skirtą dr. Algirdo Matulevičiaus straipsnį, pajavirintą nuotraukomis iš perlaidojimo ceremonijos Vilkyškiuose ir Bitėnų kapinėse.

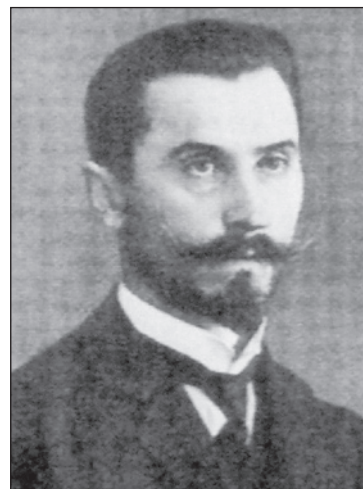
Vilkyškių evangelikų liuteronų bažnyčioje rugsėjo 19 d. vyko atsisveikinimas su perlaidojamais garsiu Mažosios Lietuvos veikėju Jono Vanagaičio ir Marijos Brožaitės-Vanagaitienės palaikais

„Nei jis, nei mūsų mamytė nenorėjo su mumis vokiškai kalbėti. Vokiškai kalbėti mus išmokino auklė [...]. Tėvelis labai gerbė savo motiną. Pasakodamas apie savo jaunystę ir vaikystę jis nuolat pabrėždavo, kokia gera ir protinga jo motina buvusi. Kai mes persikėlėme į Klaipėdą, jis nebegalėjo taip dažnai savo motiną lankyti. Po Klaipėdos krašto atvadavimo buvo dar blogiau. Vokiečių konsulas nedavė tėveliui vizos vykti į Rytprūsias. Net kai ir jo motina pasimirė, konsulas atsisakė duoti leidimo. Tokiu būdu jam nebuvo jokios galimybės laidotuvsė dalyvauti. Jis tą labai pergyveno, sielojosi ir verkė. Nei mūsų mamytė, nei aš su sesute nepajėgėm jį nuraminti. [...] Tėvas buvo geros širdies žmogus. Jam labai sunku buvo sakyti „ne“, jei žmogus ateidavo prašyti pagalbos, o ateidavo visokių draugų, pažįstamų ir nepažįstamų. Dažnai prašydavo pasirašyti ant vekselio. Visi jam prižadėdavo greit grąžinti pinigus. Bet dažniausiai visi vekseliai buvo protestuojami ir Jonas

Vanagaitis juos išpirkdavo. Tik vieną kartą jis pasakė „ne“, kai pas jį atėjo vienas karininkas, kuris „Casino“ buvo pralošęs 1000 litų ir pagal įstatymo tvarką turėjo skolą likviduoti per 24 valandas“.

Būsimasis spaudos darbuotojas, žurnalistas ir publicistas M. Jankaus spaustuvėje Bitėnuose 1900 m. mokėsi raidžių rinkėjo profesijos. Paryžiaus parodai 1900 m. padėjo Martai Zauniūtei parengti lietuviškų knygų katalogą. Į Parodos komitetą iš Mažosios Lietuvos įėjo Martynas Jankus, Jurgis Strėkys ir Jonas Vanagaitis. Komiteto bendradarbiai buvo Dovas Zaunius ir jo sesuo Morta Zauniūtė. J. Vanagaitis talkino (buvo nominalusis redaktorius) į Tilžę atvykusiam socialdemokratui Vincui Mickevičiui-Kapsukui leisti (lotynišku raidynu) pirmą lietuvių jaunimui skirtą laikraštį *Draugas* (1904–1905 m. išėjo 3 numeriai Bitėnuose ir Tilžėje). J. Vanagaitis vėliau prisimena: „Kapsukas domėjosi, kaip sekasi tautiškasis ir politiškas darbas šiame krašte. Aš jam plačiai nušviečiau tą dalyką ir ypačiai pabrėžiau, kad Mažajai Lietuvai trūks ta svarbiausia irankio tautos sąmonei žadinti, o tai būtent: tinkamo tokiam darbui laikraščio“. J. Vanagaitį galima pavadinti ir revoliucionieriumi – dalyvavo 1905 m. revoliucijos Rusijoje ir Lietuvoje įvykiuose, per sieną į Didžiąją Lietuvą slapta gabeno lietuviškus atsišaukimus ir ginklus. Jis prisimena, kaip 1905 m. balandį su V. Kapsuku traukiniu per Eitkūnus iki Vilniaus vežė Tilžėje išspausdintų atsišaukimų *Vyrai už ginklą!*, kitokios literatūros, ginklų, šovinių. „Mano draugas buvo apsiirėngęs lyg koks kiaulių pirklys: mažo ūgio, apsilvilęs ilgą tiki kulnų apsiaustą (*Kaisermantel*). O kadangi apie kūną buvo apsvyniojęs dar kokį 20 svarų literatūros, tai atrodė labai juokingas. Tiek parytus, tiek pastačius“. Įtartinus

keleivius sekė Rusijos žandarai su šnipu. V. Kapsukas ėmė panikuoti, o J. Vanagaitis rado išeitį – geležinkelio stotelėse mikliai įsimaišydavo į minią, išėdavo į nerūkančiųjų vagoną. Į kajutę užėjus žandarui su šnipu, ėmus abu keleivius klausinėti kas jie tokie, J. Vanagaitis užsipovalė tuodu, kodėl jie draudžiamose vietoje rūką ir tuo pažeidžiamą Rusijos caro nustatytą tvarką. Traukiniui sustojus

Jonas Vanagaitis ir Marija Brožaitė-Vanagaitienė

J. Vanagaitis nuėjo neva stoties viršininkui pasiskusti. Žandaras su sekliu dingo, ginkluoti keleiviai laimingai atvyko į Vilnių. J. Vanagaitis kaip Mažosios (Prūsų) Lietuvos atstovas dalyvavo 1905 m. Didžiąjame Vilniaus Seime. Jo siūlymu šis visų kraštų lietuvių suvažiavimas pavadintas Seimu. Kai pirmininkaujantis Jonas Basanavičius paskelbė, kad kalbės Mažosios Lietuvos atstovas, stoji tylą, netrukus – griausmingi plojimai. J. Vanagaitis pasidžiaugė Didžiosios Lietuvos laimėjimais ir lietuvininkų vardu pažadėjo remti brolius lietuvius jų sunkiose išsilaisvinimo kovose.

J. Vanagaitis ilgiausiai, 1903–1914 m. (iki Pirmojo pasaulinio karo),

vadovavo *Birutės* draugijai Tilžėje. Jis kritikavo *Tilžės giedotojų* draugiją ir jos vadovą Vydūną už nepakankamą lietuvininkų teisių gynimą, kompromisus ir nuolaidžavimą Prūsijos valdžiai. Dr. Silva Pocyte monografijoje *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914* (2002) ilgą vadovavimą draugijai vertina kaip stabilumą, visavertškumą laikotarpį. Kartu ji pabrėžia, kad „*Tilžės giedotojų*“ ir „*Birutės*“ draugijų veiklos konfrontacija, kurią būtų galima įvardyti kaip jų vadovų idėjų nesutarimų išraišką, išliko ir buvo pastebima iki Pirmojo pasaulinio karo“. Daroma išvada, kad XX a. pradžioje vykusio konfrontacija tarp *Birutės* ir *Tilžės giedotojų* draugijų buvusi ne kaip nesutarimai dėl esminių lietuvių judėjimo perspektyvų, bet „kaip asmeniniai Vydūno ir Jono Vanagaičio ambicijų proveržiai, pastarajam besąlygiškai siekiant tapti mažlietuvio judėjimo vadovu“. Anot S. Pociūtės, J. Vanagaitis itin tendencingai nušvietė Vydūno kultūrinę veiklą ne kaip puoselėjančią lietuviškumą, bet kaip platinančią vokiškumą. O J. Vanagaitis kaltino Vydūną dėl jo neva siekio nutraukti *Birutės* veiklą ir tapti vieninteliu lietuvių sąjūdžio lyderiu.

Vydūno dienoraštyje „50 metų tautinių draugijų Prūsų Lietuvoje“ yra neigiamų vertinimų J. Vanagaičio ir *Birutės* adresu. Nesutarimams tarp *Birutės* ir *Tilžės giedotojų* draugijų, tarp jų vadovų J. Vanagaičio ir Vydūno, atskleisti skirtas *Birutės* vardu Tilžėje 1908 m. išleistas J. Vanagaičio rašinys *Bangos: Pavestos „Byrutės“ naudai*. S. Pocyte daro išvadą, kad Vydūno konfrontacijos su M. Jankumi ir J. Vanagaičiu svarbiausia priežastis buvusi „Vydūno įkurtos *Tilžės giedotojų draugijos* savotiška konkurencija „*Birutės*“ veiklai. Užtuot kiekvieną naujai iškilusį lietuvių židinį stengėsi puoselėti, neretai patys lietuvininkai žadino, anot Vydūno, „visiems vienu neapykantą kitiems“. Įžymaus vydyūnistos dr. Vacio Bagdonavičiaus objektyviu vertinimu, *Giedotojų* ir *Birutės* draugijų nesutarimus „lėmė ir esminiai skirtumai jų veiklos taktikoje, išreiškusioje skirtingus požiūrius į tautinį judėjimą“.

Giedotojai realizavo Vydūno įsitikinimus, pagal kuriuos tauta turi tobulėti per dvasinę kultūrą, dorovę, grožį. J. Vanagaitis buvo radikalaus veikimo šalininkas. Ta kryptimi jis vedė ir „*Birutę*“. Vydūniškąjį veikimą birutininkai laikė tautiečių migdymu. Netrukus tiek *giedotojai*, tiek birutininkai suprato, jog abiejų veiklą reikia derinti. Todėl greitai abiejų draugijų konfliktas išblėso, vėliau būta net bendrų vakarų, švenčių (1909, 1911).“

Iš tikrųjų J. Vanagaitis buvo bekompromisus kovotojas, sakytume revoliucionierius, o Vydūnas, kun. Vilius Gaigalaitis neretai laviravo, nekonfrontavo su valdžia. Pirmasis

Senose Bitėnų kapinaitėse perlaidojami Jono Vanagaičio ir Marijos Brožaitės-Vanagaitienės palaikai

buvo politinis, spaudos veikėjas, šie du – labiau kultūros, bažnyčios veikėjai. Dalis evangelikų lietuvininkų buvo nepatenkinti (ypač iki 1918 m.)

J. Vanagaičio, M. Jankaus ir kitų bendradarbiavimu su Didžiosios Lietuvos katalikais, naudojusi lotynišką, o ne gotišką raidyną. Antai Jurgis Lapinas, 1893–1898 m. buvęs *Birutės* pirmininku, priekaištavo J. Vanagaičiui, kad šis gaudavo finansinę paramą iš Amerikos lietuvių, katalikų kunigų ir iš Didžiosios Lietuvos. Betgi J. Lapinas savo lėšomis lietuvininkų laikraščių nebūtų pajėgus leisti. J. Vanagaitis „saviškių“ kritikuoatas ir už uolų Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimo propagavimą. Dalį mažlietuvių gąsdino J. Vanagaičio kvietimas „*prieš mūsų valdžią kovoti [...] ir lietuvius prieš ją budinti*“. Nesutarimus tarp pačių mažlietuvių argumentuotai almanache *Kovos kelias* (1938 m.) apibūdino inžinierius Bronius Prapuolenis, artimai bendravęs su Mažosios Lietuvos veikėjais. Skyrelyje *Nenuilstamų kovų arena* jis rašo: „*Visa organizuotų darbuotojų veikla dalinasi į dvi grupi: konservatyvų su Vydūnu ir Gaigalaičiu priešakyje, ir radikaliųjų srovė priešakyje su J. Vanagaičiu, M. Jankumi bei kitais. Konservatyvioji srovė spietėsi aplink „Apžvalgą“ ir Vydūno leidžiamą „Jaunimą“ bei „Giedotojų“ draugiją. Radikaliąją, priekyje su J. Vanagaičiu – aplink „Birutės“ draugiją bei Vanagaičio lotynišką šrifto leidžiamuosius „Birutės“ laikraštį, „Allgemeine litauische Rundschau“ ir satyros laikraštį „Sūkurį“, piktai pajaukiantį suvokietėjusius lietuvius bei savo deputatus Landtage ir Reichstage.*

Tarp konservatyvų ir radikaliųjų buvęs tas skirtumas, kad pirmieji ramiau būdu ir ištikimybėje kaizerio valdžiai stengėsi išgauti teises lietuvių, gi radikaliųjų už savo teises ėjo į atvirą kovą su valdžia. Suprantama, kad tarp šiedviejų srovių kildavo kivrčū, nesusipratimų bei kovų, nors vieni ir kiti, pagal savo supratimą, dirbo tėvynės gerovei. Iš čia, lygiai kaip pas mus Didžiojoji Lietuvoj, kivrčū būdavo neišvengiami. Šitai nėra, kaip kas norėtų manyti, specifinė lietuvių būdai įgimta ypatybė. Panašius kivrčū matome ir kitų tautų tarpe“.

Visuomenės veikėjas B. Prapuolenis prisimena, kad „*Vanagaičių namas Tilžėje tarsi viešbutis buvo bėgantiems iš Lietuvos ir grįžtantiems be pasų iš užsienio tėvynėn lietuviams. Visus juos Vanagaitis priglaudavo, duodavo ir patarimų, ne vieną materialiai sušelpdavo. Grįžtantiems iš užsienio be pasų jis per savo pažįstamus vokiečius išgaudavo Vokietijos pavaldinių vardu „grenzkartes“*“. Įdomu, kad J. Vanagaitis savo bute buvo priglaudęs netgi garsų rusų stačiatikių popą Georgijų Gaponą, kai šis Sankt Peterburge 1905 m. sausį suorganizavo taikias darbininkų eitynes ir jų organizacijos vardu norėjo įteikti peticiją Rusijos imperatoriui Nikolajui II. Kariuomenė šias eitynes sušaudė (vadinamasis Kruvinasis sekmadienis). Tai buvo postūmis revoliucijai kilti. G. Gaponas pabėgo į Šveicariją, prieš tai kelias paras pailsėjęs J. Vanagaičio namuose Tilžėje. Tai dar kartą patvirtina J. Vanagaičio ryšius su kitų šalių darbo žmonėmis, norą kova pasiekti laisvę.

J. Vanagaičio redaguojamas ir leidžiamas laikraštis *Birutė* (1909–1913 m.) taip pat pasižymėjo kovingumu. Jis rašo: „*Aš noriu, kad Lietuvoj būtų audra! Lietuvių sielos nyksta. Ne tik lietaus, bet ir perkūnijų reikia! Audrai užėjus bus, žinoma, baisu, o jai praėjus bus ramu, gražu ir linksma*“. Vykstant rinkimų į Prūsijos Landtagą (Seimą) kampanijai tame laikraštyje jis rašo: „*Šalin su visais programais, kurie nieks kits, kaip pamėgdžiojimas vokiečių vienai ar kitai partijai! Mes visi privalome sakyti: Aš esmi lietuvis ir mano pridermė prisiglausti savo gimini*

nei. Tai yra lietuvių partija“. Pasak dr. S. Pocytės, tarp mažlietuvių siekančiam įgyti populiarumą *Birutės* laikraščiu ir jo redaktoriui buvo sunku, nes skleidė integracines Mažosios ir Didžiosios Lietuvos idėjas, tekstus spausdino ne tik gotišką, bet ir lotynišką raidyną. J. Vanagaitis, būdamas *Lietuvių mokslo draugijos* Vilniuje narys, pasirūpino, kad *Birutės* draugijos biblioteka ir senienų muziejus būtų perduoti šiai draugijai.

1918 m. lapkričio 11 d. Vokietijai kapituliuavus prieš sąjungininkus, jau lapkričio 13 d. laikraštyje *Tilsiter Allgemeine Zeitung* Nr. 263 rašoma: kai JAV prezidentas T. W. Wilsonas pažadėjo Amerikos lietuviams atskirti nuo Vokietijos Mažąją Lietuvą iki Karaliaučiaus ir sujungti tą dalį su Didžiąja Lietuva, tą pačią dieną trys vokiečiai valdininkai – Ragainės miesto burmistras Grysas (Griess), apskrities viršininkas Sara-

laisvę kovoti, nusprendėme griebtis kar- do. Tam tikslui buvo sudarytas Žemaičių batalionas, į kurį įstojome Vanagaitis ir aš, Simonaitis. Atsirado ten ir dr. Didžys, už ką jam iškėlė vokiečių teisme bylą Įsrutėj“. Valteris Didžys buvo Tilžės Akto signataras, Jonas Vanagaitis – to bataliono vienas organizatorių.

Vyriausiam Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetui paskelbus sukilimo *Manifestą*, 1923 m. sausio 10 d. Klaipėdos krašte prasidėjo sukilimas prieš Prancūzijos okupaciją (kraštą 1920 m.–1923 m. pradžioje valdė Antantės, arba Santarvės, valstybių vardu). Keliems komiteto nariams išvykus į Šilutę, Klaipėdoje liko tik Jonas Vanagaitis su Jurgiu Lėbartu. Sukilimo išvakarėse, sausio 10 d. vidurnaktį, žymių lietuvininkų butuose vokiečių policija ėmė daryti kratas, juos suimnėti. Jonas Vanagaitis tą naktį spėjo

šventą mūsų idėją ir giminės gyvybę puolė daug karžygių. Šitas nekaltas kraujas ir ašaros neturi nueit veltui“.

Šitoj vietoj norėčiau paminėti ir Jono Vanagaičio žmonos, *Birutės* draugijos narės Marijos Brožaitytės-Vanagaitienės iš Stumbragirių (Pagėgių apylinkės) nuopelnus: giedojo Vydūno vadovaujama chore, vaidino jo statomose dramose ir komedijose. Savo bute Tilžėje globojo Vokietijos, Rusijos žandarų persekiojamus lietuvių veikėjus, knygnešius, juos lydėjo iki Didžiosios Lietuvos sienos (pvz., iki Jurbarko lydėjo V. Mickevičių-Kapsuką). Per sieną gabeno draudžiamą literatūrą, drabužius. Su broliu Ermonu Brožaičiu organizuojamam Pirmajam Žemaičių ir Prūsų lietuvių batalionui supirkinėjo ginklų, amunicijos. Už tai persekiota vokiečių policijos, bute daryta krata. Per sukilimą M. Vanagaitienė parūpindavo

Jono Vanagaičio 140-osios gimimo metinės paminėtos Klaipėdos universitete Menų fakultete: Mažosios Lietuvos tarybos pirmininkas Vytautas Šilas, vicepirmininkas dr. Algirdas Matulevičius, Klaipėdos universiteto Senato pirmininkė Jūratė Kšanienė, Mažosios Lietuvos kultūros, istorijos ir raštijos tyrinėtojas dr. Jurgis Mališauskas ir renginio organizatorius dr. Aleksandras Žalys

cinas (Sarrazin) ir vyskupas Štrukas (Struck) – sušaukė protesto mitingą prieš Wilsono pažadą sujungti abi tautos dalis. Po dviejų dienų, lapkričio 15 d., J. Vanagaitis su bendražygiais M. Deiviku, M. Jankumi, E. Simonaičiu, J. Strangeliu paskelbė protestą prieš vokiečių mitingą: „*Mes šį akipleišikumą lietuvių vardu atmetame, nes jūs iš kompetetingos pusės jokio įgaliojimo neturite*“.

J. Vanagaitis pasijuto savo stichijoje, kai Mažojoje Lietuvoje prasidėjo išsivadavimo kovos. Jis buvo 1918 m. lapkričio 16 d. įkurtos Prūsų lietuvių tautinės tarybos (netrukus pasivadino Mažosios Lietuvos tautine taryba) aktyvus narys. Tarybos nariai, tarp jų J. Vanagaitis, lapkričio 30 d. Tilžėje pasirašė Mažosios Lietuvos atsiskyrimo nuo Vokietijos ir susijungimo su Didžiąja Lietuva aktą – vad. *Tilžės Aktą*.

1936 m. J. Vanagaitis *Ryto* spaustuveje Klaipėdoje išleido meniškai apipavidalintą spalvotą didelio formato *Akto* variantą. 1922 m. gruodžio 18 d. Klaipėdoje sudaryto Vyriausio Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto pirmajame posėdyje (dalyvavo Jurgis Brūvelaitis, Martynas Jankus, Jurgis Strėkys, Vilius Šaulinskis ir Jonas Vanagaitis) pirmininku išrinktas M. Jankus, pirmuoju sekretoriumi – J. Vanagaitis. Komiteto atsišaukime į Klaipėdos krašto piliečius be kita ko skelbiama: „*Sujungti Klaipėdos krašto gyventojus į vieną organizuotą sąlygą, kad pareiškus pasauliui jų griežtą valią prieš laikiną arba galutiną „Freištata“ ir savivaldybišką būdą prisiglausti prie Didžiosios Lietuvos [...] Subruskime visi vienu balsu: geriau žūti garbingoj kovoj negu per amžius su „Freištatu“ vergauti*“. Žymus Mažosios Lietuvos veikėjas Erdmonas Simonaitis prisimena: „*Mes kiti, iš karo grįžusieji, negalėdami toliau plunksna ir žodžiu už Mažosios Lietuvos*

pasislėpti. Sausio 15 d. rytą Klaipėdos miestą apsupus sukilėliams ir Lietuvos savanoriams, J. Vanagaitis vieną iš vadų pulkininką Mykolą Kalmantą (slapyvardis Bajoras) informavo apie padėtį mieste, jėgų išdėstymą; patarė pulti prefektūrą, kur buvo Klaipėdos krašto vyriausiojo komisaro, valdžiuosio Antantės vardu, gen. G. J. Petisnė štabas su prancūzų įgula. Taip žvalgo J. Vanagaičio dėka sausio 15 d. miestas, po to šturmu prefektūra buvo užimti, prancūzai sudėjo ginklus ir kapituliuavo. Sukilimas laimėtas. Gelbėjimo komiteto pavedimu Erdmonas Simonaitis sudarė lietuvišką Direktoriją.

Sausio 19 d. Šilutėje vykusiame Vyriausio Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto, jo skyrių (komitetų) ir draugijų atstovų suvažiavime, pasivadinusiu Šilutės seimu, buvo priimta Deklaracija, kurią pasirašė ir J. Vanagaitis. Joje skelbiama, kad Klaipėdos kraštas autonomijos teisėmis prisijungia prie Lietuvos valstybės. Kalbėdamas Seime J. Vanagaitis pareiškė: „*Mūsų narsuolių grupė sausio 15 d. 11 val. ryte sulaužė ir šitą paskutinį mūsų viešpačių pasipriešinimą. Jie iškėlė baltą vėliavą ir sunešė į prefektūros kiemą visus savo ginklus (smarkiausi plovimai). Vyriausias Komisaras Petisnė, kurs buvo toks smarkus prieš beginklius, dabar nusižeminęs paprašė pakviesti sukilėlių vadą. Tai gi lietuvių, artojai ir laukininkų vaikai, nepratę valdyti ginklo, o tačiau savo pasiryžimu ir degančia ugnimi krūtinėje nugalejo ir šituos viešpačius. Lietuvių, nebūdami kerštingi, dovanavo jiems ginklus, kad dangintus sveiki iš kur atėję. Jie mums dabar nieko nebereiškia. Mes kovojom vardan teisybės. O jei jie tačiau dar mus užpultų, tai jie visi susmuku. (Smarkūs plovimai ir bravo). Ši šventa išsivadavimo diena neėjo be aukų. Už*

maisto kovotojams (maitinimo komiteto pirmininkė; sekretorė – Ieva Simonaitytė, kasininkė – Petrikaitė), pati gamino sumuštinis, kavą. Sukilėliai ją vadino „mūsų motina“. Atsiminimuose ji rašo, „*kad pasiryžėlių spiečiuje ir aš buvau, kuo galėdama padėjau Didžiosios ir Mažosios Lietuvos lietuviams tautiškai pabusti, savajai tautai laisvę sugrąžinti*“.

Klaipėdos kraštui tapus Lietuvos Respublikos dalimi, J. Vanagaitis 1923–1940 m. buvo Lietuvos šaulių sąjungos valdybos narys, Klaipėdos rinktinės vienas vadovų. Toliau intensyviai dirbo kultūros srityje. Lietuvos valdžia naudojosi V. Vanagaičiu, kaip ir M. Jankaus, autoritetu visuomenėje. Abiejų lietuvių tautos dalių susijungimo procesas nevyko sklandžiai, nes skubotai norėta „atlietuvininti“ Klaipėdos krašto gyventojus. Ir centrinė valdžia Kaune, ir iš laikinosios sostinės į Klaipėdą ir provinciją atsiųsti valdininkai katalikai nepakankamai suprato ir atsižvelgė į tai, kad mažlietuvių ir didlietuvių skyresni ne tik religija (evangelikai ir katalikai), bet ir ūkio lygiu, gyvenimo būdu, mąstyse, apskritai mentaliteta. Dėl to ilgai nui tarp nemažos dalies mažlietuvių patriotizmas išblėso, dalis jų tapo abejingi Lietuvos valstybės siekiams sutelkti lietuvių tautą, dalis šliejosi prie vokiečių organizacijų. Daugiausia mažlietuvių veikė ekonominiai faktoriai. 700 metų vokiečių valdymas paveikė lietuvininkus (mažlietuvius) visose materialiojo ir dvasinio gyvenimo srityse.

Iki nacių Vokietijai 1939 m. kovo 22–23 d. užgrobus Klaipėdos kraštą, jau kovo 22-osios naktį buvo internuoti lietuvininkų veikėjai A. Brakas, M. Jankus, M. Reisgys, E. Simonaitis, M. Šlaža, tarp jų – J. Vanagaitis (Klaipėdoje suminta apie 30, visame krašte – apie 200 patriotų).

Didelis J. Vanagaičio istoriografinis, sakytume memuaristo, darbas surenkant, parengiant, redaguojant medžiagą ir ją išleidžiant knyga – almanachas *Kovos kelias* (Klaipėda, 1938). Almanachas skirtas krašto prisijungimo prie Lietuvos valstybės 15 metų sukakčiai. Minėto laikraščio *Lietuvos pajūris* 1969 m. Nr. 3 Anas Lymantas straipsnyje *Vieno almanacho istorija* rašo, su kokiais sunkumais, leisdamas šią knygą, dėl konkurencijos ir kitų priežasčių susidūrė J. Vanagaitis. Jam teko apsilankyti netgi pas Lietuvos Respublikos prezidentą Antaną Smetoną, kuris, peržiūrėjęs rankraščius, pagyrė būsimos knygos sudarytoją už atliktą didžiulį darbą; sutiko, kad būtų perspausdintas jo rašinys iš 1923 m. sausio 4 d. žurnalo *Trimitas*. Sukilimo išvakarėse prezidentas žurnale rašo: „*Sujungti Klaipėdos kraštą su Didžiąja Lietuva ar palikti jį, paskelbus freištatu, Prancūzijos ir Lenkijos žinioje? [...] Didžiosios ir Mažosios Lietuvos (Klaipėdos) lietuviai tuojau privalo veiksmu įrodyti, jog lenkiškas Antantės nusistatymas nebus jų jokia būdu priimtas. [...] Reikia sudaryti faktas, ypač kad jo pamate yra šventa lietuvių teisė [...] Alijantai dar padėkos, kad pagaliau lietuviai susiprato, sukruto ir savo sąjūdžiu padėjo teisingai išspręsti Klaipėdos krašto klausimą. Tad, Dievui padedant, ginkime tai, kas mums ir mūsų vaikams gerą ateitį lemia*“.

Almanachas, tarytum kronika, yra unikalus, nepaprastai vertingas leidinys (didžiulio formato, 315 puslapių; tokio ar geresnio dar neturime). Jame, be trumpos Mažosios Lietuvos ir lietuvininkų gyvenimo per šimtmečius apžvalgos, pateikta 1923 m. sukilimo dalyvių atsiminimai, žymiausių Mažosios Lietuvos veikėjų trumpos biografijos su nuotraukomis (ir kitokių iliustracijų itin gausu), parodytas lietuvininkų kultūrinis, visuomeninis sąjūdis, Klaipėdos krašto politinis gyvenimas ir kitkas. Nenorėčiau be išlygų sutikti su dr. S. Pocytės nuomone, kuri minėtoje monografijoje kategoriškai pabrėžia, kad almanachas *Kovos kelias* „išsiskiria ne vien prodidietuvišku politiniu šališkumu, bet ir dominuojančio Jono Vanagaičio vaidmens lietuviškame judėjime iškėlimu“. Esą, dėl politinių intencijų pervertinama Mažosios ir Didžiosios Lietuvos integracija. Betgi, kas jau pasakytas, atsiskleidžia Jono Vanagaičio dideli darbai politikoje, kultūroje, spaudoje, visuomeniniame gyvenime. Argi pasigyrimas, kad jis atkakliai siekė abiejų lietuvių tautos dalių susijungimo? Tai valstybinis požiūris. Jis ir kiti atsiminimus rašė kraštui jau esant Lietuvos sudėtyje. J. Vanagaitis prioritetą teikė kovai, netgi ginkluotai. Nejo į kompromisus nei su Vokietijos nei Prūsijos valdžia, nei su nuosakiaisiais veikėjais. Buvo principingas, savo pavyzdžiu uždegė bendražygius. Gal dėl pažiūrų, taktikos ir strategijos panašumo J. Vanagaitis nekonfliktavo su Mažosios Lietuvos patriarchy M. Jankumi. Antra vertus, retas kuris knygos ar jų skyrių autorius atsiminimuose nepabrėžia ar neperdeda savo nuopelnų; juolab, kad jie iš esmės pagrįsti, tiksias pasiekta.

Amžina šlovė Jonui Vanagaičiui ir kitiems šviesuoliams, didžiavyriams kovotojams už lietuvių! Ir jų dėka Lietuva turi buvusį Klaipėdos kraštą su Klaipėdos miestu ir uostu. Ant namo Klaipėdoje, kuriame iki 1944 metų gyveno Jonas Vanagaitis, reikėtų atminimo lentos.

Dr. Algirdas Matulevičius
Mokslo ir enciklopedijų leidybos
instituto
vyresnysis mokslinis redaktorius

Vilnius–Bitėnai–Klaipėda
2009 09 19

Lietuvos mokslų akademijoje

Šiuolaikiniame globaliame, įvairiapusių ryšiais susietame pasaulyje problema tampa nebe žinių arba informacijos gavimas (kūrimas), bet kuo efektyvesnis ir prasmingesnis jų panaudojimas didinant visuomenės gerovę

apie Europos politikos gaires su rekomendacijomis ES valstybėms, kaip tą politiką jos turėtų formuoti. Taip pat apie tyrėjų skaičiaus didinimą, mokslo tyrimų infrastruktūros plėtimą, bendrų programų koordinavimą.

institūtų pasiektus rezultatus. 2009 m. konkurso tvarka buvo paskirstyta 30 proc. šių lėšų, kitąmet bus skirstoma 40 proc., o 2011 m. – 50 proc. Greta šio finansavimo šaltinio Lietuvoje veikia dar dvi institucijos, finansuojančios MTEP konkurso tvarka. Tai Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas (lėšos daugiau sietinos su verslo poreikiais, taip pat šešiolikos prioritetinių kryptų finansavimui, penkioms aukštųjų technologijų programoms). Kita institucija – Tarptautinių mokslo ir technologijų plėtros programų agentūra, tačiau jos indėlis nėra reikšmingas.

giausia aukštojo mokslo bei valdžios sektoriuose. Versle dirba per mažai mokslininkų. Problema yra ir tyrėjų amžius. Ir, kaip buvo minėta, verslas per mažai investuoja į MTEP. Akivaizdu ir tai, kad prioritetų bei programų Lietuvoje per daug. Galiausiai mokslo institucijų veikla per mažai orientuota į eksperimentinę plėtrą, į verslo ir pramonės poreikius.

Sprendimai

Šių metų pavasarį pateikta Pasaulio banko ekspertų nuomonė. Ekspertai sugrupavo darbus, kuriuos reikia nuveikti, į tris grupes. Pirmą, reikia didinti mokslo sistemos priežiūros ir valdymo pajėgumus, stiprinti viešųjų ir privačių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros veiklos sąsajas, stiprinti inovacinius verslo pajėgumus.

ES *Žaliojoje knygoje* ir kituose dokumentuose įvardyta bent keletas priemonių. Pvz., būtina versle įdarbinti tyrėjus, išigyti mokslinių tyrimų rezultatus, sudaryti strateginę partnerystę, skirti verslo atstovus į

Diskusijos ir pasiūlymai

Po akad. V. Razumo pranešimo įvykusioje diskusijoje Lietuvos inovacijų centro vadovas **Kaštytis Gečas** pasiūlė keisti požiūrį į verslo ir mokslo santykius. Ryšys tarp mokslo ir verslo yra sudėtingas, reikalaujantis papildomų pastangų. Verslas, įmonės kartais net reikalauja, kad mokslas suformuluotų tas žinias, kurių joms reikės per ateinančius kelerius metus. Tai rimtas uždavinys – formuluoti technologines sritis, kurios bus reikalingos Lietuvos pramonei. Todėl jis siūlo balansuoti paklausą ir pasiūlą. Reikia atkreipti dėmesį į žinių kapitalizaciją. Žinios – tai kapitalas, kuris turi dirbti. Tačiau sistema neveikia, nes ryšys su pramone sistema netobula. Pavyzdžiui, tik KTU turi ryšius su pramone skyrių. Kita vertus, verslininkai irgi turi didinti absorbcinius sugebėjimus. Žinių panaudojimo gebėjimus, įskaitant ir vidinius tyrimų bei plėtros darbus. Tuo tarpu valstybės vaidmuo – įvardyti prioritetines sritis. Tačiau verslo ir valstybės poreikiai nebūtinai sutampa. Reikia ilgesnės perspektyvos, kad nebūtų paisoma siaurų interesų.

Kas jungia mokslą ir verslą? Lietuvoje ir kitur įmonės taip pat atlieka tyrimus ir plėtrą. LR ŠMM vis dar netraktuoja šių tyrimų kaip lygiaverčių tiems, kurie atliekami mokslo institucijose. Todėl reikia įteisinti tyrimus ir plėtrą kaip ekonominę veiklą, kuriuos gali atlikti ir mokslo institucijos, ir verslo įmonės. Kol kas įmonės, deja, sunkiai suranda partnerių mokslo institucijose. Todėl turi tuo užsiminti pačios. Ką daryti, kad situacija pasikeistų? Geriausia būtų įteisinti sąvoką *Pramoniniai tyrimai*. Tai padėtų vertinti ir institucijas.

Sicor Biotech/TEVA generalinis

Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Valdemaras Razumas, Lietuvos pramonininkų konfederacijos viceprezidentas Mykolas Aleliūnas ir prezidentas dr. Bronislovas Lubys

ir šalies konkurencingumą. Tos žinios ir ryšiai suformavo informacinę arba žinių visuomenę, vadinamą ir tinkline visuomene.

„Intelektinis kapitalas, virstantis šiuolaikinės ekonomikos varomąja jėga, yra žmogaus sugebėjimų ir struktūrinio kapitalo, tinkamo organizacijų vertei kurti, rezultatas. Naujos vertės tinklai, kurie yra pagrindinis turto ir konkurencingumo šaltinis, grindžiami asmenų žiniomis ir gebėjimais bei organizacijų sugebėjimu efektyviai susieti šiuos nematerialius išteklius, kad laimėtų konkurencinėje kovoje,“ – sako Lisabonos nuotolinio mokymo instituto dekanas Roberto Carneiro.

Mokslas yra vienas iš pagrindinių naujų žinių kūrėjų, kurias verslas kūrybiškai pritaiko. Mokslininkai vis dažniau tampa verslininkų partneriais. Ypač krizės ir globalios konkurencijos laikais iš mokslo laukiama ne tik straipsnių, bet ir atsiperkančių idėjų, technologinių problemų sprendimų. Mokslininkų darbai turi kurti inovacijas, padėti įmonėms padidinti pelną, aprūpinti naujomis technologijomis. Tačiau Lietuvoje mokslas kaip verslo „dopingas“ vis dar labai efektyvus. Ar taip iš tiesų yra ir ką reikėtų daryti?

Diskusijoje, kurią inspiravo Lietuvos pramonininkų konfederacija (LPK) ir Lietuvos mokslų akademija, rugsėjo 8 d. konfederacijos patalpose dalyvavo didžiausių ir inovatyviausių šalies kompanijų vadovai, mokslininkai, aukštųjų mokyklų rektoriai, mokslo politikos kūrėjai.

Susitikimą pradėjo LMA prezidentas **Valdemaras Razumas**. Jo pranešimo tema – *Mokslo ir verslo bendradarbiavimo problemos ir perspektyvos*. Savo kalboje jis pabrėžė, kad ne tik mums sunku rasti vienareikšmius atsakymus arba pateikti sėkmingo bendradarbiavimo receptą. Apie tuos ryšius diskutuojama visame pasaulyje. LMA prezidentas savo pranešime kalbėjo, kaip bendromis pajėgomis pakelti mokslo ir verslo integruotos veiklos efektyvumą ir padidinti mokslo tyrimų investicinę grąžą.

2007 m. pasirodė Europos Komisijos *Žalioji knyga*, kurios tikslas – sukelti ES valstybėse diskusiją apie Europos mokslinių tyrimų erdvės (EMTE) politiką,

Akcentuojama, kad mokslui reikia kuo efektyviau bendradarbiauti su verslu kuriant žinias. Tai patenka į svarbiausių problemų šešetuką.

Efektivumas

Ar pakankamai efektyviai dirba mūsų mokslo ir studijų institucijos? Tą galima įvertinti remiantis Studijų kokybės vertinimo centro duomenimis. Kokio masto užsakymus jos gauna iš verslo?

Visos šios institucijos 2007 m. sugebėjo uždirbti 17,5 mln. litų. Fiziinių, biomedicinos ir technologinių mokslų srityje tokią veiklą vykdė tik

MOKSLO IR VERSLO INTEGRACIJA: PROBLEMOS IR SPRENDIMAI

Analizė

Kokia yra Lietuvos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) situacija? Šiuo metu šalyje yra devyniasdešimt dvi mokslo ir studijų institucijos, atliekančios MTEP. Tai universitetai, kolegijos, valstybės ir universitetų mokslo institutai, mokslo įstaigos.

Svarbu suvokti ir kontekstą, palyginti mūsų situaciją su padėtimi ES šalyse. 27-iose ES valstybėse yra per 3 mln. žmonių, atliekančių mokslo tyrimus. Kitaip sakant, vienam milijonui gyventojų tenka 6500 darbuotojų. 43 proc. šių darbuotojų koncentruojasi versle. Lietuvoje tas skaičius yra kiek mažesnis. Maždaug 4000 vienam milijonui gyventojų. Pagrindinė problema, kad dauguma šių žmonių dirba aukštojo mokyklose, valdžios sektoriuje, o ne verslo įmonėse. Europoje verslo sektoriuje dirba net 50 proc. tyrėjų.

MTEP finansavimas pagal pateiktus Statistikos departamento duomenis atrodo taip: 2007 m. MTEP buvo skirta maždaug 800 mln. litų. Tai sudarė 0,82 proc. bendrojo vidaus produkto. Fundamentiniams tyrimams išleidžiama apie 30 proc., taikomiesiems apie 37 proc., o technologijų plėtrai irgi apie 37 proc. 2008 m. technologinei plėtrai palyginti daug skyrė agrariniai ir technikos mokslai.

Europos Sąjungoje šis vidurkis sudaro maždaug 1,8 proc. BVP. Didžiąją dalį šių lėšų į MTEP investuoja pats verslas (iki 1,18 proc., kai Lietuvoje – tik 0,2 proc.). Taigi Lietuvos valdžia mokslui skiria pakankamai daug lėšų, o verslo indėlis per menkas.

Be to, remiantis specialia metodika, kasmet vis daugiau lėšų skirstoma konkurso būdu – pagal mokslo ir studijų

dvidešimt viena institucija iš penkiasdešimt devynių. Devyni universitetai iš šešiolikos ir dvylika institūtų iš keturiasdešimt trijų.

Kitas galimas rodiklis – kiek minimos institucijos, jose dirbandys tyrėjai užregistruoja patentų? Čia situacija itin prasta, kadangi nuo ES vidurkio (1 mln. gyventojų – 105 patentai) atsi-

mokslo ir studijų institucijų valdymo struktūras. Tam tikru požiūriu „privatizuoti“ tyrimų rezultatų diegimo ir panaudojimo sistemą. Tokia sistema mūsų šalyje išvis neegzistuoja. Taip pat būtina teikti finansinę paramą mokslo tyrimo įstaigoms.

Dabar Lietuvai palankus metas atlikti tuos darbus, naudojantis ES struk-

Lietuvos mokslų akademijos ir Lietuvos pramonininkų konfederacijos posėdžio bendras vaizdas

liekame daugiau negu šimtą kartų (vienas patentas vienam mln. gyventojų).

Kokios tokios atsilikimo ir kitų problemų priežastys, ką reikėtų daryti? LMA prezidento manymu, mokslo ir studijų institucijų tinklas Lietuvoje pernelyg platus. Reikia daugiau koncentruoti pajėgas, stambinti mokslo tiriamąsias įstaigas. Kita bėda, kad žmogiškieji išteklių irgi susibūrė dau-

tūrine parama. LR Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Ūkio ministerija MTEP sferoms vykdo dvi pagrindines programas, vadinamas *Tyrėjų gebėjimų stiprinimas* ir *Ūkio konkurencingumo ir ekonomikos augimui skirti mokslo tyrimai ir technologinė plėtra*. Tai visiems aktualios sritys. Deja, LR ŠMM labai atsilieka, rengdama projektus, skelbdama šaukimus.

direktorius, LMA prezidiumo narys **prof. Vladas Algirdas Bumelis**: „Ryšys tarp verslo ir mokslo yra puikus, jeigu verslas ir mokslas priklauso tam pačiam savininkui. Ryšys tarp verslo ir viešojo sektoriaus mokslo tyrimų yra nekoks. Yra keletas priežasčių. Apie 1994 m. funkcionieriai praktiškai sunaikino taikomąjį mokslą Lietuvoje. Visi institutai dabar vertinami kaip

fundamentinių tyrimų institutai, kurių darbuotojai rašo straipsnius. Mano pasiūlymas: fundamentiniai mokslai turi būti, bet jie turi būti universitetuose. Čia itin svarbu proporcijos. Universitetuose keturis penktadalius visų tyrimų turi sudaryti fundamentiniai, o likusi dalis skiriama taikomiesiems. Mokslo tiriamuosiuose institutuose tas santykis turėtų būti priešingas. Tyrimus juose reikėtų orientuoti į konkrečias sritis, kurias formuoja LR Švietimo ir mokslo ministerija kartu su LR Ūkio ministerija. Jos stengiasi tą daryti, bet trūksta vieno integruojančio darinio. Toks darinys galėtų vadintis Lietuvos mokslo ir inovacijų agentūra. Ji ir surastų ryšį tarp abiejų ministerijų“.

LPK viceprezidento **prof. Rimvydo Jasinavičiaus** manymu, gyvenimo kokybę lemia konkrečios šalies gyventojų veiklos efektyvumas. Svarbus rodiklis – kiek ekonomikos ar verslo subjektai užsako darbų mokslui. Lietuvoje jie tesudaro apie du procentus. Tai yra ir pasekmė, ir priežastis. Jeigu iš tiesų norime prisidėti prie šalies ir gyventojų gyvenimo kokybės gerėjimo, mokslui ir verslui būtina bendradarbiauti. Jeigu norime, kad bet kokia veikla didintų efektyvumą, privalu į ją veiklą žiūrėti kaip į investicinį procesą. Tai yra iš pradžių kažką įdėti, kad gautume rezultatą. Apie tai buvo kalbama kaip ir apie tai, kad matavimo sistema, vertinanti mūsų mokslo pastangas, yra netikusi. Todėl prof. R. Jasinavičius pasiūlė iš susitikime dalyvaujančių organizacijų atstovų sudaryti nedidelę darbo grupę, kurios uždavinys – suformuluoti mokslo ir verslo institucijų bendradarbiavimo tikslus ir pateikti veiklos programą.

Apibendrinamas diskusiją LPK prezidentas **dr. Bronislovas Lubys** akcentavo keletą mokslo ir verslo bendradarbiavimo stabdžių. Vienas iš jų – universitetai vengia jungtis su privačiu kapitalu konkrečiose laboratorijose, kad atliktų bendrus tyrimus, sprenddami vieną ar kitą technologinę problemą, kurdami inovatyvius procesus pramonei. Tai galėtų tapti viena iš jungimosi krypčių. Reikėtų leisti į kai kurias universitetų laboratorijas, jų padalinius integruoti privačiam kapitalui. Tai bus tam tikras judėjimas į priekį, kelio paieška. Kita vertus, mokslas taip pat turi suvokti pramonės gebėjimus absorbuoti mokslo žinias. Mokslininkui reikia glaudžiau bendrauti su verslininkais, nusileisti iki jų lygmens. Šios ir kitos priemonės turėtų padėti pralaužti užburta ratą ir pakeisti mokslo ir verslo santykius, padidinti tarpusavio supratimą.

Susitikimo pabaigoje buvo nutarta sudaryti Lietuvos pramonininkų konfederacijos ir Lietuvos mokslų akademijos bendrą darbo grupę 2009–2010 m. mokslo ir verslo bendradarbiavimo programai parengti. Jos nariais išrinkti:

prof. habil. dr. LMA n. k. Vladas Algirdas BUMELIS (UAB *Sicor Biotech* generalinis direktorius, LPK prezidiumo narys, LMA prezidiumo narys); prof. habil. dr. LMA n. k. Aleksandras VASILIAUSKAS (LMA Ekonomikos instituto direktorius, LMA prezidiumo narys); prof. habil. dr. LMA n. e. Eugenijus BUTKUS (Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas); prof. habil. dr. Raimundas KIRVAITIS (VGTU mokslo prorektorius); prof. dr. Rimvydas JASINAVIČIUS (LPK viceprezidentas); dr. Kastytis GEČAS (VŠĮ „Lietuvos inovacijų centras“ direktorius); AB *Elgama* prezidentas Saulius DŽIUGELIS ir LPK Prezidiumo narys Rimvydas VELIČKA.

Parengė Rolandas Maskoliūnas

LIETUVA IR BALTARUSIJA: KARTU MOKSLO IR TECHNOLOGIJŲ ERDVĖJE

Dvišalę Mokslo ir technologijų srityje programą pasirašo Baltarusijos valstybinio mokslo ir technologijų komiteto pirmininkas Igoris V. Voitovas ir LR švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius

Šių metų rugsėjo 16–19 d. Vilniuje vyko Baltarusijos mokslo, kultūros ir ekonomikos dienos, VI-oji Baltarusijos Respublikos nacionalinė paroda *Bel EKSP-2009, Tarptautinis Baltijos ekonomikos forumas*. Renginiuose dalyvavo Lietuvos ir Baltarusijos valstybių prezidentai, premjerai, Švietimo ir mokslo bei Užsienio reikalų ministerijų pareigūnai, mokslo, ekonomikos, kultūros, verslo ir kitų sričių atstovai. Pirmojo vizito į Europos Sąjungos šalį proga Baltarusijos prezidento A. Lukašenkos delegacijos sudėtyje buvo sutelktas visas mokslo potencialas. ES šalis, tarp jų ir Lietuva, yra svarbios Baltarusijai kaip naujų technologijų, investicijų šaltinis. Todėl kaimyninės šalies politikai, verslininkai ir mokslininkai suinteresuoti plėtoti transporto, ekologinius ir įvairius mokslinių tyrimų projektus. Tai gali būti naudinga ir Lietuvai. Baltarusijoje dirba per 300 Lietuvos kapitalo įmonių, o Lietuvoje baltarusių įmonių yra apie 200.

Rugsėjo 16–17 d. Vilniuje, Lietuvos mokslų akademijoje, vyko Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos ir Lietuvos mokslų akademijos organizuota Tarptautinė mokslinė-praktinė

konferencija *Mokslas Baltijos jūros regione: pasiekimai ir bendradarbiavimo perspektyvos*. Inicijatyvą suorganizuoti bendrą dviejų šalių mokslininkų konferenciją parodė Nacionalinė Baltarusijos mokslų akademija. Renginio dalyvių nuomone, ši idėja visiškai pasiteisino – tokio pobūdžio konferencijas planuojama rengti ir ateityje.

Konferencijos atidaryme dalyvavo LMA prezidentas Valdemaras Razumas, Nacionalinės Baltarusijos mokslų akademijos prezidiumo pirmininkas Michailas V. Miasnikovičius, Baltarusijos valstybinio mokslo ir technologijų komiteto pirmininkas Igoris V. Voitovas, LR vietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius, Europos fizikų draugijos prezidentas Maciej Kolwas.

Plenarinėje sesijoje buvo pasirašyta bendradarbiavimo mokslo ir technologijų srityje programa tarp Baltarusijos valstybinio mokslo ir technologijų komiteto bei LR Švietimo ir mokslo ministerijos. Šios programos projektuose bus finansuojamos įvairios veiklos rūšys: projekte dalyvaujančių mokslininkų ir kitų tyrėjų vizitų organizavimo išlaidos; bendrų seminarų,

konferencijų, susitikimų Baltarusijos Respublikoje ir Lietuvos Respublikoje organizavimas; bendrų straipsnių, leidinių, renginių medžiagos rengimo ir leidybos išlaidos.

Šioje mokslinėje-praktinėje konferencijoje dalyvių pranešimai buvo suskirstyti į kelias sekcijas: fizikos ir informacinių technologijų; širdies nepakankamumo ir aritmijų gydymo metodų; racionalių gamtos išteklių naudojimo ir aplinkosaugos; agromokslų; humanitarinių mokslų; vamzdinių sistemų saugumo Baltijos regione.

Rugsėjo 16–18 d. taip pat įvyko jau aštuonioliktasis, tradicinis Lietuvos ir Baltarusijos seminaras *Lazeriai ir optinis netiesišumas*. Seminarą organizavo Fizikos institutas, Vilniaus universiteto Kvantinės elektronikos katedra kartu su Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Fizikos institutu, kitais universitetais. Mokslinis-praktinis seminaras sutelkė žymiausių lazerių fizikos ir optikos specialistus, jaunuosius mokslininkus. Diskusijose dalyvavo ir bendruose projektuose dirbančių abiejų šalių lazerių kompanijų atstovai.

Konferencijoje aptartos temos ir pristatyti moksliniai tyrimai, abiejų šalių mokslininkų bendradarbiavimo kryptys akivaizdžiai atspindi XXI a. mokslo bei technologijų vyraujančias kryptis. Pavyzdžiui, netiesinės optikos ir spektroskopijos metodai, lazerių fizika ir fotonika sėkmingai vystomi ne tik įvairiose pasaulio šalyse, Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje. Valentino A. Orlovičiaus (Baltarusijos respublikinis fundamentinių tyrimų fondas) pranešime buvo pristatyti nauji lazeriniai, optoelektroniniai prietaisai, skirti medicinai, pramonei, aplinkosaugai. LMA prezidiumo narys akad. Algis P. Piskarskas savo pranešime akcentavo Lietuvos lazerių kūrėjų

bendradarbiavimą su verslininkais, apibūdino lazerių pramonės plėtros perspektyvas.

Dviejų šalių mokslininkai kuria naujas technologijas, dalyvauja didžiausiuose pasaulio mokslo projektuose. Lietuvos fizikų draugijos prezidentas Juozas Vaitkus pristatė darbus, kuriuos atlieka Vilniaus universiteto ir Valstybinio Baltarusijos universiteto fizikai, kurdami naujos kartos itin atsparius radioaktyviajai spinduliutei detektorius, skirtus Didžiajam hadronų kolaideriui CERN'e.

Prof. S. J. Kilinas kalbėjo apie naujas kvantinės informacijos technologijas, deimanto pagrindu kuriamas B. I. Stepanovo fizikos institute.

Tarp sparčiai besivystančių medicinos technologijų itin svarbią vietą užima nauji širdies nepakankamumo, aritmijų gydymo metodai: chirurginis širdies aritmijų gydymas, miokardo revaskulizacija ir širdies transplantacijos. Apie pasiekimus šiose srityse diskutavo VU kardiologijos klinikos vadovas prof. Vytautas J. Sirvydis, prof. Giedrius Uždavinys, Jurijus P. Ostrovskis iš Baltarusijos respublikinio mokslo ir praktikos centro *Kardiologija*, kiti abiejų šalių šios srities specialistai.

Lietuvą ir Baltarusiją sieja istorija, ypač Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikai, kai abi tautos ne vieną šimtmetį gyveno kartu. Nenuostabu, kad nemažai dėmesio konferencijoje buvo skirta bendro kultūrinio palikimo išsaugojimui. Pavyzdžiui, pagrįsta būtinybė spausdinti seniausius dokumentus, nušviečiančius socialinę ir ekonominę Baltarusijos ir Lietuvos istoriją XIII–XV a. (A. Hruša iš Nacionalinės Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos instituto). Dalius Viliūnas iš Kultūros, filosofijos ir meno instituto pristatė Lietuvos istorijos filosofų pasiekimus tyrinėjant bendrą lietuvių ir baltarusių filosofijos paveldą.

Parengė M. N. Stačiokienė ir R. Maskoliūnas

MOKSLO DIENOS VARNIUOSE

Mokslo dienų tikslas, kaip skelbia UNESCO, – atkreipti visuomenės dėmesį į mokslo svarbą šiuolaikiame pasaulyje, mažinti spragą tarp mokslo ir plačiosios visuomenės, skatinti jaunų žmonių domėjimąsi mokslu – tyrimais, laimėjimais, naujomis galimybėmis. LMA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius, laikydamasis senų Lietuvos mokslų akademijos tradicijų, 2009 m. rugsėjo 18–19 d. surengė mokslo dienas Varniuose. Neatsitiktinai buvo pasirinkti Varniai, – iš ten kilę prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė, prof. Aleksandras Vasiliauskas. Jų iniciatyva ir lėmė aplankyti Varnius, jų gimtąjį miestelį Pavandenę. Mokslininkų delegaciją sudarė LMA mokslinis sekretorius n. k. Domas Kaunas, Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus pirmininkas n. k. Aleksandras Vasiliauskas, n. k. Viktorija Daujotytė-Pakerienė, n. k. Romualdas Grigas, n. e. Vladas Žulkus.

Pirmas sustojimas (lyg pasisveikinimas) – prie Medvėgalio, aukščiausios Žemaitijos kalvos, didžiausio žemaičių piliakalnio. Gera paganyti akis po atsiveriančias neaprepiamas apylinkes. Jau netoli Varnių, Keiniškės kaime gimusi prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė parodė išlikusį ir gimtą vietą ženklintį klevą.

Atvykus į Varnius, mokslininkų delegaciją pasitiko Varnių seniūnas Rolandas Bružas, Telšių miesto Tarybos narė, Pavandenės bendruomenės pirmininkė Jadžė Tarvainienė ir palydėjo į Motiejaus

Susitikimas Varnių seniūnijoje. Iš kairės: Varnių seniūnas Rolandas Bružas, prof. Romualdas Grigas, prof. Vladas Žulkus, prof. Aleksandras Vasiliauskas, prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė, Telšių miesto Tarybos narė, Pavandenės bendruomenės pirmininkė Jadžė Tarvainienė, prof. Domas Kaunas

Valančiaus gimnaziją. Virš gimnazijos durų užrašas skelbė: „Su didžio žemaičio dvasia ir vardu – šviesos, pažangos ir doros keliu“. Saleje profesorių laukė mokiniai, mokytojai, gimnazijos direktorė Irena Peleckienė, VŠĮ Telšių regioninio profesinio mokymo centro atstovai. Mokslininkai prisistatė, papasakojo apie Lietuvos mokslų akademiją, atstovaujamas aukštąsias mokyklas – Vilniaus universitetą, Vilniaus pedagoginį, Klaipėdos universitetus, atsakė į klausimus,

padovanojo savo knygų bei kitų leidinių. Vėliau delegacija lankėsi Varnių seniūnijoje, Žemaičių vyskupystės muziejuje (buvusieji Varnių Žemaičių kunigų seminarijos rūmai), Varnių katedroje – Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčioje, vyskupų kriptoje ir važiavo toliau – į Pavandenę. Pakeliui stabtelėta prof. Aleksandro Vasiliausko gimtinėje, kurioje telikę vien laikai ir elektros linijos stulpai... Užsukta į šalia esančias kapines, aplankyta Pavandenės medinė Šv. Onos bažnyčia, senieji

buvusios vidurinės mokyklos, kurioje mokėsi prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė ir prof. Aleksandras Vasiliauskas, bendrabučio pastatai.

Paskutinis susitikimas su bendruomene, mokytojais ir mokiniais Pavandenės pagrindinėje mokykloje (direktorė Vida Jankauskienė). Susitikime dalyvavo ir Telšių miesto vicemeras Vytautas Kleiva. Mokiniai pasitikdami svečius padovanojo jiems po vėjo malūnelį, savo kūrybos paveikslėlių, jaunieji skaitovai skaitė lietuvių autorių kūrinį ištraukas. Mokslininkai pasidalijo patirtais išpučiais, papasakojo apie savo veiklą, padovanojo knygų ir leidinių. Šį jaudinantį susitikimą įamžino aikštelėje prie mokyklos profesorių ir bendruomenės kartu pasodintas ažuoliukas – „šaknimis į Žemę, šakomis į Dangų“ – kad augtų ir stiprėtų, kad keičiantis kartoms išliktų amžinosios vertybės.

Kitą dieną buvo surengta ekskursija Debesų pelkės botaniniu taku, jaunasis specialistas ekologas Laurynas Novikas įdomiai papasakojo apie pelkėje augančius augalus, kitas įdomybes. Grįžtant į Vilnių užsukta į netoli Tverų esantį Lopačių piliakalnį.

Ši kelionė dar kartą parodė, kaip svarbu tęsti Mokslų akademijos tradicijas – susitikti su miestų ir miestelių žmonėmis, pasidalyti mintimis ir nuomonėmis, tiesiog pabendrauti.

Aurika Bagdonavičienė

Baltasis šviesoraščio metraštininkas, arba Penki vakarai su Bernardu

Pradžia Nr. 15

Kai reikėdavo smerkti
„pasternakus ir
solženycinus“

Vargu ar lengvai rasime santvarką, kuri labiau už sovietinę būtų manipuliavusi rašytojais ir apskritai kūrybine inteligentija. Kuo aukštesnę statusą to meto oficialiojoje kūrybinėje hierarchijoje pasiekdavo kūrėjas, tuo daugiau būdavo išpareigojęs „tarybinei liaudžiai“. Liaudis dažnai reikalavo pasmerkti ne į bendrą dūdą pučiančius „pasternakus ir solženycinus“. Lietuvoje tam reikalui labiausiai tiko aukščiausiomis sąjunginėmis premijomis apdovanotieji, visuomenėje pagarbą užsitarnavę, skaitytojų mylimi liaudies rašytojai. Atėjus metui pasmerkti kokį kitamanį kiekvienas smerkęs elgėsi skirtingai, priklausomai nuo įsitikinimų, gal ir sugebėjimo ar nesugebėjimo išsisukti iš kebloros padėties.

Užgriuvus negandai pasmerkti „ne taip rašantį“ literatą bene labiausiai tiko tokios pavardės: Eduardo Mieželaičio, kaip Lenino premijos laureato, socialistinio darbo didvyrio, taip pat liaudies rašytojų Juozo Baltušio ir Evės Simonaitytės. Įsivaizduokime, iš televizijos ar radijo skambinama Eduardui Mieželaičiui. Poetas paprastai pats į skambučius neatsiliepdavo, o namiškiai jau turėdavo patirties: jeigu skambina iš televizijos ar radijo, jiems ko nors reikia. Todėl sakydavo: „Rašytojas serga, priėti negali.“

Tada skambinama Simonaitytei: „Gerbiama rašytoja, dalykas toks ir toks, reikia pasmerkti Solženyciną.“ „Tai kad aš rusiškai nemoku, neskaičiau, nežinau,“ – teisingdavosi rašytoja ir dažniausiai jai pavykdavo sausai iš vandens išplaukti. Geriausias atpirkimo ožys būdavo Baltušis, kuris ir nesispirdavo. „Ką, šitą? Pasmerkti?“

Gedimino Zemičiko nuotrauka

Vakaro žaros Klaipėdos jūrų uoste

Gerai, atvažiuokite, aš pasiruošęs.“ Buvo visada pasiruošęs parašyti, o gal tik pasirašyti, atitinkamą straipsnį, vykdyti „tarybinės liaudies“ valią.

O viršininkus ir valdžią Evė Simonaitytė labai gerbė, pradedant Rašytojų sąjungos pirmininku ir baigiant LKP CK pirmuoju sekretoriumi Antanu Sniečkumi, ką matėme ir iš jos kreipimosi dėl sesers iškart į pirmąjį sekretorių.

Buvo kas ir už Simonaitytę parašo

Vokiečių okupacija Evę Simonaitytę užklupo Kaune, ten pat ir antroji sovietų okupacija. Tame pačiame name gyveno tuomečio Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto studentas Vincas Čepaitis, kilęs nuo Lekėčių iš Jančių kaimo kaip ir Bernardas. Tai štai tas Čepaitis tam tikrą vaidmenį rašytojos gyvenime suvaidino.

Kad jau tarybinė rašytoja, tai įvairiomis progomis tekdavo į tarybinę spaudą parašyti atitinkamo turinio publikacijas, bet E. Simonaitytei vis niekaip neišeina. Sutarė su studentu V. Čepaičiu, kad šis už ją parašys. Ir kiti pirmieji tokio pobūdžio pokario metais E. Simonaitytės rašiniai buvo rašyti V. Čepaičio. Pasak Bernardo, beveik niekam nežinomas rašytojos gyvenimo faktas. Vėlesniais laikais kai kurie kiti plunksnos „broliai“ rašė už ją agitacinio pobūdžio rašinius, nes jautėsi geriau įvaldę to meto spaudai priimtina idėjinę kalbėseną.

Ar visus tuos rašinius prieš spausdinimą gaudavo perskaityti E. Simonaitytė, sunku pasakyti. Bent jau Bernardas *Tiesoje* rado Simonaitytės pavarde pasirašytą publikaciją, kurią sunku priskirti jos plunksnai. Viename sakinyje tvirtinama, esą karo metais buvo sugriauta Priekulės bažnyčia. Kas ne kas, o rašytoja tikrai žinojo, kad Priekulės bažnyčia karo metais išliko, o sugriauta buvo pokaryje, tad ir savo straipsnyje tokio dalyko nebūtų skelbusi.

Taip pat ir Bernardas ne tik pasižinojo, bet ir draugavo su Priekulės paukštininkystės tarybiniam ūkyje dirbusiu agronomu Vytautu Kraniausku, kuris Priekulėje gyveno nuo 1945 m. ir puikiausiai prisiminė tuo metu ir vėlesniais metais ten stovėjusią mūrinę bažnyčią. Tačiau 1947 ar 1948 m. į tą bažnyčią užėję sovietų kareiviai pamatė sukabintus metalinius vainikus ir kryžius su vokiškais užrašais.

Štai kur fašistai slepia savo vainikus – kaipgi kitaip! Vainikai buvo sunešti į bažnyčios vidų, o bažnyčia padegta. Sudegė bažnyčios vidus, vėliau sugriuvo ir mūrai.

E. Simonaitytei tai nebuvo paslaptis, bet rašantysis to nežinojo, todėl rašydamas prasišienkė su tiesa.

Iš Evės padarė Ievą

Vytauto Sirijos Giros nuotrauka, fotografuota Bernardo Aleknavičiaus, kažkodėl labiau nukreipė pokalbį apie rašytojo tėvą poetą Liudą Girą, o per jį sugrąžino prie Simonaitytės. Bet viskam savas laikas.

Anot Bernardo, Liudo Giros gyslose tekėjo ir šiek tiek totoriško kraujo. Ko gero, šis rytietiškasis kraujas visa jėga atsiskleidė per jo visuomeninį aktyvumą. Sunku rasti veiklos sritį, kurioje nebūtų reikšėsis ar mėginęs reikštis Liudas Gira. Trejus metus lankė Vilniaus realinę gimnaziją – nebaigė. 1901–1905 m. mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje, bet kunigu netapo. Kad ir kur mokėsi, nė vienu mokslu nebaigė. 1918 m. pabaigoje buvo paskirtas Vilniaus kariniu komendantu, todėl 1919 m. raudonųjų buvo suimtas, kalintas Vilniaus, Daugpilio, Smolensko kalėjimuose. Tų pačių metų viduryje iš kalėjimo paleistas Kaune tapo Krašto apsaugos ministerijos Žvalgybos skyriaus viršininku. Vėliau paskirtas Marijampolės apskrities viršininku. Kai kūrėsi Lietuvos universitetas Kaune, L. Gira buvo kviečiamas dėstyti, bet paašikėjo, kad pats kandidatas į dėstytojus jokių mokslų nebaigęs. Dirbo Valstybės teatro direktoriumi, reiškėsi literatūrinėje veikloje. Žodžiu, buvo velnio neštas ir pamestas.

Spalvinga Liudo Giros biografija nesutrukdė jam 1940 m. tapti švietimo liaudies komisaro pavaduotoju Sovietų Lietuvoje. Kaip Liaudies Seimo atstovas ir Įgaliotosios delegacijos narys 1940 m. rugpjūčio 3 d. dalyvavo SSRS Aukščiausiosios Tarybos VII sesijoje,

kurioje Lietuvos SSR buvo priimta į SSRS.

Koks Liudo Giros ryšys su Simonaityte ir kaip iš jos mažlietuviško vardo Evė lengva ranka padarė Ievą? Nutiko tokia istorija. 1934 m. pradžioje baigusi romaną *Aukštųjų Šimonių likimas* E. Simonaitytė rankraštį nunešė į *Keleivio* redakciją, tikėdamasi, kad bus išspausdintas dalimis. Kažkuris redakcijos darbuotojas rankraštį parodė Klaipėdos krašto gubernatoriui Jonui Navakui, o šis buvdamas Kaune nunešė į ELTA. Rankraštis atsidūrė Liudo Giros rankose, kuris buvo sužavėtas niekam nežinomos autorės kūriniumi. Jo įsitikinimu, po Kristijono Donelaičio niekas su tokia menine įtaiga nėra aprašęs Mažosios Lietuvos žmonių gyvenimo.

Apsiemęs redaguoti Simonaitytės romaną Liudas Gira jį „nuredagavo“ į dzūkų pusę. Išvydusi romano korektūrą Simonaitytė apsiverkė ir visą naktį negalėjo užmigti, nes kūrinys buvo visiškai sugadintas. Kažkas patarė jai kreiptis į Antaną Venclovą, kuris tuo metu mokytojavo Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Visą, ką L. Gira buvo suredagavęs, A. Venclova atstatė taip, kaip buvo parašiusi Simonaitytė. Romanas vėl atgavo klaidpėdiečiams lietuvininkams būdingą atspalvį ir išėjo nesugadintas. *Jis mane padarė rašytoja*, – taip Simonaitytė įvertino Venclovos redagavimo darbą. Dzūkisko *Aukštųjų Šimonių likimo* neturime, užtat yra klaidpėdiečių tarpe parašytas kūrinys. Vis dėlto L. Giros redagavimo pėdsakai rašytojos biografijoje liko. Dzūkelis romaną redaguoti pradėjo nuo būsimosios rašytojos vardo ir nubraukęs „Evę“ užrašė „Ievą“. A. Venclova šios klaidos nepastebėjo ir taip mūsų literatūroje Simonaitytė tapo Ieva. Vėliau nuo savo kraštiečių dėl šios klaidos nemažai kentėjo, net išverstakiai („išverstakūre“) buvo vadinta.

Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija 1935 m. romaną išleido Klaipėdos *Ryto* spaustuviėje ir pristatė Simonaitytę valstybinei literatūrinei premijai gauti. Ligi tol niekam nežinoma autorė tapo pirmąja tik ką įsteigtos premijos laureate – už pirmąją knygą. 1936 m. vasario 16 d. Kauno valstybiniam teatre Evi Simonaitytei iškilmingai įteikta Lietuvos valstybinė literatūrinė premija. Be to, Ministrų kabinetas jai skyrė 300 litų mėnesinę pensiją, taigi suteikė galimybę atsidėti vien kūrybiniam darbui. Kaip čia neprisiminti Vytauto Kubiliaus, rašiusio, kad „I. Simonaitytė sukūrė romaną, bet galima sakyti ir atvirkščiai: romanas sukūrė I. SIMONAITYTE“.

Liudas Gira pasirodė esąs geras pranašas: tokios rašytojos Lietuva dar neturėjo. Viskas būtų gal ir neblogai, nes istorija turėjo laimingą pabaigą, jeigu ne šio toks niuansas. Kai romanas buvo išspausdintas, L. Gira už redagavimo darbą pareikalavo jam priklausancio honoraro. Rašytoja sutiko. Buvo naivoka mergina, tikėjo žmonėmis. Kas ligi to meto buvo Evė? Šluba Vanagų kaimo siuvėjė, vaikystėje susirgusi kaulų džiova, negalėjusi lankyti mokyklos. Visi jos mokslai tilpo į nepilną mokymosi savaitę, kurią ji ištvėrė kaimo mokykloje. Augo be tėvo, vaikystėje pasiramsčiuodama lazdomis ganė sveltimas žąsis, prižiūrėjo mažus vaikus. Skaityti ir rašyti ją išmokė motina. Iš giesmyčių, kalendorių, maldaknygių ir Biblijos sėmėsi išminties ir gyvenimo supratimo.

Bernardo Aleknavičiaus nuotrauka iš leidinio „Vakarė žvaigždė“ (1998)

Rašytoja E. Simonaitytė Vanaguose, 1966 m.

Stebina ir žavi šios merginos pastangos savarankiškai mokytis, lygiai kaip ir aplinkinių kaimų žmonės stebino šios siuvėjės amato kruopštumas. Klaipėdos krašto laikraščiuose dar Pirmojo pasaulinio karo metais ji pradėjo spausdinti eilėraščius, apybraižas, apsakymus Evtės, Eglaitės, Sesutės slapyvardžiais.

Visos šios išvardytos ir dar daugiau nepamintų aplinkybių nesutrūkdė Evei Simonaitytei tapti žymiausia Lietuvos, ne vien Mažosios rašytoja. Romanas peržengė Mažosios Lietuvos

ti būsimą lietuvių literatūros klasikę. Žmogui mirus rašančiojo rankos lyg ir turėtų tapti laisvos, bet yra vaikai, vaikščiai, giminaičiai. Visus lengva įskaudinti neatsargiu plunksnos mostu.

Gydė žvirbliui kojytę

Bernardo pažintis su E. Simonaityte prasidėjo 1961 m., kai rašytoja gyveno Kaune, o Bernardas dirbo Kauno rajono laikraštyje. Geriausių ketinimų vedinas ryžosi paprašyti rašytojos, kad ji parašytų straipsnį apie gamtą, mat kovo 21 dieną vienas laikraščio pusla-

komentuojančią albumą, taip pat ir jos pašnekesį su Bernardu. Bet apie užrašytą pašnekesį rašytojai nieko nesakė, nes abu nebūtų paglostyti.

Senos nuotraukos gražesnės

Šimtus portretų yra padaręs Bernardas ir jie nesikartoja – visi skirtingi. Tai jau menininko nuojauta: per asmenybės nuotrauką atskleisti jos svarbiausius būdo bruožus.

Padėdavo ne vien nuojauta, bet ir

vo į Vilkyčius iš Šilutės, o Bernardas – iš Klaipėdos. Jiedu ėjo keliu, kuriame vyko daug įdomių mūsų kultūros istorijai įvykių. Visas žygis tęsėsi nuo prašvitimo iki sutemų. Kalbindamas bendrakeleivį Bernardas tikėjosi prizadinti daugelio metų senumo įvykius, kurių dalyvių ir liudininkų kasmet vis mažiau, o Povilas Lokys buvo viena iš tokių asmenybių – kraštotyrininkui aukso vertės.

Sėdi abudu keliauninkai prie Vilko namelio – gimtosios Evės Simonaitytės vietos, kur likimas jai lėmė gimti, nors čia pat buvo jos mamos sesers namai. Tai štai Bernardas sėdi su Loku, valgo sumuštinį, užkanda obuoliais. Bernardas ir klausia Povilo Loko: „Ar Jūs žinote, kaip Jūsų užpakaliuką šluostė būsimoji rašytoja, lietuvių literatūros klasikė?“ Povilas Lokys apie tai nieko nežinojo, motina jam nepasakojo, o Bernardui buvo papasakojusi pati Simonaitytė.

Evė buvo Loko šeimos nusakymu vaikus prižiūrėti. Mažiausias buvo Pauliukas ir kartais jam įvykdavo nelaimės, kaip ir visiems mažiems vaikams. Evei reikėdavo šluostyti Pauliuko užpakaliuką ir prūde plauti jo drapanėles. Evei tai buvo neišpasakyta kančia, be galo „priklū“, po visų tų procedūrų mergaitė negalėdavo net prie stalo prisėsti. Ištvėrė pas Lokius penkias ar šešias dienas. Parėjusi pas mamą atsiklaupė ant kelių ir maldaavo atgal pas Lokius neleisti. Motina ją suprato ir taip baigėsi būsimosios klasikės tarnyba pas Lokius.

Tiek pat, kiek tęsėsi ši tarnystė, ji lankė pradinę mokyklą Vanaguose. Pati gerai neprisiminė, kiek dienų – keturias, penkias ar šešias ėjo į mokyklą. Tai ir buvo visi jos gyvenimo mokslai, nes skaityti ir rašyti ją išmokė mama, o toliau savo akiratį ji plėtė per savišvietą.

Kaip Pauliukas pinigų siuntė

Povilas Lokys papasakojo ir toki savo nuotyki. Jam buvo gal 10 ar 11 metų, kai tėvas įdavė pinigų, liepė nueiti į Vilkyčius, kur buvo paštas ir tuos pinigus kažkokiam asmeniui

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Mokslu Lietuva 2009 m. vykdo Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo remiamą projektą Mokslui. Kultūrai ir visuomenei.

išsiųsti. Povilas paėmė pinigus, nuėjo į pašta ir įmetė visą sumą į pašto dėžutę. Patenkintas, kad įvykdė užduotį, grįžo namo. Tėvas prašo duoti jam kvitą, kad būtų tikras, jog pinigai tikrai išsiųsti. Vaikas nustemba: taigi pinigus sumetęs į pašto dėžutę.

Senasis Lokys susisieki su pašto viršininku, tas atrakino pašto dėžutę ir tikrai rado pinigus. Taip Pauliukas siuntė pinigus – naivus ir savaip gražus vaiko nuotykis.

Po to įsimintino žygio pėsčiomis Bernardas su Povilu Loku sutarė susirašinėti, bet laiško iš jo taip ir negavo. Paulius buvo vedęs Plonaitytę, o jos brolis Jurgis Plonaitis buvo Bernardo bičiulis. Per Plonaitį susipažino ir su Povilu Loku. Laukia Bernardas, kada Lokys jam atsiųs laišką ir žadėtus dalykus, tad susitikęs Plonaitį klausia, kodėl Paulius jam neparašo? Pasirodo, jau miręs. Gal ta kelionė pėsčiomis buvo ne aštuoniasdešimtmečio jėgoms – ką gali žinoti.

Tokių gyvenimo smulkmenų negali išgirsti susiplanavęs, jie iš žmonių atminties išplaukia spontaniškai, visai netikėtai. Bernardui su Povilu Loku prirėkė susėsti prie Vilko namelio Vanaguose, kramsnoti sumuštinį, kad šįkart pasakoriaus vaidmenyje buvęs Bernardas tokia egzotiška istorija praturtintų patį tos istorijos dalyvį Lokį. Pastarasis neliko skolingas ir Bernardą apdovanojo prisiminimais, kurių jokiaje knygoje neišskaitys. Išgirstos istorijos ir istorijėles Bernardui padėjo geriau suprasti Evė Simonaitytė ir jos vaikystę, taip pat ir Loko šeimos gyvenimą.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Rašytoja Evė Simonaitytė su tautodailininku Anicetu Puškoriumi Palangoje, 1966 m.

ribas, išspausdintas latvių (1938), rusų (1966 ir 1985), estų (1977) kalbomis. Per 70 metų nuo pirmosios publikacijos romanas *Aukštųjų Šimonių likimas* lietuvių kalba buvo spausdinamas 15 kartų. Kaip rašo panevėžietis bibliofilas Rimgaudas Banys, bendras keturiolikos leidimų tiražas sudaro 239 tūkst. egzempliorių, deja, nežinomas *Santaros* išleisto romano knygu skaičius.

Gelžiai Simonaitytes pasitiko nedraugiškai

Buvo 1915 m. kovas. Klaipėda puolė rusai, Simonaitytė su motina bėgo nuo jų per Kuršių marias ir atsidūrė Juodkrantėje. Kai vokiečiai atmušė rusus, Simonaitytės – motina ir dukra – artimiausiu keliu per Klišius ėjo atgal į Vanagus. Ant rogučių buvo sukrauta kukli bėglių manta, ant viršaus motina pasisodino luošą Evę ir taip per Kuršių marių ledą traukė į Vanagus. Pervaziavo marių ledą, pasiekė pirmą kaimą žemyne – Klišius. Ten gyvenęs stambus ūkininkas ir žvejas Gelžius, pas kurį bėglės tikėjosi permakvoti, jas pasitiko nedraugiškai. Vis dėlto leido permakvoti. Evė, kuriai buvo beveik 17 metų, labai pasipiktino dėl tokio nedraugiškumo. Ji jau buvo grįžusi iš Augenburgio sanatorijos Vokietijoje, kurioje gydėsi 1912–1914 m., jautėsi sustiprėjusi. Vertėsi siuvėjos amatu, buvo įsitraukusi į Vanagų lietuvių jaunimo sambūrį, bendradarbiavo *Tilžės keleivėje* ir kituose Mažosios Lietuvos lietuvių spaudiniuose.

Tačiau ligi šiol ši epizodą iš Simonaitytės gyvenimo Bernardas vengė skelbti spaudoje, mat gali išsižeisti Gelžių palikuonys – kaip tai jų senelis ar tėvas galėjo taip nedraugiškai sutik-

pis buvo skirtas gamtos prisikėlimui. Bernardas atvažiavo pas Simonaitytę ir nesunkiai ją įtikino tokį straipsnį parašyti. Rašytoja pažadėjo parašyti, kaip Priekulėje gydė žvirbliui kojytę. Pažadą įvykdė, bet tekstas užėmė visą puslapį – tiek, kiek buvo skirta visai numatyti temai ir kitiems autoriams. Redaktorius pasakė rašytojos rašinio nedėsiąs, o su jauno žurnalisto Aleknavičiaus nuomone mažai kas skaitėsi.

Praėjo ne vieni metai, rašytoja apsigyveno Priekulėje, Bernardo ji neatšiminė, tad įvyko jų nauja pažintis. Vis dėlto Bernardas jautėsi neįtikėtai, kad ir ne savo noru, bet iškrėtė kiauylstę klasiškai. Kartą atsargiai paklausė, ką mananti apie kauniečių žurnalistą, kuris jai užsakė parašyti rašinį apie tai, kaip ji gydė žvirbliui kojytę. Kad ėmė rašytoja plūsti tą nenaudėlį žurnalistą, melagį, o Bernardą pagyrė: šis tai niekada jos neapgauna, visada nuotraukas atneša.

15 metų Bernardui likimas lėmė bendrauti su Simonaityte ir nė karto nesusipyko – irgi savotiškas talentas. Vienas kitą suprato. Mat rašytoja taip pat mėgo sakyti, ką galvoja – tuo abu buvo panašūs.

Ponia Antanina Aleknavičienė įsigudrino užrašyti Evės Simonaitytės balsą, kai rašytoja skambindavo Bernardui ir jiedu kalbėdavosi. Galėdavo paskambinti net vidurnaktį. Antanina suvokė, kaip svarbu atiečiai išsaugoti rašytojos balsą, kalbos intonacijas, lygiai kaip ir jos kartais ne visiems suprantamą humorą.

Daugelio rašytojų ir poetų balsus yra įrašiusi. Poetų paprašydavo paskaityti savo eilėraščius, ir jie tą mielai darydavo. Rašytojai kai ką perskaitydavo iš savo kūrybos. O E. Simonaitytę įrašė

profesinės kai kurios gudrybės. Bernardas sako, kad geriausiai pavykdavo pirmasis ir paskutinis kadrai. Jeigu žmogus pozuoja, yra sustingęs ir neįdomus. Todėl paspragsėjęs užraktu Bernardas išdardavo ačiū, o kai žmogus nusimeta sustingusią kaukę, atsipalaiduoja, tada ir nuspaudžia mygtuką. Paprastai būdavo betarpiška, šilta nuotrauka.

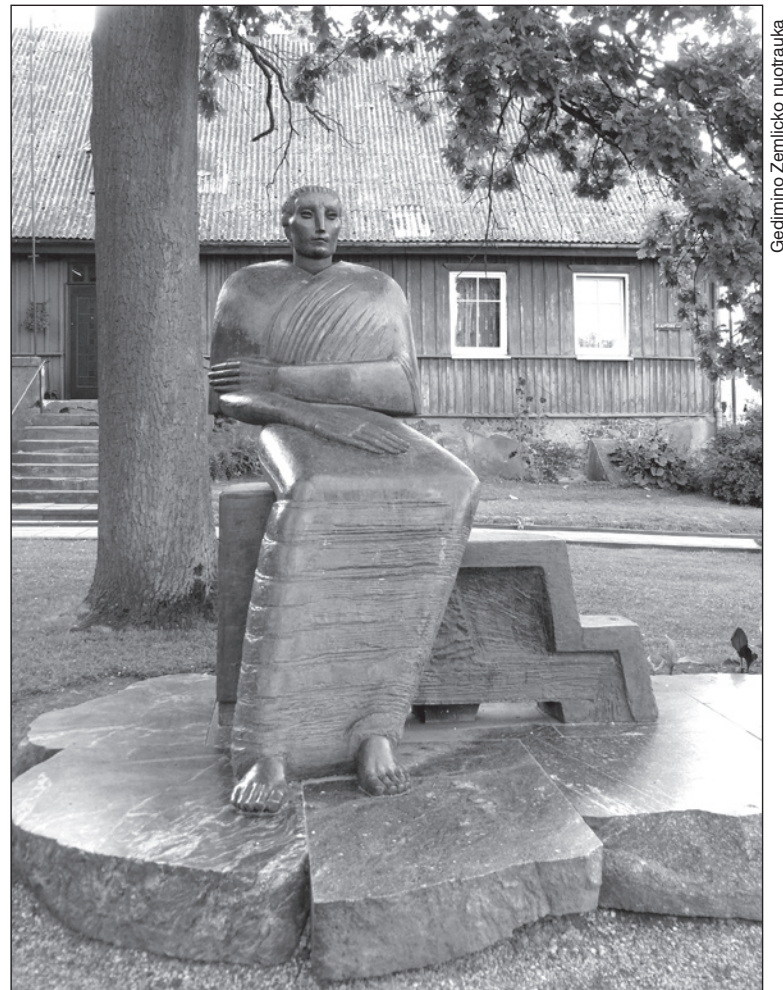
Paprastai sunkiau būdavo su moterimis. Jos siūlo rasti albume nuotraukas, kuriose jos jaunesnės, bet Bernardui reikėdavo juk ne jaunystės laikų nuotraukų. Kai fotografavo mažlietuvius, siekė, kad žmogus būtų ne jaunesnis kaip 60 metų. Jauno žmogaus veidas Bernardui nėra įdomus. Raukšlėtame sename žmogaus veide atsispindi jo nugyventi metai ir išgyventi įvykiai – tokį veidą jau galima rodyti. O moterys nenori.

Tas pats būdavo su Eve Simonaityte, kurią Bernardas prisipažįsta švelniai apgadinėdavęs. Jei atnešdavo prieš penkerius metus darytą nuotrauką, rašytoja būdavo labai patenkinta, o jeigu fotografuotą prieš savaitę – nepatenkinta. Tokia jau moterų prigimtis.

Kelionė su Povilu Loku

Bernardas Klaipėdos krašte sakosi pažinojęs vienintelį Povilą ar Paulių – tai Vanagų kunigo, garsaus misionieriaus Indijoje Kristupo Loko jauniausias sūnus, Vydūno giminaitis. Gimęs Indijoje. Tai štai su šiuo Povilu Loku Bernardui teko pasižinoti ir bendrauti, net vienoje kelionėje sudalyvauti.

Sutarė pėsčiomis vykti iš Vilkyčių, kurie yra kelyje iš Priekulės į Šilutę, į Vanagus ir toliau į Priekulę. Įdomu, kad Povilui Loku tuo metu buvo 80 metų, o Bernardui – 60. Lokys atvažiavo

Priekulės žymiausias meninis akcentas – Evės Simonaitytės paminklas (skulptorė Dalia Matulaitė, architektai R. Buivydas ir J. Balkevičius)

Kai proistorė podukros vietoje (3)

Pradžia Nr. 15

Kalbamės su Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto dekanu prof. dr. Eugenijumi JOVAIŠA, 2008 m. Lietuvos valstybinės mokslo premijos taikomosios mokslinės veiklos srityje laureatu. Jo pasiūlyti archeologinės medžiagos tyrimo būdai atveria naują mokslinių tyrinėjimų kokybę pasitelkiant gretutinius mokslus ir plačiau į archeologijos mokslo praktiką įvedant statistiką bei jos teikiamas galimybes. Gautieji rezultatai reikšmingi baltų kultūros sampratai tiek Lietuvoje, tiek ir įtvirtinant baltų vietą Europos istorijoje.

Šioje publikacijoje pateiksime archeologinių radinių pavyzdžių, perteikiančių kultūrą, kurią iš proistorės amžių perėmė istorinių laikų Lietuvos žmonės.

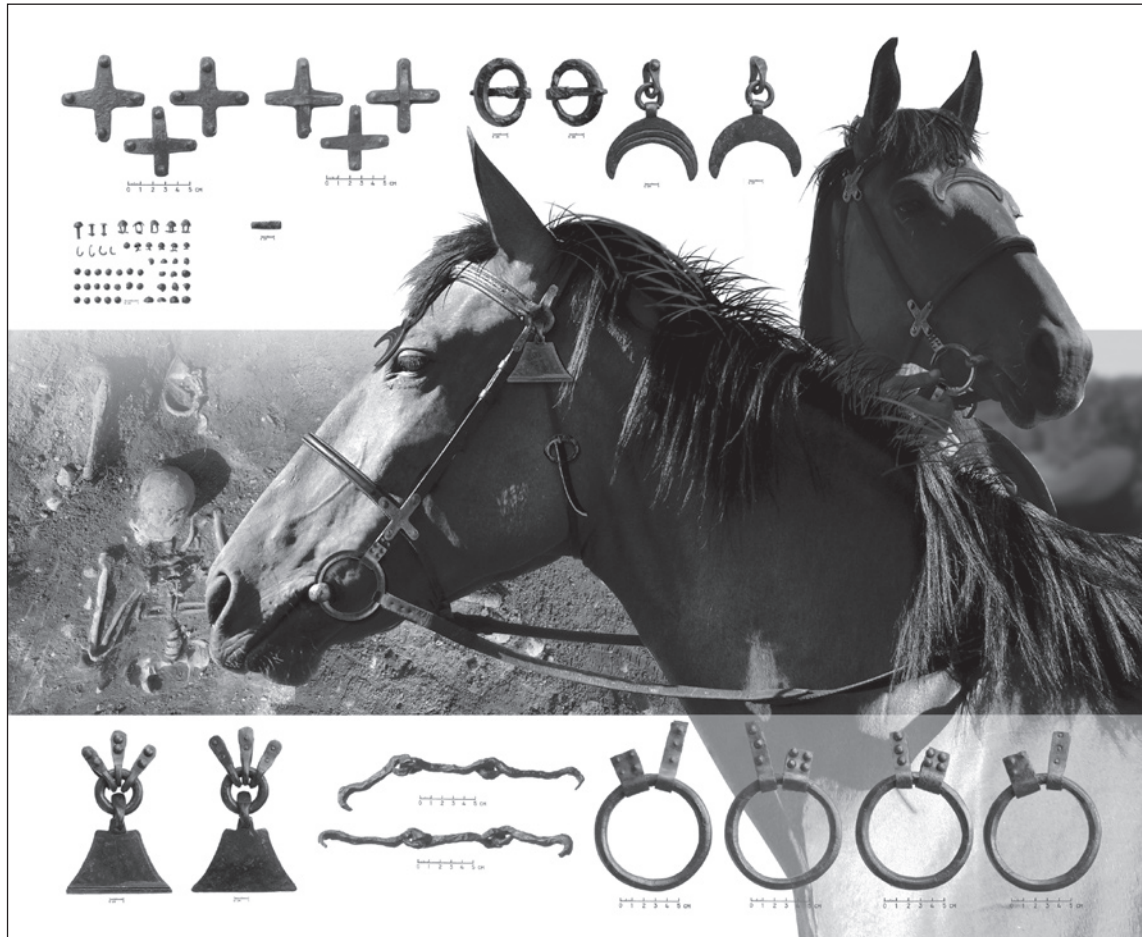
Kai iš istorijos iškrinta proistorė

Gerbiamasis Profesoriau, kaip atsitiko, kad tarsi gero tono požymiu buvo tapęs daugiausia tik kritiškas požiūris į mūsų tautos ir valstybės praeitį? Neįmanoma iš tiesų visa Lietuvos istorija – tai nuolatinė nesėkmė, klaidų ir skausmingų pralaimėjimų virtinė? Priešai spaudė, kaimynai į pagalbą neskubėjo, o ir iš savopagalbos tikėjosi tik naudoti sau. Neįmanoma tik nevykėliai, kurių nesėkmėmis kitos tautos ir valstybės vien tik naudojo? Bet jeigu nemokėsime didžiulius protėvių darbus ir žygius, neišugdysime savarankiško, oraus ir sveiką ambicingo jaunimo, o

Emalio ir bronzos karoliai iš Dauglaukio kapinyno. III a. vidurys

tai juk yra ir Vilniaus pedagoginio universiteto priedermė. Kiek yra tekę lankytis kitose šalyse, bendrauti su kitų tautų žmonėmis, niekur tokio perdėm savikritiško požiūrio į savo tautos praeitį neteko sutikti. Buvome tarsi praradę istorinę savigarbą, matėme tik tą Lietuvą, kurią mums paliko viena po kitos per pastaruosius kelis šimtus metų buvusios okupacijos valstybės nuopuoliai ir valstybingumo netekys. Buvome praradę

Aisčių aristokrato žirgo apranga pagal Vėluikių kapinyno 3-įjį kario kapą. V a. pabaiga

nuovoką, kas yra baltų menas, baltų kultūra, gyvenšana. Tarsi iš naujo atgimstame.

Labai sudėtingas klausimas, į kurį iš karto sunku atsakyti. Todėl jums užduosiu štai kokį klausimą. Archeologija yra sudėtinė istorijos mokslo šaka, nors savarankiška mokslo sistemoje. Tačiau sintetinius Lietuvos istorijos darbus kas rašo?

Istorikai.

Kada atsirado istorijos darbų rašymo tradicija, kas buvo pradininkai?

Lietuvių istorijos – XVI–XVII a., pradininkai Motiejus Strijkovskis ir Albertas Vijūkas-Kojalavičius.

Vadinasi, jau yra kelių amžių istorijų rašymo tradicija, kuri turi ir savo kanonus, tam tikrus pabrėžtinus dalykus: ką reikia aprašyti, pavaizduoti, su kuo reikia skaitytoją supažindinti. Dabartinės istorijos dar nedaug skiriasi

Ką reiškia „tinkamai sintezuoti“?

Mano supratimu, tai reiškia gerai pažinti tą laikmetį, apie kurį rengiamasi rašyti istoriją. Tokiam sintezuojančiam darbiui atlikti pirmiausia būtina teisingai sudėlioti svarbiausius laiko akcentus.

Vadinasi, privalu suprasti to laiko žmonių gyvenimą, pasaulėžiūrą, pasaulėjautą, santykius su vidaus ir išorės pasauliu.

Būtina pažinti visą etnoso istoriją ir ypač kultūros lygį. Labiausiai kultūros lygį. Pasakykite, kiek vietos skirta proistorės laikams ir dalykams dabar parašytose Lietuvos istorijose?

A. Šapokos „Lietuvos istorijoje“ ne tiek mažai vietos skirta.

O mūsų laikais parašytose istorijose?

Mūsų autoriai noriau šoka į rašytinių šaltinių laikus, kuriuose jaučiasi labiau užtikrinti.

Būtent taip ir yra: proistorėi skiria 5–10 puslapių ir, kaip sakote, šoka į rašytinius laikus. O jei pamėgintume panagrinėti, kaip tie proistorės laikai aprašyti, pamatytume, kad esmė toli gražu neaprepta.

Ar lietuviai serga fobijomis

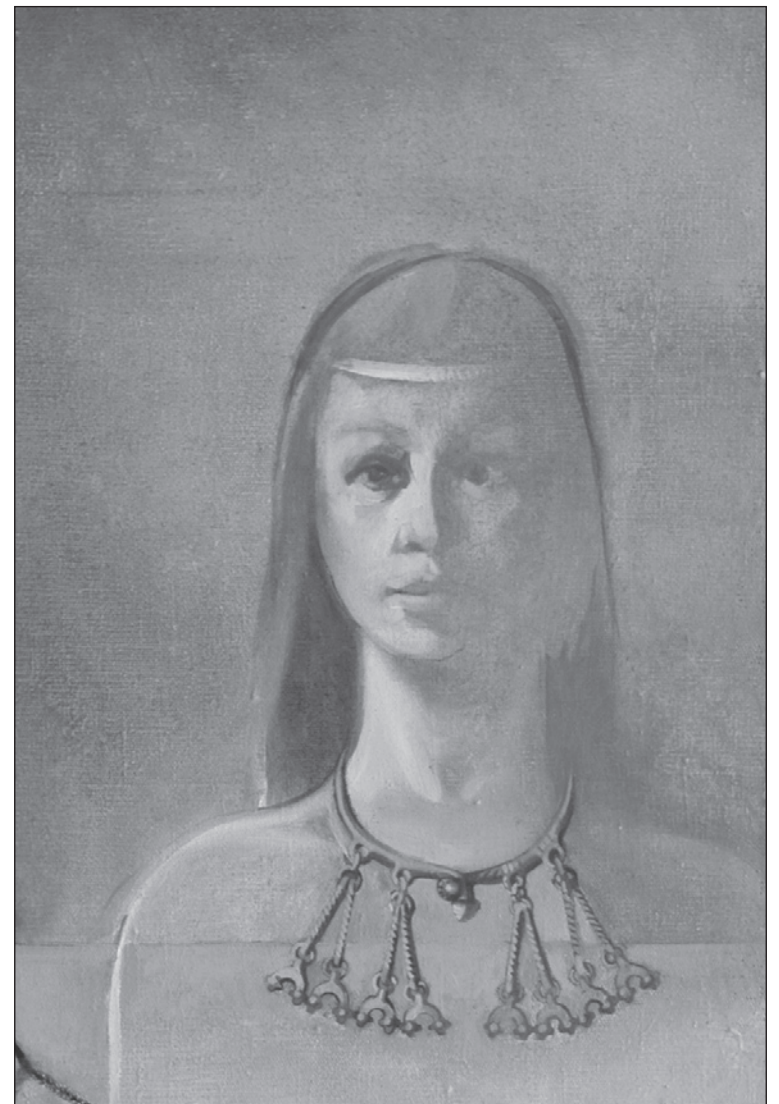
Albertas Vijūkas-Kojalavičius, kurio 400-ąsias gimimo metines šiemet minime, savo „Lietuvos istoriją“ pradeda kone nuo pirmųjų amžių po Kristaus (II–III a.). Tą istoriją pradeda nuo analų, herulių ir kitų kadais gyvavusių tautų, išvardija daugelį karalių ir kitų valdovų, pateikia vadus, kurių su žiburiumi neradime mūsų laikais parašytose „Lietuvos istorijose“. Bet juk A. Vijūkas-Kojalavičius, kaip ir Motiejus Strijkovskis, juk ne iš piršto visa tai laužė, turėjo remtis dar senesniais šaltiniais, kurie arba nepasiekė mūsų laikų, arba tiesiog tų šaltinių nesugebama įtraukti į savo tyrinėjimų orbitą. Atsakymą norėtusi išgirsti iš Jūsų.

Kiek buvo juodinamas Teodoras Narbutas ir Simonas Daukantas, į kurį ligi šiol vis dar žvelgiama kaip į „romantiką“.

Tada ir pradėdi galvoti: esame

palaužto stuburo, nuskalpuota tauta, bijanti savo praeities, kurios seniausių šaltinių visiškai nežinome arba net bijome jų (kad tik toliau nuo nuodėmės). Ką daryti paprastam piliečiui, kuris skaito, ką parašo mūsų autoritetai, jais remiasi, pagal juos pradeda vertinti praeities faktus, reiškinius ir procesus.

Apie visa tai turiu savo nuomonę nors, kartoju, tai labai sudėtingi dalykai – dviem žodžiais neatsakysiu. Į ką pirmiausia norėčiau atkreipti dėmesį. Neturime paminėti, kad mūsų istori-

Moteriška antkaklė pagal 25 Dauglaukio moters kapą. II a. antroji pusė

nė kultūra, istorijos žinojimo kultūra Lietuvoje yra be galo žema. Jos nesulyginsime nei su Lenkijos, nei su Vokietijos ar Švedijos žmonių istorijos žinojimo kultūra. Nuo 1795 m. kaimyninėms valstybėms pasidalijus Jungtinę Abiejų Tautų Respubliką, mūsų tauta visais įmanomais būdais ribojama nuo domėjimosi savo tautos ir valstybės praeitimi, buvo diegiamas nihilistinis, neigiamas požiūris į Lietuvos istoriją ir Lietuvos valstybingumą. Nepamirškime, kad iki 1795-ųjų kelis šimtmečius vyko intensyvus Lietuvos žmonių lenkinimas per bažnyčią, valstybės institucijas ir visuomeninį gyvenimą. Lietuvos žmonės į XIX a. pabaigą atėjo praktiškai dorai nežinodami savo gimtosios lietuvių kalbos. Bent kiek praradę ūkininkaitėi gėda buvo prabilti lietuviškai, nes „kultūringa“ visuomenė kalbėjo lenkiškai. Visą XIX a. vyko Lietuvos rusinimas, nutautinimas nušalinant žmones nuo lietuviško rašto per 1864–1904 m. lietuviškos spaudos draudimo laikotarpį, bažnyčiose skambėjo tik lenkiškas žodis.

Dabar kai kurie mūsų istorikai kalba apie lietuviams ir apskritai baltams būdingas fobijas. Esą, bijome kitų kraštų, bijome pripažinti kitų tautų ir kultūrų indėlį į savo istoriją ir panašiai. Man norisi pasakyti: *Atsipeikėkite, mes niekaip nesugebame įtvirtinti savo pačių kultūros, savo pačių savasties, bent jau tapatumo su visa likusia Europos kultūra.*

Jokiomis fobijomis mūsų tauta neserga, jokių kaimynų nebijome – laikas baigti mums įvairius kompleksus piršti. Laikas prabilti apie savąją Lietuvos istoriją iš esmės ir rimtai, nepaversti lengvasvoriais pašnekesiais ir improvizacijomis. Pirmiausia laikas rimtai prabilti apie savo šaltinius. Pateiksiu vieną pavyzdį. Žinomas romėnų rašytojo Flavijaus Aurelijaus Kasiodoro (apie 487–583) parašytas

Ostgotų karaliaus Teodoriko padėkos laiškas (apie 523–526) aiščiama. Taip pat žinome, kad 523–525 m. buvo surengta didžiulė mūsų protėvių ekspedicija į Raveną, esančią dabartinės Italijos teritorijoje. Norėta užmegzti prekybinius ryšius, aplankyti Teodoriką, kuriam buvo pasiūsta vertinga gintaro dovana. Tačiau ar bent viename Lietuvos istorijos veikale šis faktas analizuojamas? Net neužsimenama. O juk kokia turėjo būti socialinė organizacija, kad tokią diplomatinę misiją būtų galima pasiūsti.

Jau Vulfstanas aprašė luominę aisčių visuomenę

Prisiminkime, tai buvo laikas, kai visa Europa kūrėsi iš naujo, vyko vadinamųjų barbarų valstybių įsikūrimas, beje, germaniškojo ir baltiškojo etnoso pagrindu. Kodėl istorikams šis iš esmės reikšmingas procesas tarsi visiškai neįdomus? Ar laukinė gentis būtų galėjusi tokią diplomatinę atstovybę nusiųsti pas Teodoriką? Gal penki puslaukiniai tokią pasiuntinybę pasiuntė?

Arba štai kitas dalykas. Sakytume rimti istorikai ir archeologai šneka, kad kariauna baltų kaštuose atsirado X a., kitas prieštarauja: ne, atsirado XI amžiuje.

Ginklai ir jų nešiosena pagal 19 Dauglaukio vyro kapą. II a. pabaiga

Rašoma ir apie tai, kad tas pirmasis kariaunas baltų žemėse įkūrė vikingai, kariai profesionalai. Girdi, juos samdė sembai, gal ir kitos baltų gentys.

Vikingų žygių įkarščio metu aisčių, tiksliau prūsų, prekybos centras Trusą (Drūsą) ir kitas aisčių žemes apie 890–893 m. aplankė Anglijos karaliaus Alfredo Didžiojo pasiuntinys Vulfstanas. Ir ką jis rašo? Aprašo aisčių laidojimo papročius, žirgų lenktynes, kurias buvo pamėgę aisčiai, mini buvus daug žemių ir daug jas valdžiusių karalių. Jie daug kariavę tarpusavyje – tai buvo 893 metais. Bet niekur nėra žodžio Vulfstanas nerašo apie vikingus. Jeigu tie vikingai būtų išsivertinę aisčių žemėse, Vulfstano tikrai būtų pastebėti ir aprašyti. Juk Anglijos karaliaus jis buvo siūstas prekybos misijai, išsiaiškinti, su kuo aisčių žemėse reikia turėti reikalą, su kuo užmegzti prekybos ryšius.

Mūsų istorikai nemato, o gal nesugeba ar nenori matyti, kad Vulfstanas aprašė luominę aisčių visuomenę. Rašo apie karalius ir kilminguosius, pastebi, kad mirusius karalius ir kilminguosius aisčiai išlaiko nepalaidotus tuo ilgiau, kuo jie yra reikšmingesni.

Aisčių bendruomeninės aristokratės kepuraitė iš 66 Dauglaukio moters kapo. III a. vidury

Tai labai susiję dalykai. Norint juos išsiaiškinti, suvokti, būtina visus galus atsekti. Kaip galima teigti apie aisčių kariaunas X–XI a., kai kovos kirvius aisčiai pradėjo kaldinti V a. antrojoje pusėje, ir tie kirviai buvo skirti tik kovoti.

Tai jau karių profesionalų, kariuomenės požymis?

Žinoma. Ar būtų galima išlaikyti Gintaro kelią, vykti į besidraskančius kitus Europos kraštus be profesionalių karių? Ar būtų pavykę užsitikrinti tonų tonas bronzos – papuošalams, ginklams, darbo įrankiams gaminti – be nuolatinės prekybos su kitais kraštais? Iš kur būtų pavykę įsigyti pasidabruotų ir paaukuotų gaminių be prekybos?

Būtina pertvarka ir istorikų mąstysenoje

Ar iš viso to atsiranda ir valstybingumo problemos aisčių kraštuose revizijos būtinybė? Matyt, ne nuo Mindaugo prasideda Lietuvos valstybė.

Akivaizdu, kad revizija iš esmės būtina. Neturime patikimo istorinio šaltinio, kuris paliudytų buvus valstybę, bet turime ką kita – gyventojų stratigrafiją, aiškius gyventojų sluoksnius, ginklų gausybę ir kitų materialinių įrodymų, kurie rodo, kad baltų nuo seno gyventa luominėje visuomenėje. O luominė visuomenė neįmanoma be vienokios ar kitokios organizacijos, taip pat be savivaldos, be vadų. V a. viduryje tai buvo karinės demokratijos, karinės aristokratijos laikai. Veikė ir visuomenės susirinkimai. Visa tai dar I a. (apie 98-uosius metus) aprašė romėnų istorikas Publijus Kornelijus Tacitas veikale *Germania*. Jis rašė, kaip germanai gyveno karinės aristokratijos ir visuomenės susirinkimų laikais, kad dešiniajame Svebų jūros krante gyveno aisčių gentis, kurios papročiai ir apdarai yra tokie pat kaip svebų. Svebai – to meto vakarų germanų gentys, kurių palikuonys yra švabai.

Labai naudinga istorikams kartais iš naujo pavartyti Tacitą. Noriu pasakyti, kad to meto baltų socialinė organizacija ir kultūrinis lygis mažai kuo skyrėsi nuo kaimynų.

Grįžkime prie vikingų. Pamėginkime sau pateikti kad ir tokį klausimą: kodėl aisčių arba baltų žemėse aptinkame tik keletą vikingų kolonijų pėdsakų? Trūse, Kiaupe, Palangoje, Gruobinioje – kelios vietos rytiniame Baltijos jūros pakraštyje. Pagaliau kodėl vikingų keliai ėjo į Vakarų ir Rytų Europą, žemyn Dniepru aplenkiant baltų žemes?

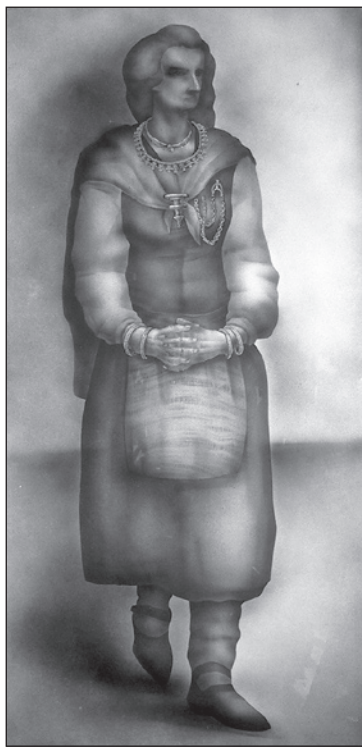
Matyt, stiprios aisčių gentys vikingams kėlė problemų, neleido laisvai įsitvirtinti šiose teritorijose.

Akivaizdu, kad taip. Nuo seno vikingai susidurdavo su kuršiais, aisčiais, su kuriais geriau buvo nesusidurti. Kautynių būta aršių, bet vikingams taip ir nepavyko aisčių žemėse įsike-

roti. Per daug kietas riešutas. Čia buvo sava karinė ir socialinio gyvenimo organizacija, savi karaliai, žirgai ir sava ginkluotė.

Laikas Vulfstano duomenis, žinias apie mūsų protėvių VI a. surengtą ekspediciją pas karalių Teodoriką sieti su kitų kraštų šaltiniais, kurie galėtų gerokai papildyti mūsų, pripažinkime, vis dar skurdokas istorines žinias apie baltų visuomeninę ir karinę organizaciją, gyvenimą, santykius su kitais kraštais. Archeologiniai radiniai rodo buvus turtingą kultūrą, o istoriniai šaltiniai vis dar verčia daryti skurdžias išvadas, kad baltų kraštai tebuvo Europos oikumena, vadinasi, ir civilizacijos tik paraštė. Kaip Jūs paaiškintumėte tą neatitiktumą tarp turtingų archeologijos duomenų, gan drąsių archeologų išvadų ir skurdokų istorijos šaltinių bei iš to kylančių išvadų? Juk Europos istorijos mokslui mūsų aptariami metai – II–V ar VI amžių baltų gyventosios teritorijos – tai baltai dėmė žemėlapyje, kuriame nėra jokio taškelio, bylojančio apie kokį nors iškilnesnę civilizaciją.

Esu įsitikinęs, kad yra gausybė rašytinių šaltinių, kurie dar neištyrinėti ir net neaptikti. Kokį tematiką dabar vysto mūsų istorikai? Švietimo ir mokslo ministerija prioritetingomis mokslo sritimis paskelbė liuanistiką ir istoriją – labai gerai. Bet jei taip, tai gal laikas pagaliau imtis fundamentalių mokslinių tyrinėjimų? Gal vieną kartą laikas būtų išsiaiškinti, kas yra tie lietuviai, ar jie susidarė čia vietoje, o gal atėjo iš kitų baltų gyventų vietų? Kokie mechanizmai veikė, kad susidarė lietuvių tauta? Kas buvo tie jotvingiai, apie kuriuos daug kalbama, bet apie

Papuošalai ir jų nešiosena pagal 13 Dauglaukio moters kapą. II a. antroji pusė – III a. pirmoji pusė

kuriuos iš tikrųjų nieko nežinoma? Juk net jotvingiams skirtos knygos lietuvių kalba vis dar neturime. Kad kaimynai prirašė, to neužtenka, reikia turėti atliktus savo pačių tyrimus. Genėzės problemas reikia tyrinėti, ir ne priešokiais, bet iš esmės.

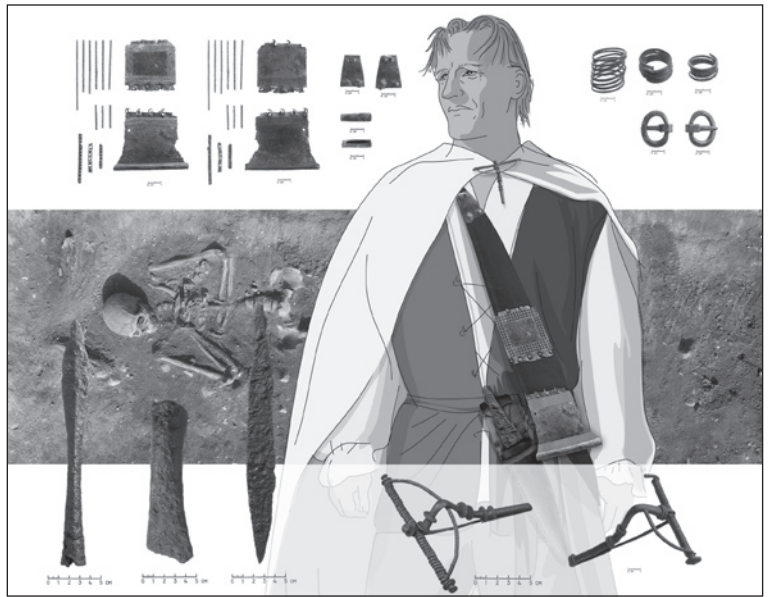
Kam taikote priekaištą, kad ligi šiol to nedaroma?

Tokiai Lietuvos mokslo organizavimo sistemai, kuri pamiršo fundamentinius tyrinėjimus. Archeologai iš viso nebegali atlikti fundamentinių tyrinėjimų, nes yra priversti bėgioti į statybas ir vykdyti archeologinę priežiūrą, tirti statyboms tinkamas vietas. O ilgalaikiai gerai suplanuoti tyrimai, reikalaujantys daugelio metų, bet teikiantys vertingiausių žinių apie tautos, etnoso istoriją, juk neatliekami. Jiems apskritai neskiriama lėšų.

Europos Sąjungoje mokslas ir švietimas – kiekvienos valstybės rūpestis, ar reikia tą priminti. Niekas kitas už mus nepadarys.

Skęstančiųjų gelbėjimas yra skęstančiųjų rūpestis. Arba skenduolių.

Pirmiausia mūsų pačių reikalas, todėl ir turime patys tuos dalykus spręsti. Deja, nesprendžiame. Kai 1987 m. buvo parašytas veikalas *Lietuvių etnogenezė*, nuo to laiko reikalai nepajudėjo.

Aisčių aristokrato apranga ir ginkluotė pagal Vėluikių kapinyno 3-įjį kario kapą. V a. pabaiga

Nejau visą laiką vien įtakose buvome

Lietuvos istorijos institutas rašo 12-os tomų „Lietuvos istoriją“.

Pamėginkite tuose tomuose rasti mūsų etnoso istoriją. Kartais sunku suprasti, kam istorikai tą istoriją rašo – sau ar visuomenei? *Lietuvos istorijos* II tomas pavadintas *Geležies amžius*. Šį tomą nagrinėju straipsnyje *Baltiškos savimonės aspektai proistorės tyrimuose*, taip pat skaičiau kritišką pranešimą Seime.

Kas Jums kelia nerimą?

Viskas atvirkščiai – į pirmą vietą iškeliamos kitų kultūrų įtakos, bet ne baltų savaiminis vystymasis, ne baltų istorijos klausimai.

Tampame kitų tautų, valstybių, kultūrų išvestine. Įtakos svarbu, bet savitumas, savaimingumas vaidino ne mažesnę vaidmenį.

Kad ir tokie skyriai: **Baltai Romos įtakos laikotarpyje, Baltai Kijevo Rusijos įtakų laikotarpyje** ir pan. Kokie čia gali būti Romos įtakų laikotarpiai? Nemanau, kad prie tomo dirbęs jau amžiną atilsį Vytautas Kazakevičius (1951–2005) būtų pavadinęs *Baltų ir vikingų konsolidacijos laikotarpis*. Tai jau veikiausiai V. Kazakevičiaus darbo tęsėjai pagal savo išmanymą (o gal neišmanymą) tokį pavadinimą sukūrė. Mielieji, niekada tokios baltų ir vikingų konsolidacijos laikotarpio nėra buvę. Iš kur jis mūsų istorikų ar

kai kurių archeologų galvose staiga atsirado?

Gal turėta mintyje, kad vikingų įtakos aplenkė baltų kraštus ir įsigaliojo savotiškas sutarimas: jūs mūsų neliečiate, mes jums netrukdome?

Konsolidacija turi kitą prasmę. Tai nuo lotyniško žodžio *consolidatio* – susijungimas, susivienijimas, sąjunga. Yra bendrų interesų sąjunga, o tarp baltų ir vikingų to niekad nėra buvę. Visas Baltijos pajūris buvo labai aktyvios prekybos zona. Prekiavo visi, kas tik sugebėjo: kuršiai, žiemgaliai, aisčiai, vikingai ir kiti. Buvo labai gyva prekybos vieta, nes gyvenimas virė kaip kad ir šiais laikais.

Jei taip, kodėl mūsų protėviai neišėjo į jūrą ir netapo jūriniais žmonėmis, nesukūrė jūrų valstybės? Išskyrus kuršius, baltai ne kažin kiek pasireiškė jūrininkystėje.

Mes tapome jūriniais žmonėmis. Nuvažiuokite į pajūrį ir pasakykite senbuviams, kad jie ne jūrininkai. Juk turime net savo specifines valtis – kiudelvaltis. Tai plokščiadugnės Kuršių marių įlankos valtis, dar vadinamos kurėnais. O kokios charakteringos vėtrungės.

Ar ne vokiečių įtaka?

Kodėl vokiečių? Nėra nei vokie-

čių, nei skandinavų: kas gyveno nuo seniausių laikų prie Baltijos jūros, tas ir plaukiojo. Tas turėjo ir savo valčių statybos tradicijas. Kas čia žino, iš kur atsirado vėtrungės, o jei taip, ar verta jas vadinti vokiečių įtaka? Gal kaip tik iš mūsų tą tradiciją perėmė vokiečiai? Kai tautos ilgus amžius gyvena pagal paprotinę teisę, neturi rašytinės teisės, atsiranda problemų. Istorikams vienintelis kriterijus – kas pirmasis užfiksavo, parašė. Pirmasis parašęs nebūtinai yra to dalyko atradėjas ar kūrėjas. Kas pirmasis sugalvojo – štai kas turi būti laikomas autoriumi.

Apie rato panaudojimo autorystę nieko nežinoma, todėl vienas apskuręs australietis mūsų laikais buvo pasiryžęs užpatentuoti rato principo taikymą. Deja, jo „autorystė“ nebuvo įteisinta.

Užtektų prisiminti, kaip X–XI a. danai persigandę slapstėsi bažnyčiose – kuršiai plėšikauti atplaukia! Ar tai ne jūrinė žmonių istorijoje žygiai? Todėl man ir rūpi, kada išmoksime savo istoriją gerbti, ją rašysime rimtai ir solidžiai? Kada liausimės visokiais „pelkių žmonėmis“ ar kitokiais niekadejais vadintis?

Laikas daryti tikrą istorijos mokslą, išmokti diskutuoti be užgauliojimų. Apskritai tai ir bendrų kultūros klausimų sritis.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Katalikybė Klaipėdos krašte 1923–1939 metais

Prof. Arnoldas PIROČKINAS

Skirtingos Didžiojoje Lietuvoje ir Mažojoje Lietuvoje dominuojančios tikybos nuo seno buvo tam tikra kliūtis jungtis abiejų dalių lietuviams – didlie-tuviams ir lietuvininkams. Tikiybiniai skirtumai ypač pabrėžti kilus kalboms apie galimą Klaipėdos krašto prijungimą prie 1918 m. pasiskelbusios nepriklausoma valstybe Didžiosios Lietuvos. Lietuvininkų būgštavimus gudriai kurstė abiejų Lietuvos dalių sujungimo priešingai – vokiecininkai. Katalikybės grėsmė visą laiką jie manipuliavo ir po 1923 m., kai kraštas autonomijos teisėmis buvo prijungtas prie Lietuvos Respublikos. Tad pamėginkime pažiūrėti, kiek buvo pagrįsti tie bauginimai ir baiminimaisi.

Visų pirma po 1923 m. vokiečiai ir jų įtakai pasidavę lietuvininkai katalikybės grėsmingumą pabrėždavo ir kartu krašto priklausymą Lietuvai kvestionuodavo nurodydami, kad sparčiai gausėjo katalikų ir katalikiškų bažnyčių. Tai esąs Lietuvos vyriausybės politikos padaras. Čia iš karto tinka paklausti: kuriai tų laikų Lietuvos vyriausybei galėtume prikišti puoselėjus net rūpestingai slepiamą kėsą katalikinti Klaipėdos kraštą? Norint kraštą katalikinti, reikėjo turėti savo rankose krašto katalikų bažnyčią. Tad nepraleiskime progos pasižiūrėti, kiek patį katalikų bažnyčia galėjo realizuoti tariamus Lietuvos vyriausybės ketinimus. Vien imigrantų katalikų iš Didžiosios Lietuvos spartus gausėjimas nėra įrodymas Lietuvos vyriausybės ketinimus katalikinti Klaipėdos kraštą.

Taigi 1920 m. rugsėjo 20 d., kaip nurodo *Mažosios Lietuvos enciklopedija* (t. II, 2003, p. 174 ir 200; toliau MLE), Klaipėdos krašte iš viso būta 5383 katalikų (3,8 proc. visų gyventojų): 2394 vokiečių, 2810 lietuvių, 59 „dvikalbių“ (t. y. tautiškai neapsprendusių klaipeidiškių) ir 120 kitų tautybių. Katalikai priklausė keturioms parapijoms: Klaipėdos, Šilutės (Žibų), Viešvilės ir Ropkojų. Jas aptarnavo keturi vokiečių tautybės kunigai. Parapijos, sudariusios vadinamąjį dekanatą, buvo pavaldžios istorinėje Prūsų žemėje įsikūrusiai Varmės vyskupijai. Tad kol Klaipėdos katalikų bažnyčia priklausė Vokietijoje esančiai vyskupijai, kol parapijoms vadovavo vokiečiai kunigai, o parapijose beveik pusė parapijiečių buvo vokiečiai, dominavę ekonomiškai ir kultūriškai, kiek buvo įmanoma per ją vykdyti lietuvišką politiką?

Beje, Klaipėdos krašto katalikų bažnyčios priklausomybė Varmės vyskupijai vokiecininkams buvo vienas iš argumentų 1923–1925 m. ginče dėl evangelikų bažnyčios atskyrimo nuo Vokietijos (visų pirma nuo Karaliaučiaus konsistorijos) bažnytinių institucijų: jeigu katalikams nedraudžiama likti svetimos valstybės vyskupijos administracijoje, tai kodėl kėsinamasi į evangelikų liuteronų norą neatsiskirti nuo Vokietijos motiniškosios bažnyčios?

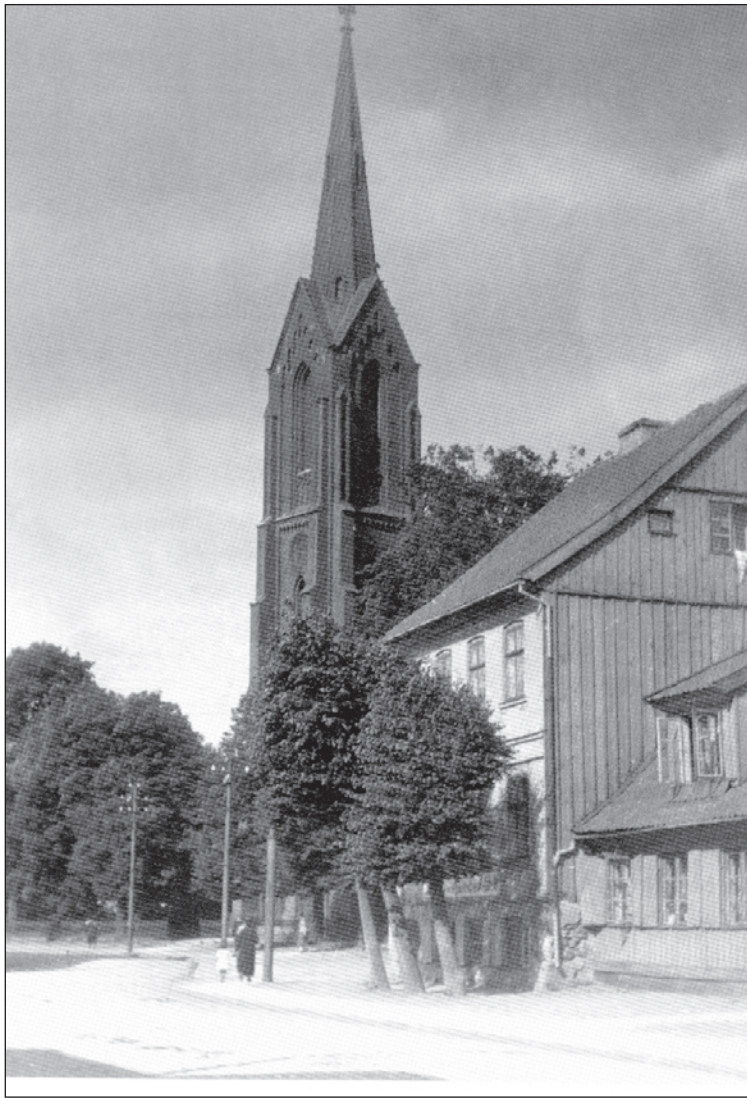
Tokia padėtis buvo iki 1926 m. balandžio 4 d., kai popiežius Pijus XI bule *Lithuanorum gente* keturias Klaipėdos krašto bažnyčias atskyrė nuo Varmės vyskupijos ir įjungė į sukurta Lietuvos bažnytinę provinciją kaip atskirą administracinį vienetą prelatūrą, priklausančią Žemaičių (Telšių) vyskupijai. Šis Klaipėdos katalikų bažnyčios perdavimas Lietuvai padarytas be jokių vyriausybės pastangų: tai buvo savotiška „dovana“ ar kompensacija Lietuvai už 1925 m. vasario

10 d. konkordatą su Lenkija, kuriai buvo perduota jos užgrobtą Vilniaus vyskupijos dalis. Tuo buvo pripažinta Vilniaus ir krašto aneksija ir inkorporavimas į Lenkijos Respubliką.

Parankinėje literatūroje nepavyko aptikti, kodėl, iki tol Klaipėdos katalikų bažnyčia turėjusi dekanato statusą, dabar buvo pavadinta prelatūra. Tai ne atsitiktinis terminų keitimas. Klaipėdos prelatūra rodytų skirtingą nuo dekanato statusą Telšių vyskupijoje. Jeigu prelatūros vadovas buvo skiriamas paties popiežiaus (šito dalyko taip pat niekas nenurodo), tai veikiausiai ji nebuvo visiškai pavaldi vyskupui ordinarui kaip dekanatai. Prelatūros, matyt, būta gana savarankiško, autonomiško vieneto vyskupijos sudėtyje. Šią prielaidą patvirtintų tas faktas, kad buvęs dekanas Albertas Danelauckis, nepaisant jo provokiškos laikysenos, dirbo šiame poste iki 1944 metų. Vis dėlto prelatūroje radosi šokių tokių palankesnių lietuviams tendencijų: iš lengvo, vis didėjančių skaičių parapijose, daugėjo ir lietuvių kunigų. Tačiau tai anaipol nereikšė, kad prelatūros vadovas ir vokiečiai kunigai būtų savo veiklą orientavę lietuviška linkme.

1927 m. informaciniame Lietuvos bažnytinės provincijos leidinyje (*Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituaniae pro anno Domini 1927*) nurodoma, kad Klaipėdos katalikų parapijoje esama 2500 parapijiečių, Šilutės parapijoje – 1500, Ropkojų – (?), Viešvilės – 600. Atsižvelgdami į 1930 m. duomenis, galėtume daryti prielaidą Ropkojų parapijoje tada buvus apie 1500 katalikų. Tad iš viso tais metais Klaipėdos krašte gyveno apie 6100 katalikų. Juos aptarnavo jau 7 katalikų kunigai (4 Klaipėdoje). Jų pavardes surašome tokias, kokios pateikiamos minėtame leidinyje *Elenchus*. Visų pirma eina Klaipėdos bažnyčios klebonas Dannilautzi Albertus (g. 1876), kunigai Rohvetter Ioseph (g. 1887), vikaras ir gimnazijos religijos mokytojas Ruibis–Rudavičius Ioseph (g. 1890, kitur rašoma – Ruibys), Vermter Paulus (g. 1900). Šilutės klebonas Schacht Francisc(us) (g. 1883), Ropkojų klebonas – Riševski Richard (g. 1881, vėliau rašoma Rischewski) ir Viešvilės klebonas – Olševski Leo (g. 1894, vėliau rašoma Olschewski). Sprendžiant iš pavardžių vienui vienas Ruibis–Rudavičius – lietuvis. A. Dannilautzi (Danelauckis) buvo kilęs iš Mažosios Lietuvos: gimęs Stalupėnų apskrityje Bildviečių bažnytkiemyje (dabar rusiškai Lugovoje). Hipotetiškai spėtina, kad vaikystėje galėjęs girdėti lietuviškai kalbant. Reikia apgailestauti, kad neturime duomenų apie parapijiečių tautybę. Tačiau esame tikri, kad lietuvių būta daugiau negu vokiečių.

Vėliau lietuvių katalikų skaičius Klaipėdos krašte sparčiai gausėjo. Parapijiečių ir juos aptarnaujančių dvasininkų pokyčius galima pasekti iš 1930, 1931, 1933, 1934 metų *Elenchus omnium ecclesiarum*. Neketindami parodyti visos slinktys, apsisojame prie katalikų bažnyčios būklės Klaipėdos krašte 1936 metais (*Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1936*). Tų metų pradžioje Klaipėdos krašte buvo 5 katalikų parapijos. Klaipėdos parapijai priklausė 11 615 parapijiečių. Joje dirbo keturi kunigai: Adalbertus Dannilautzki, Iosephus Ruibys–Rudavičius, Iosephus Juknevičius, Meinradus Stenzel

Klaipėdos Šv. Trejybės katalikų bažnyčia

ir tikybos dėstytojas gimnazijoje Ioanes Beinoris. Šilutės parapijoje įrašyti 5555 parapijiečiai, dirbo du kunigai: klebonas Franciscus Schacht ir kapelionas Iosephus Lechavičius. 1932 m. įkurtoje Pagėgių parapijoje su 1515 parapijiečių klebonavo Franciscus Bajerčius. Ropkojų parapijoje buvo 1802 parapijiečiai, klebonu tebebuvo minėtas Richardus Rischewski. Viešvilės parapijai priklausė 1654 parapijiečiai. Čia vietoj Lietuvos pilietybės neturėjusio ir lietuvių kalbos neįmokiusio L. Olševskio, kuriam užtai buvo atimtas leidimas kunigauti krašte, dirbo lietuvis Casimirus Steponavičius. Leidinyje ir šį kartą nepateikiama duomenų apie Klaipėdos krašto katalikų tautybę. Apie lietuvių ir vokiečių katalikų santyki retrospektyviškai galima spręsti iš 1939 m. duomenų, kuriuos pateikia MLE (t. II, p. 200): tada iš 25 tūkst. Klaipėdos krašto katalikų tik 3 tūkst. būta vokiečių.

Įspūdingai augant krašte katalikų skaičiui, reikėjo daugiau bažnyčių. Pagėgiuose, kaip apskrities centre, pastatoma didoka mūrinė bažnyčia (1932). Priekulėje – taip pat mūrinė mažesnė (1937). Plikiuose atsirado nedidelė medinė (1934). Smalininkuose 1935 07 28 pašventinama anksčiau iš ūkininko S. Žilaičio pirktu už Žemaičių vyskupijos pinigus namo perstatyta mūrinė bažnytėlė (*Katalikų šventė. Smalininkai // Lietuvos keleivis*, 1935 07 31, Nr. 174, p. 6; *Pašventino katalikų bažnyčią. Smalininkai // Ten pat*, 1935 08 02, Nr. 176, p. 6.). Ją įrengdamas gerokai pasidarbavo kunigas N. J. Petkus. Abi pastarosios bažnyčios veikė filijų teisėmis ir joms priklausančių tikinčiųjų būta nedaug.

Toks smarkus katalikų, jų dvasininkų ir bažnyčių skaičiaus šoktelėjimas Klaipėdos krašte paviršutiniškai mąstančiam, o dar vokiško raugo prisigėrusiam žmogui rodėsi kaip nenuginčijamas įrodymas, jog Lietuvos

vyriausybė vykdo krašto katalikinimą. Tokia išvada atsiranda iš to, kad nepaisoma galimos loginės klaidos, jog kiekvienas laiko atžvilgiu vėlesnis reiškinys yra ankstesnio reiškinio priežastinis padaras. Tikrosios priežastys, nulėmusios Klaipėdos krašto „katalikėjimą“, anaipol ne vyriausybės politika, o, kaip savo knygoje *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje (Klaipėda)*, 1997, p. 215) istorikas Albertas Juška yra nurodęs, „realios ekonominės sąlygos“. Tad pamėginkime keliais sakiniais išvardyti to katalikų gausėjimo tikruosius veiksnius. Apibendrintai norėtume pasakyti, kad Klaipėdos krašte po 1923 m. tiesiog audringai didėjo katalikų skaičius dėl nepaprastai suintensyvėjusios gyventojų migracijos, kurios jokia Lietuvos vyriausybė negalėjo ir nenorėjo tyčia skatinti ar lėtinti.

Migracijos būta ir iki 1923 metų, bet jos ir mastai, ir kryptis buvo kitokie. Dabar migracija iš krašto buvo kur kas mažesnė, negu iš Didžiosios Lietuvos į autonominę sritį, kurios ekonominis lygis buvo gerokai aukštesnis, kultūrinė aplinka patrauklesnė. Tai nulėmė visų pirma dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kaizerinės Vokietijos laikais, visose srityse įgytas prieš Didžiąją Lietuvą, atsilikusios Rusijos pakraštį, pranašumas. Tą pranašumą po 1923 m. palaikė į Klaipėdos kraštą sruvančios investicijos ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Vokietijos. Todėl krašte visą laiką buvo jaučiamas darbo rankų poreikis. Tuo tarpu Didžiojoje Lietuvoje buvo didelis darbo jėgos perteklius: nerasdami darbo žmonės veržėsi ne tik į Klaipėdos kraštą, bet masiškai keliavo į tolimus užjūrius – Braziliją, Argentiną, net Pietų Afriką. Kol Klaipėdos kraštą nuo Didžiosios Lietuvos skyrė valstybinės sienos, darbo jėgos srautą, kad ir ne visiškai sustabdė, ribojo tam tikras barjeras. Įsijungus kraštui į bendrą valstybę, to barjero

neliko – atsivėrė laisvas kelias plūsti darbo jėgai į krašto pramonę, žemės ūkį, transportą.

Tam tikrą, palyginti ne tokią didelę, dalį migrantų į Klaipėdos kraštą sudarė centro valdžiai priklausančių įs-taigų tarnautojai – pasienio policijos ir muitinės tarnautojai, plačiojo geležinkelio ir Klaipėdos uosto darbuotojai, paštininkai, taip pat įkurdintų Lietuvos kariuomenės dalinių personalas. Šių kategorijų tarnautojus lydėjo, žinoma, dar šeimos nariai. Dauguma ateivių buvo katalikai: protestantų ar stačiatikių pasitaikydavo vienas kitas.

Ar buvo įmanoma Lietuvos vyriausybės kokiomis priemonėmis nutraukti ar bent sumažinti šios krypties migraciją ir paversti Klaipėdos kraštą savotišku uždaru rezervatu vokiečiams ir lietuvininkams? Beje, panašių siūlymų būta, bet jų aptarinėti čia nėra prasmės.

Gana apytikriai susipažinę su Klaipėdos krašto katalikų bažnyčios tautinės sudėties kitimu ir administracine priklausomybe, pamėginkime pasižiūrėti, kiek ši religinė organizacija ir jos nariai dalyvavo tautinėse varžybose.

Klaipėdos krašte katalikų bažnyčia lietuviškumui įtakos darė dviem aspektais. Pirmiausia apžvelkime, kiek tai leidžia turimi duomenys, kokių mastu lietuvių bei likdavo vietos ir galimybių pačios bažnyčios viduje. Gal joje lietuvių kalba, lietuviška dvasia buvo diskriminuojama panašiai kaip lenkų valdomos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose ar kiek kultūringiau čia pat, Klaipėdos krašto evangelikų parapijose? Klaipėdos krašte tarp vokiškai ir lietuviškai kalbančių katalikų, atrodo, kokių ekscesų nėra kilę. Tačiau lietuvių katalikai daugelyje Klaipėdos krašto parapijų, nors ir sudarydavo jose narių daugumą, vis dėlto jautėsi tarsi įnamiai. Mat vokiečiai kunigai stengdavosi proteguoti vokiečių kalbą ir savo tautiečius. Kol kunigais buvo vieni vokiečiai, kurie ir po 1923 m. ne visi rūpinosi pramokti lietuviškai, tas pirmenybės teikimas savo kalbai rodėsi daugiau ar mažiau pateisinamas: juk lietuvių yra gana nuolaidūs kitataučiams, tačiau atskirais atvejais beveik demonstratyvus lietuvių kalbos nustūmimas išryškėdavo ir vėliau, praėjus 10–11 metų. Antai 1934 m. rudenį laikraštis rašė, kad Viešvilės katalikų parapijos klebonas kun. Olševskis (Vokietijos pilietis) Smalininkų katalikų bažnyčioje Evangeliją visada skaitęs pirma vokiškai, o paskui lietuviškai. Taip jis padaręs ir per iškilmingas pamaldas, laikytas prezidento A. Smetonos gimtadienio (rugpjūčio 10 d.) proga. Bažnyčioje vokiečių ar suvokietėjusių katalikų nesą. Todėl lietuvių tuo labai piktnašis. Apie 200 parapijiečių prašę Telšių vyskupą paskirti geriau mokantį lietuvių kalbos kunigą (Žinaš. *Neleistinas pasielgimas Smalininkuose // Lietuvos aidas*, 1934 09 20, Nr. 214(2181), p. 5). Po kelių dienų tame pačiame dienraštyje pasirodė kito autoriaus korespondencija apie šio klebono aroganciją: „Kunigo katalikams čia [Smalininkuose] nėra, su reikalais reikia kreiptis į Viešvilės kleboną, vokiečių, pas kurį neišgirsi švelnaus lietuviško žodelio“ (*Geriau žinaš. Dėl lietuvių katalikų parapijos Smalininkuose // Ten pat*, 1934 09 26, Nr. 219(2186), p. 5). Matyt, abiejų autorių dar nežinota, kad šiam klebonui, kaip svetimos valstybės piliečiui, neišmokusiam lietuvių kalbos, prieš

LIETUVOS MOKSLINĖS BIBLIOTEKOS:

mokslo šventovės ar informacijos greitkeliai?

Atkelta iš 3 p.

žinių srautų periferijoje bibliotekos mirs. Natūralia ar pagreitinta mirtimi – kitas klausimas, bet bibliotekoms nuo to ne lengviau. Kol to neatsitiko, pats laikas keistis, o diskusijos visada naudingos, nors šiomis sąlygomis gali atrodyti ir šiek tiek pavėluotos.

Kaip pirmą būtinybės dalyką R. Petuchovaitė įvardijo išsamios paslaugų ir turimų išteklių naudojimo analizės būtinybę. Tokią analizę ar savianalizę galėtų atlikti ir pačios bibliotekos. Laukiamas tokios savianalizės rezultatas – skirti ir turimi ištekliai turėtų būti perskirstyti tokiu būdu, kad vartotojai nukentėtų mažiausiai, gautų kuo kokybiškesnes paslaugas.

Būtinai valstybinės reikšmės bibliotekų veiklos įvertinimas, kurį galima atlikti Kultūros bei Švietimo ir mokslo ministerijų įėjomis. Svarbiausia – reikia naujos Lietuvos bibliotekų ateities vizijos, bibliotekų išskirtinių kompetencijų apibrėžimo: kuo viena ar kita biblioteka išsiskiria esamoje ar išsiskirs būsimoje bibliotekų sistemoje, kodėl būtent tokių jos kompetencijų reikia. Kol viso to nėra, virš mokslinių bibliotekų tvenkiasi debesys. Išlikti šalia informacijos greitkelio reikš ne išvengiamą atskirų bibliotekų mirtį. Išėitis viena – pačioms mokslinėms bibliotekoms tapti tuo informacijos greitkelio.

Duomenų bazes prenumeruoti apsimoka

Vilniaus pedagoginio universiteto bibliotekos direktorė Emilija Banionytė, kuri yra ir Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos pirmininkė, skaitė pranešimą *Mokslinės bibliotekos ir elektroninė informacija: prenumeruojamos duomenų bazės*.

Elektronines duomenų bazes Lietuvos mokslinės bibliotekos pradė-

Šiaulių universiteto bibliotekos rekonstrukcijai panaudotos Europos Sąjungos Struktūrinių fondų lėšos

bibliotekas ir vartotojus prisijaukinti turint viltį, kad po kurio laiko jos taps mokiais klientais. Taip ir atsitiko. Kadangi bibliotekos informacija tarpusavyje nesidalijo, dvi viena šalia kitos esančios bibliotekos kartu derėdavosi su tuo pačiu leidėju dėl tos pačios duomenų bazės prenumeratos. Reikalai pasikeitė, kai 1999 m. per Atviros Lietuvos fondą (ALF) visai Lietuvai užprenumeruotas EBSCO Publishing (eIFL.net) duomenų bazių paketas.

ALF uždarius savo bibliotekų programą mokslinių duomenų bazių prenumerata vyksta per Lietuvos mokslinių bibliotekų asociaciją (LMBA). Asociacija jungia visas suinteresuotas

viešąsias bibliotekas.

Svarbiausia LMBA užduotis – prenumeruoti elektronines duomenų bazes asociacijos narėms ir kitoms bibliotekoms – tai LMBA įstatų formuluotė. Per Asociaciją prenumeruoja per 60 duomenų bazių, daugiausia universalių. Tapo prieinama informacija, ypač iš socialinių mokslų srities, kuri buvusioje santvarkoje dėl cenzūros buvo ribojama ar net visai neprieinama. Prenumeruojamos ir itin brangios gamtos ir tikslųjų mokslų duomenų bazės. Kai kurios bibliotekos savarankiškai prenumeruoja joms rūpimas specifines duomenų bazes, kai kurios duomenų bazes prenumeruoja ir per tarptautinius bibliotekų konsorciumus. 13 LMBA narių individualiai prenumeruoja apie 40 duomenų bazių. Ką prenumeruoti, sprendžia pačios bibliotekos, kurios už tai moka ir dalį mokesčio. Kitą dalį moka LMBA, kuri šiam reikalui lėšų gauna iš valstybės, t. y. iš Švietimo ir mokslo bei Kultūros ministerijų. LMA biblioteka per asociaciją prenumeruoja 21 duomenų bazę, o savarankiškai – vieną. Lietuvos technikos biblioteka – 13, savarankiškai 3, Lietuvos medicinos biblioteka – 17 ir 3. Universitetų bibliotekos per LMBA prenumeruoja nuo 4 iki 44 duomenų bazių.

LMA bibliotekoje, kuri aptarnauja ir 8 mokslo institutus, daugiausia naudojamos fizikos duomenų bazės. Vilniaus universiteto biblioteka yra absoliuti lyderė tarp universitetų. Iškalbinga tų duomenų bazių, naudojamų atskirose bibliotekose statistika, bet jos šiame rašinyje nenagrinėsime – tai galėtų būti kitos publikacijos tema. Tik pastebėsime, kad vieną straipsnį persisusdinti per tarpbibliotekinį abonementą kainuoja apie 50 litų (20 JAV dolerių), o per duomenų bazes tą patį straipsnį galime gauti daug pigiau. Taigi duomenų bazes prenumeruoti apsimoka.

Šią vasarą pradėtas vykdyti naujas ES Struktūrinių fondų projektas *eMoDB.LT: Elektroninių mokslų duomenų bazių atverimas Lietuvai*, kurio vertė 30 mln. litų. Projekte numatyti mokymai, duomenų bazių prenumerata ir duomenų archyvų pirkimas. Bus užprenumeruota 60 duomenų bazių ir nupirkti 5 archyvai. Deja, vėluojama su projekto pradžia, gan sudėtinga bibliotekų prenumeratorių atranka per aukštojo mokslo šalyje reformą.

Bibliotekos nebeišgali prenumeruoti mokslinių popierinių žurnalų, nes jų kaina neprognozuojamai kyla, o atsakyti prenumeratos negalima, jei ji yra susieta su duomenų bazių prenumerata – esama tam tikrų reikalavimų ir išpareigojimų leidėjams. Šią problemą bandoma spręsti pereinant tik prie elektroninių mokslinių žurnalų prenumeratos per duomenų bazes. Mokslinių žurnalų leidėjai yra monopolistai, todėl jie diktuoja sąlygas. Kai duomenų bazė, kuri vienai bibliotekai prieš metus kainavo 25 tūkst. dolerių, šiemet jau kainuoja 34 ar net 43 tūkst., tai jau ne juokas. Ir tai ne pačios brangiausios Lietuvoje prenumeruojamos duomenų bazės kaina. Mokslinė informacija kainuoja brangiai, todėl jos prenumerata turi būti labai apgalvota ir pasverta.

Apie tyrimų bibliotekas

Pats pavadinimas – mokslinė biblioteka – rodo, kad toje bibliotekoje turi būti vykdoma mokslinė veikla, bet

Modernios architektūros erdvės Šiaulių universiteto bibliotekoje

būtent šie dalykai Lietuvoje nėra sureguliuoti ar bent kiek aiškiau apibrėžti. Kokie moksliniai tyrimai turi būti atliekami mokslinėje bibliotekoje? Ko gero, į šį klausimą gautume tiek skirtingų atsakymų, kiek būtų užklaustųjų. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto profesorius, Lietuvos mokslo tarybos Humanitarinių ir socialinių

mokslų komiteto narys dr. Arvydas Pacevičius pranešime *Mokslinių bibliotekų sampratos ir funkcijų kaita* kai kuriuos problemiškus dalykus pamėgino paaiškinti nagrinėdamas mokslinių bibliotekų apibrėžties klausimus, jų tipologijos įvairovę ir funkcijų kaitą. Pastarosios skirstomos į pamatines, mažai kintančias (pavyzdžiui, kultūrinės atminties išsaugojimo) ir naujas, informacinių technologijų skverbties nulemtas funkcijas. Mokslinės bibliotekos pamatinės funkcijos yra socialinės ir pastebimos kitų bibliotekų – pavyzdžiui, viešųjų – veikloje. Prie jų galima priskirti informacijos akumuliacinę, arba kaupimo funkciją, taip pat komunikacinę funkciją, apimančią, be kita ko, skaitytojų aptarnavimą ir bibliotekos ryšį su aplinka. Mnemoninė, arba atminties saugojimo funkcija, taip pat būdinga visoms bibliotekoms. O štai informacinę funkciją, neatsiejamą nuo tokių reiškinų kaip duomenų bazės, institucinės talpyklos, galima laikyti nauja. Pasaulyje ji tampa viena svarbiausių mokslinės bibliotekos funkcijų, bylojančių apie naują mokslo informacinę infrastruktūrą, kurioje ypatingą reikšmę įgauna informacijos valdymas. Lietuvoje pastebimas ne-atitikimas tarp šios funkcijos sklaidos ir supratimo, kaip ji reiškiasi ir veikia.

Moksliniai tyrimai bibliotekose siejami su mokslo informacija ir komunikacija. Tačiau Lietuvos bibliotekų įstatyme iš viso nėra išskiriamos ir apibrėžiamos mokslinės, tyrimų ar akademinės bibliotekos, apskritai nėra tokių sąvokų, o tik *mokslo ir studijų institucijų bibliotekos*. Pasauliniai pavyzdžiai rodo, kad minėtieji tyrimai, kuriuos atlieka bibliotekos mokslinis personalas, gali būti labai įvairūs. Mokslinėje bibliotekoje atliekami tyrimų neturėtume sieti vien su humanitariniais mokslais, kaip kad yra šiuo metu, mat dabar ypač aktualūs bibliometrijos ar webometrijos tyrimai. Kita vertus, moksliniai tyrimai aptariamose bibliotekose nėra savitiksaliai, bet glaudžiai siejami su minėtomis pamatinėmis bibliotekų funkcijomis, papildančiomis viena kitą. Dėl tyrimų bibliotekų (angl. Research Library) reikėtų pasakyti daugiau. Šis terminas pasaulyje prigijęs, vartojamas, bet ne Lietuvoje. Kaip pavyzdį A. Pacevičius priminė Volfenbutelio tyrimų biblioteką (Wolfenbüttel Forschungsbibliothek) Vokietijoje. Nuo 1968 iki 1991 m. ši biblioteka tapo tikru mokslinių tyrimų ir pasaulio mokslininkų traukos centru, kurį aplanko ir lietuviai.

A. Pacevičiaus apibendrinimas: Lietuvoje mokslinės bibliotekos suvokiamos labiau kaip instrumentas, dailiai dekoruotas kaip renesanso ar baroko laikų puošni mokslininkų pagalbininkė ir įrankių skrynutė, kurioje kaupiamos mokslo žinios. Deja, norint ją atverti reikia tam tikrų pastangų. Kitaip tariant, kaupimo ir atminties saugojimo funkcija nusveria svarbiausią – mokslininko skaitytojo aptarnavimo funkciją ir misiją. **Instrumentinis mokslinių institutų bibliotekų Lietuvoje pobūdis ir samprata lemia atitinkamas akumuliacines, o ne mokslo komunikacijos ar tyrimų funkcijas.** Mokslinės bibliotekos paslaugų vartotojas, būdamas kod ir viešojoje erdvėje, turi jautis taip pat jaukiai kaip ir savo namuose ar tyrimų laboratorijoje. Deja, Lietuvoje ligi šiol neapibrėždami ir neįteisindami šios mums visiškai naujos mokslinės bibliotekos sampratos vargu ar galime kalbėti apie mokslinę biblioteką kaip kūrybingą tyrimų vietą.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Apie Lietuvos mokslinių bibliotekų dabartį ir ateitį diskutavo Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos administracijos vadovė Aušra Vaškevičienė, Vilniaus pedagoginio universiteto bibliotekos direktorė Emilija Banionytė, LR Kultūros ministerijos Informacinės visuomenės plėtros skyriaus vyriausioji specialistė Ramunė Petuchovaitė ir VU Komunikacijos fakulteto bibliotekininkystės ir informatikos mokslų instituto lektorė dr. Zinaida Manžuch

jo naudoti nuo 1992 m., kitos – kiek vėliau, o didžioji dauguma – nuo 1999 metų. Prieš dešimtmetį bibliotekos dirbo savarankiškai, derėdosi su leidėjais, už simbolinę kainą gaudavo vadinamąją įžanginę kainą prieigą arba net teisę nemokamai naudotis duomenų bazėmis. Šitaip norėta kitas

Lietuvos bibliotekas, ne vien akademinės. Jeigu asociacijos steigėjos buvo 24 bibliotekos, tai šiuo metu asociacija jungia net 48 narius: 19 universitetų ir 13 kolegijų bibliotekas, Lietuvos nacionalinę M. Mažvydo biblioteką, LMA biblioteką, 5 Lietuvos mokslo institutus, 4 specialiąsias ir 5 apskrities

Netrukus pasirodys prof. Onos Voverienės parengta knyga „Žymieji XX a. Lietuvos mokslininkai“, kuri yra mokslotyrinės trilogijos „Bibliometrija“ (1999), „Lietuvos mokslinės mokyklos“ (2002) baigiamoji dalis. Knygoje pateiktos 90 Lietuvos mokslininkų kūrybinės biografijos.

Norintys užsakyti knygą paštu, savo adresą turėtų pranešti autoriui. Užsakymus galima siųsti pačiai autoriui faksu: 8 5 272 7618.

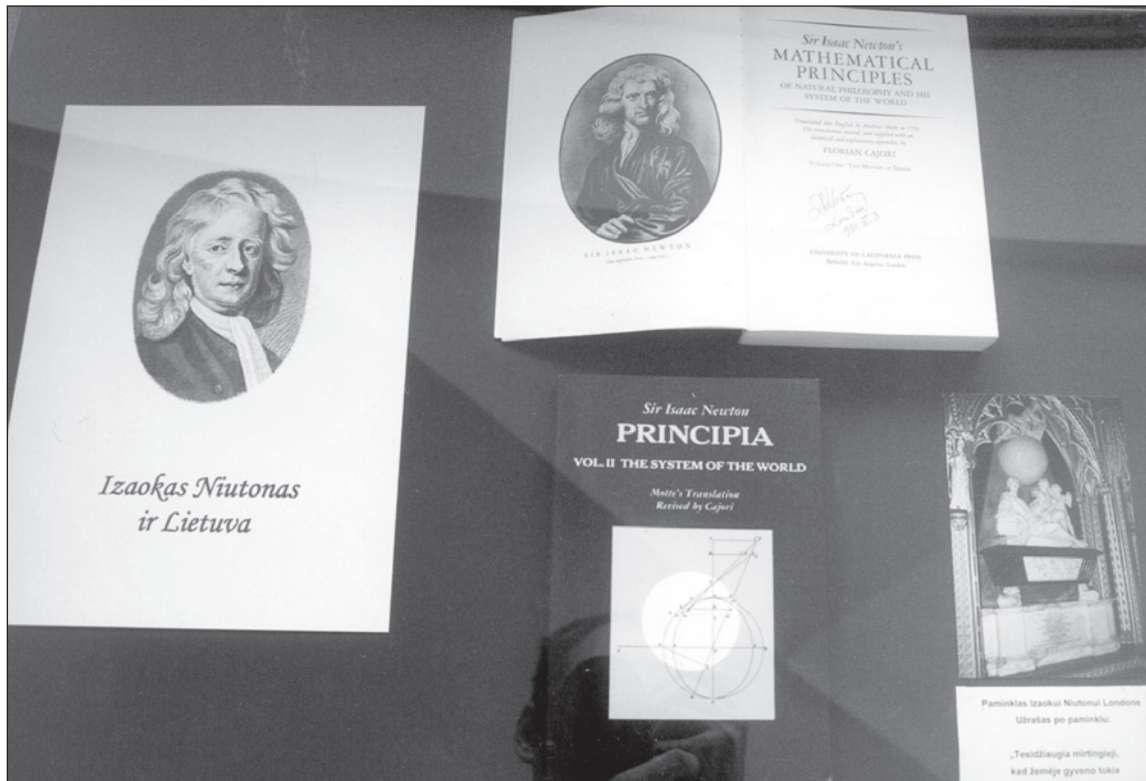
Knyga bus atsiųsta paštu.

Su pašto išlaidomis knygos kaina 35 Lt.

Pageidaujantieji galėtų įsigyti ir pirmąsias dvi trilogijos dalis.

Kaina – 20 ir 25 Lt.

„NIUTONAS IR LIETUVA“

Mokslinių darbų parodos „Izaakas Niutonas ir Lietuva“ stendas Lietuvos technikos bibliotekoje

2009 m. rugsėjo 8 d. Lietuvos technikos bibliotekoje atidaryta mokslinių darbų paroda *Izaakas Niutonas ir Lietuva*. Parodos atidaryme dalyvavo Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos generalinė sekretorė Asta Dirnaitė, mokslo istorikai prof. Libertas Klimka ir prof. Juozas Krikštopaitis, Vilniaus pedagoginio universiteto Studijų skyriaus vedėjas prof. Antanas Kiveris, Mykolo Romerio universiteto prof. Rita Bieliauskienė, Juozo Kazicko šeimos fondo administracijos direktorius Zenonas Bedalis, Sauliaus Karoso labdaros ir paramos fondo direktorė Birutė Karosienė ir fondo sekretorė Birutė Leišienė, Kultūros, filosofijos ir meno instituto mokslininkai, Vilniaus mokyklų fizikos ir matematikos mokytojai, Lietuvos technikos bibliotekos darbuotojai, Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto darbuotojai.

Mokslinių darbų paroda *Izaakas Niutonas ir Lietuva* Lietuvos technikos bibliotekoje skirta anglų mokslininko Izaoko Niutono veikalo *Matematiniai gamtos filosofijos pagrindai* (1687) 322-osioms metinėms.

Parodos atidarymo įžangos žodį tarė prof. Libertas Klimka, apibūdinęs XVII ir XVIII a. mokslo pasiekimus Europoje ir Izaoko Niutono mokslinio veikalo *Matematiniai gamtos filosofijos pagrindai* reikšmę mokslo istorijai. Prof. Juozas Krikštopaitis

apibūdino I. Niutono atminimui skirtą prof. habil. dr. Liubomiro Kulvieco mokslinių darbų tarptautinę reikšmę. Parodoje pristatytos L. Kulvieco knygos ir mokslinės monografijos: *Klasikinė mechanika* (2001, vadovėlio fragmentai), I. Niutono atminimui skirtą straipsnių rinkinį *Tarp trijų fizikos jubiliejų* (1994), monografiją *Fizikos ir matematikos istorijos fragmentai* (*Fragments on History of Physics and Mathematics*, 2005, Vilnius, Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija). Pristatyta Vilniuje išleista knyga *Liubomiras Kulviecas – žymus XX amžiaus mokslo istorikas* (2008), skirta 80-osioms autoriaus gimimo metinėms. Knygoje publikuojami Lietuvos ir užsienio mokslo istorikų straipsniai apie Liubomiro Kulvieco tyrimus klasikinės mechanikos istorijos, fizikos istorijos srityse, jo indėlis tarptautiniam mokslui.

Atskirame stende eksponuojamas L. Kulvieco straipsnis *Du nepastebėti Izaoko Niutono mokslinės kūrybos aspektai* (1993); jame atkreipiamas dėmesys į nepastebėtus I. Niutono mokslinio palikimo aspektus, susijusius su mechanikos istorija. Vienas jų – fundamentalią kinematikos sąvoką pagreitis (*acceleratio*) pradėta vartoti ne XIX a. viduryje, kaip iki šiol teigiama mechanikos istorijos veikaluose, bet Izaoko Niutono rankraštyje *Gravia in Trochoide Descendentia*,

o vėliau ir jo veikalė *Matematiniai gamtos filosofijos pagrindai*. Kitas nepastebėtas dalykas – aplinkybė, kad Antrasis Niutono dėsnis (LEX II) yra teisingas tik tada, kai terminas *vis motrix impressa* (veikiančioji varomoji jėga) reiškia ne įprastą jėgą, bet jėgos impulsą.

Fundamentaliosios kinematikos sąvokos pagreičio sisteminimo stadija pradėdama nuo I. Niutono, nuo jo originalių cikloidinės spyruoklės judėjimo tyrimų. Išliko tik šių tyrimų rankraščiai. Kaip ir dalis kitų Niutono rankraščių, taip ir šie mokslo visuomenėi ilgai nebuvo žinomi: 1962 m. rankraštį *Gravia in Trochoide Descendentia* kartu su kitais nepublikuotais I. Niutono darbais Kembridže (Anglija) išleido Rupertas Holas (Rupert Hall) ir Maria Hol (Maria Hall), o 1968 m. su išsamiais komentarais – D. T. Vaitisaidas (D. T. Whiteside). Šiame moksliniame darbe I. Niutonas pirmasis mechanikos istorijoje pavartojo terminą pagreitis (*acceleratio*) konkrečiam fizikiniam dydžiui apibūdinti ir pasinaudojo šio fizikinio dydžio matematiniais sąryšiais su kitais mechaniniais ir kinematiniais dydžiais.

Prof. Juozas Krikštopaitis pažymėjo, kad klasikinės mechanikos istorijos ir metodologijos moksliniai tyrimai Lietuvoje siejami su Liubomiro Kulvieco moksliniais darbais. L. Kulvieco veiklos analizė rodo, kad jam pavyko pasiekti reikšmingų rezultatų. Be pagrindinių Europos kalbų jis sėkmingai naudojosi lotynų kalba, kuria buvo rašomi pagrindiniai klasikiniai gamtos mokslų veikalai, atkakliai dirbo aukodamas fizines ir dvasines jėgas, pasižymėjo aukšta humanitarine kultūra, morale ir etiniais principais, kurie leido atlaidžiai žvelgti į karjeros siekiančiuosius. Pasak J. Krikštopaičio, publikuodami L. Kulvieco mokslinius darbus įprasminome pasaulinės reikšmės mokslo rezultatus kaip mūsų kultūros vertybes.

Parodos atidarymo metu koncertavo prof. Antanas Kiveris ir prof. Rita Bieliauskienė. Dėkojame Lietuvos technikos bibliotekos Organizacijų aptarnavimo skyriaus vedėjai Daivai Kalvaitienei ir vyr. bibliotekininkei Vilijai Vygovskienei už šios mokslinių darbų parodos parengimą.

Donata Kulviecaitė

Lietuviai kuria lazerį genų tyrimams

Lietuvos lazerių technologijų bendrovė *Šviesos konversija* kuria naują genų tyrimams skirtą lazerį. Projekte kartu su lietuviais dalyvauja tyrėjai iš aštuonių Europos šalių. Planuojama, kad iki 2012 m. šis lazeris bus sukurtas ir pritaikytas tyrimams.

„Naujojo femtosekundinio lazerio kūrimas yra didelio mokslinio projekto ATLAS dalis. Mokslininkai siekia išplėsti epigenetinių tyrimų galimybes, todėl tam buvo nuspręsta pasitelkti naujausias lazerių technologijas“, – sakė *Šviesos konversijos* mokslo direktorius dr. Romualdas Danielius.

Šviesos konversijos lazeris bus naudojamas DNR ir baltymų sąveikai tirti. „Visos žmogaus ląstelės turi vienodą DNR, tačiau ląstelių vaidmuo organizme priklauso būtent nuo DNR aplinkoje esančių baltymų. Taigi naujoji technologija padės efektyviau tyrinėti, kaip veikia žmogaus genomas“, – teigė dr. R. Danielius.

Šių metų balandį pradėtas vykdyti ATLAS projektas yra remiamas iš Europos Sąjungos 7-osios bendrosios programos. Bendra projekto vertė siekia 13,3 mln. litų, iš jų 10 mln. litų sudaro ES parama. *Šviesos konversija* atliks darbus, kurių vertė – 2,1 mln. litų.

„Lietuvos aukštųjų technologijų bendrovės vis aktyviau dalyvauja svarbiuose europiniuose moksliniuose projektuose. Europos Sąjungos struktūrinių fondų ir valstybės parama padėjo mums sukaupti tam būtinų žinių“, – pabrėžė dr. R. Danielius.

Pasak jo, kurti naujo lazerio *Šviesos konversija* buvo pakviesta dėl turimos patirties. Vieno iš projekto partnerių laboratorijoje naudojamas anksčiau šios bendrovės gamintas

lazeris, kuriuo ir buvo atlikti parengiamieji projekto tyrimai. Be to, *Šviesos konversijos* gaminami parametriniai šviesos stiprintuvai *Topas* yra plačiai naudojami biomedicinoje atliekant spektroskopinius tyrimus.

Projekte ATLAS kartu su lietuviais dalyvauja dar šešių mokslinių institucijų ir trijų kompanijų tyrėjai. Projektą koordinuoja medicinos prof. Lucia Altucci iš Antrojo Neapolio universiteto (Italija), tyrimus vykdo molekulinės biologijos specialistai, fizikai, chemikai, matematikai iš Prancūzijos Nacionalinio mokslinių tyrimų centro, Neapolio Frederiko II universiteto (Italija), Vigo universiteto (Ispanija), Radboudo Nijmegeno universiteto (Olandija) ir Nacionalinio tyrimų instituto Rumunijoje. Projekte taip pat dalyvauja biotechnologijų kompanijos iš Belgijos ir Švedijos bei Rumunijos informacinių technologijų kompanija.

Kuriant naują lazerį dalyvaus 25 *Šviesos konversijos* specialistai. Bendrovėje iš viso dirba daugiau kaip 50 aukštos kvalifikacijos specialistų, iš jų 14 yra mokslų daktarai. Moksliniuose tyrimuose ir eksperimentinėje plėtroje dalyvauja apie trečdalis bendrovėje dirbančių specialistų.

Šviesos konversija yra pasaulinė daugiaspalvių femtosekundinių lazerių gamybos lyderė. Jos gaminami femtosekundiniai parametriniai šviesos stiprintuvai užima apie 80 proc. pasaulinės rinkos. Bendrovė eksportuoja 95 proc. gaminamų produktų, jie parduodami daugiau kaip 35 šalyse.

Dr. Romualdas Danielius,
mokslinės-gamybinės firmos
„Šviesos konversija“ mokslo
direktorius

NACIONALINĖ PAŽANGOS PREMIJA APDOVANOS JAUNUOSIUS MOKSLININKUS

VšĮ *Nacionalinė pažangos premija* kviečia teikti paraiškas naujai įsteigta Jaunimo pažangos premijai 2009 metams. Pirmą kartą teikiamos premijos tikslas – atskleisti jaunimo (tyrėjų, mokslininkų ir menininkų) potencialą vykdant taikomojo mokslinius tyrimus, kuriant naujas technologijas ir skatinti jų dalyvavimą procesuose, užtikrinančiuose pažangą Lietuvoje. Dalyvauti konkurse teisę turi ne vyresni kaip 33 metų mokslininkai.

Šiais metais Jaunimo pažangos premiją NPP Komitetas skirs jauniems mokslininkams. Kitais metais šią premiją planuojama skirti jauniems menininkams.

„Jaunimas – labai svarbus pažangos variklis. Jis modernus, imlus naujovėms, suvokia, kad mokslo pažanga turi neabejotiną galią keisti mūsų gyvenimą. Tikėdami, kad ketvirtus metus teikiama Nacionalinė pažangos premija padeda stiprinti mokslininkų ir menininkų vaidmenį visuomenėje, šiais metais skelbiame naują – Jaunimo pažangos premiją, skirtą jaunosios kartos mokslininkų siekiui ir pasiekimui Lietuvos pažangai įvertinti. Tikimės, kad ne tik premija, bet ir pateiktų darbų aptarimas padės atskleisti „kas yra kas“ ir palengvins jaunųjų mokslininkų pripažinimą akademinėje elite ir plačiojoje visuomenėje“, – sako NPP Komiteto kancleris, Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto prof. habil. dr. Juozas Vidmantis Vaitkus.

Pateikti medžiagą Jaunimo pažangos premijai 2009 m. reikia nuo rugsėjo 14 d. iki lapkričio 2 dienos. Reikalavimus teikiamiems darbams galima rasti *Nacionalinės pažangos premijos* tinklalapyje www.npp.lt.

Kandidatus Jaunimo pažangos pre-

mijai gali siūlyti aukštosios mokyklos arba jų fakultetai, kitos mokslo įstaigos, taip pat ir verslo įmonės, kuriose panaudojami jaunojo mokslininko darbo rezultatai. Jaunimo pažangos premijos laimėtoji bus įteiktas Laureato diplomai ir 10 tūkst. Lt pinigine premija.

Nuo rugsėjo 7 d. iki lapkričio 2 d. NPP Komitetas taip pat priima paraiškas trims – Mokslo pažangos, Partnerystės pažangos ir Kultūros pažangos – 35 tūkst. Lt vertės premijoms.

Nacionalinė pažangos premija – viena iškiliausių šalies premijų, teikiama nuo 2006 metų. Premijomis siekiama išrinkti ir apdovanoti labiausiai Lietuvos pažangai nusipelnčius žmones ir ugdyti požiūrį į mokslą ir kūrybą kaip į pagarbos ir visuomenės dėmesio vertus objektus. Išskirtinio visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio sulaukiantys apdovanojimai šiemet įvyks lapkričio pabaigoje. Ceremoniją matys LNK televizijos žiūrovai.

Projekte bendradarbiauja Lietuvos mokslų akademija, Lietuvos mokslo taryba, Vilniaus universitetas, šalies aukštosios mokyklos, mokslinių tyrimų įstaigos ir institutai, ekspertinės institucijos ir žiniasklaida. Jų pagrindu sudarytas *Nacionalinės pažangos premijos* komitetas, kuris vertina premijoms pateiktas paraiškas.

Nacionalinės pažangos premijos steigėjai – Vilniaus universitetas, LNK televizija ir *Strateginių komunikacijų centras*. 2008 m. Nacionalinė pažangos premija buvo pripažinta valstybinės reikšmės apdovanojimais.

Edita Gaigaliene
VšĮ „Nacionalinė pažangos
premiija“ projekto vadovė

Parodos „Izaakas Niutonas ir Lietuva“ atidarymo metu 2009 m. rugsėjo 8 d.: Birutė Leišienė, Viliaus pedagoginio universiteto prof. Antanas Kiveris, Mykolo Romerio universiteto prof. Rita Bieliauskienė ir Sauliaus Karoso labdaros ir paramos fondo direktorė Birutė Karosienė

Katalikybė Klaipėdos krašte 1923–1939 metais

Atkelta iš 12 p.

kurį laiką kartu su tokiais pačiais 9 liuteronų konfratras gubernatorius buvo anuliavęs darbo leidimą: netrukus turėjo jis iškelti iš krašto.

Tam tikra lietuvių kalbos ir lietuvių katalikų diskriminacija yra reiškusi taip pat Klaipėdos parapijoje. Joje bene 80–90 proc. parapijiečių (iš 6 tūkst. narių 1933 m.) buvo lietuviai ir dirbo keli lietuviai kunigai. Pavyzdžiui, iki 1929 m. per Velykas pamaldos vykdavusios vokiečių kalba. Tais metais, susitarus su dekanu Daniliausku ir vokiečių katalikais, leista lietuviams katalikams giedoti kelias giesmes prieš mišparus lietuviškai (J. L. *Lietuvių katalikų gyvenimas // Rytas*, 1929 04 09, Nr. 80(1529), p. 4). 1934 m. gruodžio 24–25 d. naktį Klaipėdos katalikų bažnyčioje vyko tik vokiškos pamaldos, nors jose dalyvavo beveik vieni lietuviai. Toliau korespondencijoje rašoma, kad vokiečiui chorvedžiui direktorija mokanti 200 Lt mėnesiui, o lietuviui chorvedžiui mokestis surenkamas iš parapijiečių lietuvių. Pats klebonas „vis dar stengiasi parodyti, kad čia ne Lietuva, bet Vokietija“ (*Klaipėdiečiai katalikai nepatenkinti // Rytas*, 1935 01 22, Nr. 18(3166), p. 60).

Šie ir kiti panašūs atvejai, kurių visų išvardyti neįmanoma, lietuviškumui Klaipėdos krašte buvo išoriniai veiksniai. Tačiau būta ir vidinių veiksnių, kurie silpnino liuteronų bendravimą su didlietuvių ir kartu atsparumą vokiečiams. Iš tų neigiamų dalykų visų pirma nurodytinas skirtingų religijų skatinamas skirtingas apsisprendimas dėl tautybės. Lietuvininkams būdingesnė nuostata, kad tautybė nustatoma pirmiausia ne pagal tikybą, bet pagal kalbą. Tai patvirtina 1920 09 20 Klaipėdos krašte užsirašę 2014 klaipėdiškių, arba „dvikalbių“ (tarp jų 59 buvo katalikai). Tuo tarpu nemažai daliai didlietuvių, apsigyvenusiu Klaipėdos krašte, buvo giliai įdiegta nuostata, kad tik katalikas gali būti lietuvis: kitų tikėjimų žmonės, nors ir kalbantys lietuviškai, – ne lietuviai. Kad ir piktinosi tuo blaivieji didlietuvių, bet lietuvių evangelikų „atskyrimas“ nuo lietuvių tautos ir jų „atidavimas“ vokiečiams gyvuoja iki pastarųjų laikų. Šis savotiškas paniekimas skaudino to meto Klaipėdos krašto liuteronus.

Vieną ryškų pavyzdį yra pateikęs kadaise tuo metu teisininku dirbęs, o vėliau istorijos profesoriumi tapęs Povilas Pakarklis. Prieš daugiau kaip 70 metų jis aprašė susidūrimą su Klaipėdos darbininku, kilusiu iš Didžiosios Lietuvos: „Straipsnio autoriui iš vieno darbininko lūpų teko išgirsti tikrai keistą lietuviškumo supratimą. Vienas Klaipėdos darbininkas, kilęs iš Didžiosios Lietuvos, paklaustas ar artimuose Klaipėdos kaimuose yra lietuvių, straipsnio autoriui atsakė šitaip: lietuvių ūkininkų ten nėra, o yra tik būri. Jie kalba lietuviškai, bet nėra lietuviai, nes jie – ne katalikai“ (Povilas Pakarklis. *Lietuvos pajūry pabū(=u)vojus // Lietuvos žinios*, 1937 11 18, Nr. 263(5532), p. 6).

Ką čia kalbėti apie 25 metų jaunuolį, kad ir mokantį skaityti ir rašyti, jei bene dar grubiau tai yra išdrožęs Ievai Simonaitytei jos kolega rašytojas ir kunigas Stasius Būdavas. Lietuvininkė rašytoja savo atsiminimuose *Nebaigta knyga* (skyrius *Epizodėlis*) pasakoja, kaip ji hitlerinės okupacijos pabaigoje susitikusi Kaune, Aukštaičių ir Aušros gatvių kampe, su šiuo intelektualu ir ėmusi šnekėtis. Čia

kolega paklausęs, kuo gališ baigtis karas. Rašytoja apsidairiusi aplink, ar niekas negirdi, atsakė, kad Vokietijai – blogai, nes „kas kardą traukia...“ Į tuos liuteroniškus žodžius kunigas nusistebėjęs: „Jūs šitaip kalbate, pati būdama vokiečių?“ Toliau I. Simonaitytė prisiminė panašų susidūrimą Klaipėdoje, gubernatūroje, kai vienas jos valdininkas taip pat buvo išreiškęs nuomonę, kad tik katalikė galinti būti lietuvi.

Lietuvių evangelikų liuteronų atstūmimas buvo lydimas įvairiomis formomis reiškiamos jiems didesnės ar mažesnės paniekos. Nors taip elgdavosi vis dėlto tik vienas kitas didlietuvis, bet daugelis klaipėdiškių tokius išsišokimus apibendrindavo ir nusiteikdavo prieš visus didlietuvius: artimesni darydavosi to paties tikėjimo vokiečiai.

Klaipėdiškius liuteronus erzino taip pat katalikų lietuvių pabrėžtinai įvairių valstybinių iškilnių siejimas su katalikišku maldingumu, pomastiškas žygiavimas su orkestrais į bažnyčias per renginius, kuriuose dalyvaudavo abiejų religijų žmonių. Apie tai plačiai ir kritiškai yra irgi rašęs P. Pakarklis (žr. *Ten pat*, Nr. 265(5534), p. 6). Tą žeidžiantį broožą yra kėlę ir daugiau liberaliai nusiteikusių autorių: „Vietos (t. y. Klaipėdos krašto. – A. P.) liaudis tikybos su politika nepainioja ir tai jau yra geras argumentas prieš katalikus, kurie, kaip žinoma, visur – net druskon, kviečiuosna ir durpėsna – kiša katalikybę [...] Klaipėdiečiai bijo katalikiškos sąžinės prievartos. Tą jų baimę vokietininkai piktai išnaudoja visos Lietuvos nenaudai“ (Lietuvininkas. *Pažinkime Mažąją Lietuvą. Kai kurios vokiečių mintys // Lietuvos žinios*, 1932 02 24, Nr. 44(3836), p. 3).

Atrodo, šių apdairių išpėjimų katalikų sluoksniams neišgirdo ar nesuvokė. Iki pat pabaigos iš jų sklido balsų, kad katalikai Klaipėdos krašte jaučią skriaudą, nes nešvenčiamos jų šventės: Švenčiausios Panelės Marijos, šventųjų dienos (J. Orenderaitis. *Katalikų būklė Klaipėdos krašte // Šaltinis*, 1938 10 22, Nr. 43(1145), p. 697).

Iš vienos kitos užuominos to meto spaudoje galima numanyti, kad katalikų dvasininkai yra mėginę tarp liuteronų apaštalauti – traukti juos į katalikybę. Sakykim, P. Pakarklis tuo yra įtaręs Švėkšnoje prelatą kun. M. Pas jį tarnavusios bene šešios evangelikės tarnaitės perėjusios į katalikę ir ištekėdamos už katalikų vyrų iš kažkokių šaltinių gavusios pasogas. Tai daugelis evangelikų siejė su prelado vardu. Kaip apaštalavimo priemonės klaipėdiškiai vertinę taip pat prie pat Klaipėdos krašto veikusias katalikiškas mokyklas – Kretingoje pranciškonų ir Švėkšnoje „Saulės“ gimnaziją. Povilo Pakarklio nuomone, jei čia būtų valstybinės gimnazijos, į jas stotų mokytis klaipėdiškių jaunimas: nereiktų jam baimintis, mūsų dienų terminu sakant, „smegenų plovimo“. Vis dėlto šia P. Pakarklio prielaida reiktų gerokai suabejoti: ko klaipėdiškiams vykti į minėtas gimnazijas, jeigu lietuviškai norint galėta mokytis Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių gimnazijose.

Valdant Lietuvą krikdemų vyriausybėms (1924–1925 m.), atrodo, būta pavienių bandymų proteguoti Klaipėdos krašte katalikišką Šv. Kazimiero draugiją. Tai neliko nepastebėta visuomenės. 1924 m. pabaigoje ar 1925 m. pačioje pradžioje Lietuvos geležinkelio valdyba atidavusi Klaipėdos krašto stočių knygynėlius (tikriausiai kioske-

Žibų (dabar Šilutės miesto dalis) katalikų bažnyčia ir našlaičių prieglauda

lius) Kauno Šv. Kazimiero draugijai. Iš Klaipėdos stoties gavo pasiūlyti joje turėjęs kioskelį klaipėdiškis Kunkis (bene Jonas Anas Kunkis jaun.?). Perkėlęs kioskelį už stoties aikštės, žmonių klausiamas, jis atsakydavęs,

kad jį išvarė „Kauno katalikai“ (Koresp. *Šventas Kazimieras Klaipėdoje // Lietuvos žinios*, 1925 01 09, Nr. 5). Jeigu toks atvejis tikras, tai jis, kad ir vienintelis, bus ilgam likęs klaipėdiškių atmintyje.

EDVARDUI VIDMANTUI – 80

Istorikas, bibliografas, humanitarinių mokslų daktaras Edvardas Vidmantas švenčia garbingą jubiliejų. Žvelgiant į prabėgusius aštuonis dešimtmečius nesunkiai galima pastebėti, kad kultūros reikalai, knyga ir istorijos mokslo aruodai buvo neatskiriama E. Vidmanto gyvenimo dalis.

Edvardas Vidmantas gimė 1929 m. spalio 1 d. Jomantų kaime, Šilalės rajone. Jo tėvai buvo pasiturintys ūkininkai, auginantys didelį būrį vaikų. Kadangi tėvas buvo bajoriškos kilmės, tai iš mažens mokė mažąjį Edvardą ir lenkų kalbos. Po daugelio metų lenkų kalba labai praverė, kai prirėkė gilintis į XIX a. Lietuvos istorijos problemas.

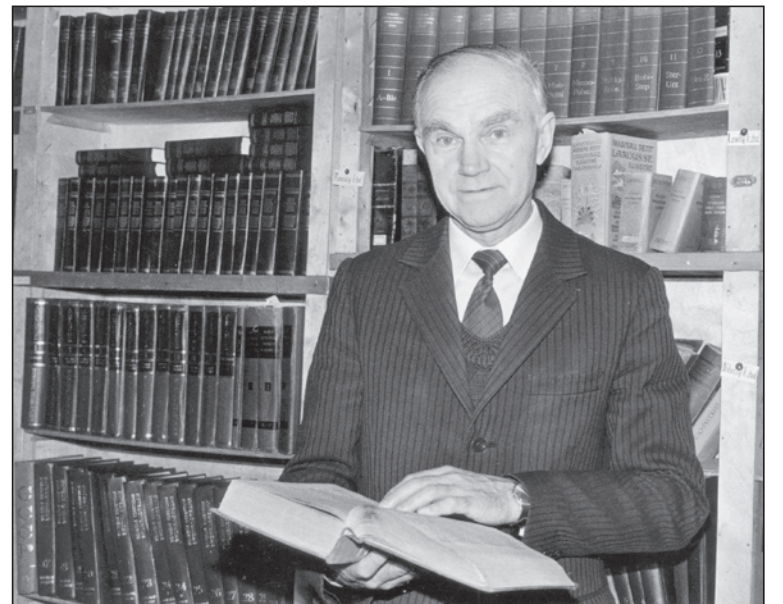
1950 m. E. Vidmantas baigė Šilalės vidurinę mokyklą ir iš karto buvo pašauktas tarnauti į Sovietų kariuomenę. Kai sugrįžo atlikęs privalomąją tarnybą, pradėjo dirbti kultūros baruose: 1955–1962 m. dirbo Skaudvilės ir Telšių rajono kultūros skyriaus vedėjo pavaduotoju. Dirbdamas pradėjo neakivaizdžiai studijuoti Vilniaus universitete bibliotekininkystę ir bibliografiją (studijas baigė 1963 m.).

Tolesnė veikla susijusi su darbu Vilniuje. 1962–1971 m. dirbo Knygų rūmuose bibliografu, vyriausiuoju redaktoriumi. Vėliau keletą metų (iki 1975 m.) buvo Lietuvos žemės ūkio ministerijos Mokslinės techninės informacijos biuro respublikinės žemės ūkio mokslų bibliotekos direktorius.

Galbūt ir toliau būtų dirbęs bibliografijos srityje jeigu ne tam tikras atsitiktinumas, paskatinęs pasukti į istorijos mokslo barus. Jubilias su šypsena prisimena savo pomėgį, kai skaitydamas knygas nuolat užsirašydavo kai kuriuos faktus. Tai pastebėjusi bendradarbė paklaususi Vidmanto, ar tik kartais jis nerenka medžiagos rašomam mokslo darbui. Vėliau ši mintis vis labiau užvaldė E. Vidmantą, o minėtoji bendradarbė pasisiūlė net pamokyti jidiš kalbos, kurios reikšią rengiant mokslo darbą.

Nuo 1975 m. pradėjo dirbti Mokslų akademijos Lietuvos istorijos institute jaunesniuoju bendradarbiu. Minėtame institute neakivaizdžiai baigė aspirantūrą ir 1977 m. apgynęs disertaciją iškėlė istorijos mokslo daktaro (tuomet – istorijos mokslo kandidato) laipsnį.

Dirbdamas Lietuvos istorijos insti-

tute E. Vidmantas daugiausia dėmesio skyrė XIX a. antrosios pusės ir XX a. pradžios Lietuvos istorijos problematikai. Iš svarbiausių darbų paminėtinos knygos *Lietuvos darbininkų periodinė spauda 1895–1917* (1979), *Katalikų bažnyčia ir nacionalinis klausimas Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje* (1987 m.), *Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 metų)* (bendraut. 1987), *Lietuvių katalikų bažnyčios vaidmuo 1863 m. sukilime* (medžiaga lektoriui, 1989), *Religinis tautinis sąjūdis Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje* (1995). Istorikas parašė per 40 mokslo ir dar daugiau mokslo populiarinimo straipsnių.

Per pastaruosius du dešimtmečius jubilias daug nuveikė tyrinėdamas ir populiarindamas Šilalės rajono istoriją. Edvardas Vidmantas buvo vienas iniciatorių 1989 m. steigiant Šilalės kraštiečių draugiją, kurios svarbiausias uždavinys – nušviesti gimtojo rajono praeitį ir įamžinti čia dirbusius žmones. Šiandien išleistų knygų yra beveik dešimt ir prie daugumos jų parengimo ir išleidimo yra svariai prisidėjęs ir E. Vidmantas. Jis įdėjo ypatingai daug pastangų leisdamas pirmą draugijos knygą – straipsnių rinkinį *Šilalės kraštas* (1994). Tenka priminti, kad tuo metu surinkti medžiagą ir parengti publikuoti buvo lengvesnis uždavinys negu surinkti lėšų jai išleisti. Kas šiaandien suskaičiuos, kiek tuo metu knygos sudarytojas sugaišo laiko ieškodamas

Nesinorėtų daryti griežtesnių išvadų dėl katalikų bažnyčios vaidmens Klaipėdos krašte 1923–1939 metais. Tam reiktų sukaupti dar daugiau faktų – ne tik negatyviųjų, bet ir pozityviųjų. Iš jų verta paminėti, kad Klaipėdos krašto mokyklų draugijai nesutikus į savo mokyklą išleisti kunigų tikybai dėstyti, Telšių vyskupas Staugaitis leido mokyti katalikų vaikus tikybos katalikams mokytojams (M. Purvinas. *Klaipėdos krašto mokyklų draugijos istorija*, 1955, p. 70).

To meto gyvenimas Klaipėdos krašte buvo ypač sudėtingas ir prieštaringas, tad nederėtų skubėti su kategoriškais sprendimais. Svarbu dalykiškai, be kokių aprioriškų nuostatų imtis nagrinėti Klaipėdos krašto problemų mazgą, kuriam priklauso taip pat iki šiol lyg ir nutylėta katalikų bažnyčios veikla. Šiuo metu rodosi pagrįsta pažiūra, kad Lietuvos vyriausybės nebuvo suinteresuotos katalikinti Klaipėdos krašto, o jo katalikų bažnyčia nebuvo kokia talkininkė lietuvių jėgoms kovojant dėl lietuviškumo.

knygai rėmėjų ir kiek teko aplankyti įvairių institucijų bei asmenų...

1995 m. E. Vidmantas parengė ir skaitytojams įteikė antrą knygą iš minėtosios serijos. Tai iškilus Šilalės krašto agronomo, valsčiaus viršaičio, mokytojo ir poeto mėgėjo Stanislovo Biržiškio atsiminimų pagrindu gimęs leidinys *Praeities pėdsakai*. Ypač daug kruopštaus darbo pareikalavo rengiant *Šilalės krašto trečią tomą – Nacizmo ir bolševizmo laikotarpis 1940–1953* (2001) bei *Šilalės krašto septintą tomą – Šilalės valsčius* (2006).

Be abejo, rengiant knygas iš Šilalės rajono istorijos lėmė ir tai, kad Edvardas Vidmantas daug ką žinojo iš asmeninės patirties, turi daug pažįstamų istorikų ir Vilniuje jį palaikančių bei imtis veiklos nuolat skatinančių šilališkių būrys, tarp kurių ir istorikai Kazys Misius, Virginijus Jocy, prof. Stanislovas Skrodenis, prof. Albinas Bagdonas, Jonas Biržiškis, Vytautas Šiaudvytis, ilgametis draugijos pirmininkas Antanas Lingis ir kt.

Šilalės kraštiečių draugijos narių vardu dėkojame dr. Edvardui Vidmantui už didžiulį indėlį garsinant Šilalės krašto praeitį. Linkime asmeninės sėkmės Jums ir Jūsų žmonai Genovaitei dar ilgai nesulaužyti savo, kaip istoriko, plunksnos.

Doc. dr. Benediktas Šetkus
VPU Istorijos didaktikos centro direktorius, Šilalės kraštiečių draugijos tarybos narys

Aukštaičių etniniai sambūriai ir gegužinės

Vytautas RIMŠA,
 anykštėnas, Svėdasiškių draugijos „Alaušas“ tarybos narys

Pastaruoju metu pašėlusiu greičiu pasaulyje plintant globalizacijos procesams, bendrame civilizacijos katilė maišantis atskirų tautų kultūrai ir nacionaliniam identitetui, vis didesnę reikšmę siekiant išsaugoti lietuvių nacionalinę savastį ir tautinę kultūrą įgauna etnokultūrinė veikla, kraštotyros darbai, etnografiniai ir tautotyros renginiai. Itin vertingą darbą šioje srityje atlieka įvairiose Lietuvos vietovėse susibūrusios kraštų bendruomenės, tarp jų – ir Vilniuje veikiančios atskirų Aukštaitijos miestų bei rajonų kraštiečių sambūriai. Džiugu, kad kai kurių šio krašto bendrijų veikla sulaukė atgarsio ne vien Lietuvoje, bet ir užsienio valstybėse, kuriose šiuo metu tarpsta mūsų tautiečių diasporos.

Telkdamas šalyje ir užsienyje gyvenančius kraštiečius bendram tautotyros ir etnokultūros darbui, pastaruoju metu itin nuosekliai – „iš peties“, kaip sakytų tikri aukštaičiai, – darbuojasi Pasaulio anykštėnų bendrija (PAB), veikianti nuo 1992 m. Anykščiuose. Daug laiko tam skiria nuolat kraštiečių perrenkamais ir jau kelintą kadenciją bendrijos prezidento pareigas einantis žinomas mokslininkas, anykštėnas, profesorius Antanas Tyla ir jo pavaduotojai – bendrijos viceprezidentai, anykštėnai, profesoriai Algirdas Čizas ir Algirdas Antanas Avižienis (JAV). PAB „pasirašytojė rankovės“ taip pat dirba ir kiti anykštėnai. Tarp jų – žinomas rašytojas, vertėjas ir publicistas Rimantas Vanagas, žurnalistas ir kultūrininkas Tautvydas Kontrimavičius.

Bendromis jėgomis 1992–2007 m. buvo surengti penki PAB suvažiavimai, išleista, pristatyta ir kartu su anykštėnais aptarta per dešimt knygų, surengta nemažai meno parodų, iškiliai paminėti keli Anykščių miesto jubiliejai ir kitos tradicinės šventės, leidžiamas ir platinamas bendrijos mėnraštis *Pasaulio anykštėnas*, veikia informatyvi elektroninė bendrijos svetainė, elektroninis anykštėnų žinynas ir kt. Panašiai savo veiklą šiuo metu plėtoja ir kai kurios kitos šalies miestuose ir rajonuose įsikūrusios kraštiečių bendruomenės.

Pastaruoju metu ryškėja nauja ir itin pozityvi šių bendruomenių raidos tendencija – didėja jų skaičius Vilniuje ir kituose didesniuose šalies miestuose. Pasak Registrų centro darbuotojo Aido Petrošiaus, 2007 m. birželio pabaigoje Vilniuje oficialiai įregistruoti tebuvo tik du etniniai klubai – uteniškių ir Ignalinos krašto žmonių. Faktiškai tokių klubų ir sambūrių tuo metu Vilniuje buvo gerokai daugiau. Antai nuo 1996 m. čia veikia PAB Vilniaus anykštėnų sambūris (VAS), nuo 2005 m. savo veiklą plėtoja Vilniaus alytiškių klubas, nuo 2007 m. – Svėdasiškių draugija *Alaušas* ir kt. Registrų centro duomenimis, kai kurių etninių bendrijų juridiskai įteisinti neskubama. Juridinio statuso dažniausiai pririekia tik tada, kai jos užsima gauti oficialią finansinę paramą savo veiklai plėtoti, dideliems kraštiečių sambūriams ar šventėms organizuoti, knygoms apie gimtąjį kraštą rengti bei leisti ir pan.

Nepaisant to, šalyje plintantys etniniai kraštiečių sambūriai ir bendruomenių veikla šiuo metu yra itin sveikintinas socialinis reiškinys. Bendra veikla ir tikslai

yra labai gera bendruomenės narių saviorganizacijos ir savivaldos įgūdžių ugdymo mokykla. Be to, etnokultūrinė veikla itin pozityviai veikia žmonių socialinę ir politinę savimone, artina bendruomenių gyvenimo būdą prie realios (ne vien tik deklaruojamos) demokratinės visuomenės, ugdo pirmuosius gyvenimo tokioje visuomenėje įgūdžius ir patirtį.

Siekdami išsiaiškinti realų Vilniaus etninių bendrijų skaičių, sutelkti visus minėtus visuomeninius judėjimus bendram etnokultūros ir kraštotyros darbui, geriau koordinuoti jų veiklą mieste, itin sveikintinos iniciatyvos ėmėsi ir gražų pavyzdį parodė kitų šalies miestų kultūros vadovams Vilniaus savivaldybės Kultūros ir meno skyriaus vedėjas Edmundas Žalpsys bei šio skyriaus darbuotoja Raimonda Karosaitė. Pernai gruodžio 20 d. jie pirmą kartą per dvidešimt nepriklausomybės metų bendram pokalbiui į Vilniaus rotušę sukvietė visas čia veikiančias etnines kraštiečių organizacijas. Į pasitarimą tuokart iš viso atvyko 38-ių bendruomenių vadovai ir kiti atstovai.

Daugelis jų – prof. Arvydas Šaltenis (Vilniaus uteniškių bendrija), redaktorius, dr. Kazys Račkauskas (Tėvynės pažinimo draugija), prof. Gediminas Marčiukaitis (Talka Tėviškei), V. Valiukas (Vilniaus kupiškėnų bendrija) ir kiti bendrijų lyderiai – pasitarime pasidalijo darbo patirtimi, aptarė artimiausius Vilniaus etninių bendrijų veiklos planus ir tolesnės sąveikos galimybes. Vienbalsiai pritarė siūlymui pradėti rengti Vilniaus mokytojų namuose Lietuvos etnografinių kraštų – Aukštaitijos, Žemaitijos ir kitų – vakarones, o su Savivaldybės skyriumi ir atskirų šalies regionų kultūros dienais. Tam išrinktas organizacinis komitetas, į kurį deleguota po tris kiekvieno etnografinio krašto bendrijos narius.

Minėtas pasitarimas buvo gera paskata tolesnei Vilniaus etninių bendrijų veiklai. Jame aktyviai dalyvavo ir PAB Vilniaus anykštėnų sambūrio ir Svėda-

Aukštaičius sveikina PAB pirmininkas prof. Antanas Tyla, Anykščių meras Sigutis Obelevičius (kairėje), Vilniaus anykštėnų vadovė Rita Virbalienė (dešinėje) ir kt.

siškių (Anykščių raj.) draugijos *Alaušas* atstovai, kurių veikla iki tol jau buvo gerokai išsirutuliojusi ir netgi įtvirtintos kai kurios šios veiklos tradicijos. Pavyzdžiui, šių metų vasarį Vilniaus anykštėnų sambūris Signatarų namuose minėjo tautos šventę – Vasario 16-ąją. Ta proga išklausti keli pranešimai, surengta turtinga meninė programa. LR Seime įvyko kraštiečio, žinomo skulptoriaus Antano Žukausko personalinė paroda ir jubiliejinio gimtadienio minėjimas, Vilniaus

Koncertuoja Biržų rajono Germaniško folkloro ansamblis „Vijoklis“ (vad. Zita Bėliakienė)

universitete – visų Vilniaus anykštėnų tradicinis sambūris per Vėlykas ir naujų kraštiečių knygų pristatymas.

Svėdasiškių draugija *Alaušas* 2008 m. Vilniuje surengė kraštiečių vakaronę ir susitikimą su Svėdasų valdžios atstovais. Signatarų namuose minėjo Lietuvos Nepriklausomybės šventę, apžiūrėjo čia veikiančias parodas, sukvietė Svėdasuose pirmąjį kraštiečių suvažiavimą, kuriame aptarė itin aktualius sąveikos su visomis šios seniūnijos bendruomenėmis klausimus, nemažai prisidėjo prie Svėdasų miestelio 505-ųjų metinių jubiliejaus rengimo, dalyvavo literatūros klasiko Vaižganto gimimo ir mirties metinių minėjimuose, o 2007 ir 2008 m. talkino ruošiant respublikinių Vaižganto vardo premijų, įsteigtų Rašytojų ir Žurnalistų sąjungų iniciatyva, teikimo ceremonias Svėdasuose.

Tačiau bene smagiausiai PAB Vilniaus anykštėnai ir svėdasiškiai šiemet atšventė Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį. Buvo sutarta šią iškilų

Biliūnas, „kūdikėlis kur bėgiojau...“. Visa tai žmogui suteikia ne vien emociją ar dvasinę, bet ir labai svarbią etnokultūrinę, tautinę ir patriotinę prasmę. Per savo ištakas galime geriau suvokti ir įprasinti dabarties egzistenciją.

Aukštaičių gegužinė kraštiečiams – ne vien liaudiškas pasismaginimas. Tai tradicinis renginys, menantis garbingą Aukštaitijos senovę, mūsų bočių gyvenimo būdą, jų savastį, kultūrą, identitetą, tradicijas, neatskiriama persipynęs su kiekvieno žmogaus subtiliais netolimos praeities asmeniniais išgyvenimais. Ypač – su prabėgusia ir niekada nebeprisikartosiančia vaikyste ir jaunyste, su artimiausių žmonių – tėvų, brolių ir seserų, bičiulių ir draugų, nutolusių šioje negailestingoje laiko tėkmėje ar jau visai palikusiu mus ir išėjusių į nebūtį, šiltais prisiminimais, itin stipriai jungiančiais su senąja tėvų sodyba, žeme, su gimtine ir pačia Lietuva. Tokios kraštiečių šventės, žurnalistas Rasos Pangonytės žodžiais, yra „lyg giminių pokyliai“.

Kaip tik dėl to Aukštaičių gegužinė yra itin vertinama. Ją žino visi aktyviausieji Vilnijos krašto miestų ir rajonų žmonės. Vilniaus anykštėnams pasiūlius pirmą kartą ji buvo surengta pernai birželio viduryje Vingio parke, vejoje, prie pat *Lakštingalos* kavinės. Tuokart, atsiliepę į Vilniaus anykštėnų sambūrio pirmininkės Ritos Virbalienės kvietimą, joje jau dalyvavo Vilniaus anykštėnai, biržiečiai, uteniškiai, ukmergiškiai. Pabendrauti ir atsipalaiduoti po dienos darbų susirinko nemažai aukštaičių.

Renginys tada ir buvo pavadintas *Aukštaičių gegužine*. Jis, rodos, jau prigijo ir tarpsta Vilniaus etninių bendrijų gyvenime. Tai suprantama. Daug kam ši šventė mena gražius ir nepakartojamus jaunystės metus, šiltus ir ramius vasaros sekmadienių vakarus, kai Aukštaitijos upių ir ežerų krantuose suliepsnoja pirmieji romantiški jaunimo gegužinių laužai, kai vakaro ramybėje į tolį nuplaukia kaimo muzikantų vedžiojamos melodijos, kai pasigirsta smagios ir nerūpestingos jaunimo dainos, kai kiekvieno širdis prisipildo kažkokio keisto, sunkiai suprantamo nerimo, nenusakomo vidinio jaudulio ar ilgesio, o kartu ir to saldaus bei paslaptingo nežinojimo, niekada dar nepatirto jausmo, kuris laukia kiekvieno ateityje – to stipraus, nežinia iš kur atklydusio jaunatviško džiaugsmo ir amžinai svaigaus dvasios polėkio... Kas galėtų

visa tai pamiršti?

Gal todėl į bendrą Aukštaičių gegužinę šiemet susirinko nepalyginamai daugiau žmonių. Norą dalyvauti šioje liaudiškoje Lietuvos vardo paminėjimo šventėje dabar pareiškė net devynios Vilniaus etninės bendrijos. Tai – PAB Vilniaus anykštėnų sambūris (VAS), biržiečių klubas *Krivilė*, panevėžiečių klubas *Nevēžis*, rokiškėnų klubas *Pragiedruliai*, uteniškių klubas *Indraja*, pasvaliečių bendrija, kupiškėnų klubas, zarasiiečių bendrija *Ežerėnai* ir ukmergiškių bendruomenė. Į gegužinę susirinko per 300 žmonių.

Šventės programa buvo gana įvairi. Iš pradžių jos dalyviai buvo supažindinti su VAS veikla, renginiais, gegužinių istorija ir vakaro programa. Paskui juos sveikino PAB pirmininkas profesorius Antanas Tyla, linkėdamas ir toliau nepamiršti Aukštaitijos krašto senųjų tradicijų, ypač tausoti ir puoselėti kraštiečių bendravimą, jungiantį ir vienijantį žmones bendriems darbams. Anykščių meras Sigutis Obelevičius itin džiaugėsi, kad Vilniaus anykštėnai susibūrę į bendruomenę ir toliau išlaiko glaudžius ryšius su savo gimtine, o Anykštėnų sambūrio vadovė Rita Virbalienė linkėjo toliau tęsti kartu pradėtą Aukštaičių gegužinių tradiciją. Susirinkusiuosius vienas po kito sveikino kitų etninių bendrijų vadovai.

Vėliau šventės vado ir savo rankas perėmė muzikantai ir dainininkai. Skambiomis, senolių ir šiuolaikiškoms dainomis visus džiugino ir šventinę nuotaiką kėlė į Vilnių atvykęs Biržų rajono Germaniško folkloro ansamblis *Vijoklis* (vadovė Zita Bėliakienė), žinomi dainininkai Žilvinas Žvagalis ir Irena Starosaitė, grupės *Pelenai* ir *Patruliai*. Į bendrą šurmulį įsijungė ir patys šventės dalyviai – vis dažniau nuo pavienių stalų pasigirdavo viena ar kita aukštaitiška daina, prisijungdavo ir kiti gegužinės dalyviai. Dainą keitė muzika, muziką – ansamblio sutartinės, o pastarąsias – trankūs šokiai ar liaudies rateliai. Ir taip iki pat aušros – kaip ir žadėjo renginio vadovai. Juk kartu buvo švenčiamos ir Joninės – garsioji Rasų šventė.

Pasistengė dėl kraštiečių ir Aukštaičių gegužinės rėmėjai. Už skanų alutį geru žodžiu visi minėjo svėdasiški verslininką Algimantą Čaplinską, o už puikią vietą, tvarką ir skanūs užkandžius gerą žodį tarė kavinės *Lakštingala* šeimininkui, „prisiekusiam“ anykštėnui ir aukštaičiui Romui Katinui. Pastarasis dėkojo šventės organizatoriams ir nuoširdžiai kvietė visus kitus ir dar kitų metų vasaros pirmąją šventę – Jonines – vėl sutikti šioje aplinkoje, pačiame gamtos prieglobstyje ir gegužinės sūkurėje. Tikino, kad aukštaičiams durys čia visuomet bus atviros.

Pašėlusiai dinamiskame žmonių gyvenimo ir darbų sūkurėje šiais neramiais, kupiniais nepritekintu ir nežinios dėl rytdienos laikais, nuoširdus ir kultūringas aukštaičių bendravimas, brolio aukštaičio tvirtos peties pajautimas, kaip ir kitos šventės ar etniniai kraštiečių sambūriai, rodos, įgauna didžiulę prasmę. Pasak Švedijos komunikacijų specialisto Larso Magnuso Eriksono (Lars Magnus Ericsson), „svarbiausia yra bendravimas tarp žmonių, o visa kita – vien technologijos!“ Dirbant išvien, mūsų senelių žodžiais, ir darbas tampa lengvesnis, ir daugiau galima padaryti.

Mokslas Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Stilistės **Kristina Sakalauskiene, Laura Bočiarovienė**

Dizaineris **Mindaugas Galkus**

Vadybos asistentė **Eglė Kulikauskaitė**

Patarėjai: **Stasys Goberis, Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslas Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplius.lt/mokslas-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslas Lietuva“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 550 egz.